

RIIKLIKU ÜLKOOLI TOIMETISED
УЧЕННЫЕ ЗАПИСКИ
ТАРТУСКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА

ALUSTATUD 1893. a.

VIHİK 248 ВЫПУСК

ОСНОВАНЫ в 1893 г.

TEADUSLIKU RAAMATUKOGU
TÖID
ТРУДЫ НАУЧНОЙ БИБЛИОТЕКИ
II

TARTU 1969

Friedrich Puksele elukaaslastele

Pärya Palgile

tänuksundes

Tartus 23. II 1970.

Kayo hoodle

TARTU RIIKLIKU ÜLIKOOLI TOIMETISED
УЧЕННЫЕ ЗАПИСКИ
ТАРТУСКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА
ALUSTATUD 1893. a. VIINIK 248 ВЫПУСК ОСНОВАНЫ В 1893. г.

TEADUSLIKU RAAMATUKOGU TÖID
ТРУДЫ НАУЧНОЙ БИБЛИОТЕКИ

II

TARTU 1969

Redaktsioonikolleegium:

R. Kleis, M. Kümnik, K. Noodla, L. Peep, L. Tiik, L. Trikkant (toimetaja)

Редакционная коллегия:

Р. Клейс, М. Кюмник, К. Ноодла, Л. Пээп, Л. Тийк, Л. Трикконт (редактор)

RAAMATUKOGUNDUSE ÕPETAMINE TARTU ÜLIKOOLIS 1927—1967

K. Noodla

Eellugu

Raamatukogunduse ja bibliograafia õpetamine oli arutusel esimesel ülevenemaalisel raamatukogunduse kongressil Peterburis 1911. a. juunis. Kongressi otsuses märgiti, et raamatukogundus on vaja võtta õpetajate instituutide ja õpetajate seminaride programmi.¹ Selle tulemusena avati 1913. a. A. L. Šanjavski nim. rahvaülikooli juures Moskvas raamatukogunduse kursused (3 nädalat — 72 loengutundi), mis töötasid Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsioonini.²

Nõukogudemaal hakkasid kõrgema haridusega raamatukogutöötajaid ette valmistama poliithariduse instituudid Petrogradis 1918. a., Moskvas 1924. a. ja Harkovis 1927. a. Neist kujunesid hiljem raamatukogunduse instituudid³ (praegu kultuuriinstituudid).

Eestist võttis esimesest ülevenemaalisest raamatukogunduse kongressist osa kuus delegaati, nende hulgas ka Tartu ülikooli raamatukogu direktor prof. V. Grabar.⁴ Raamatukogudele kaadri ettevalmistamise küsimus Eestis aga veel päevakorda ei tõusnud, sest küllalt palju oli alles tegemist raamatukogude asutamise ja organiseerimisega ning peatselt algas ka Esimene maailmasõda.

Raamatukogunduse õpetamise küsimus toodi Eestis esimest korda avalikkuse ette 1923. a. Nimelt toimus Tallinnas 24.—25. veebruaril esimene üleriigiline raamatukoguhoidjate kongress. Seal pidas Tartu ülikooli raamatukogu juhataja Friedrich Puksoo (kuni 1935. aastani Puksov) 25. veebruaril ettekande «Raamatu-

¹ Резолюции съезда — Труды Первого Всероссийского съезда по библиотечному делу. Ч. 1. СПб., 1912, с. 215.

² К. И. Абрамов и В. Е. Васильченко. История библиотечного дела в СССР (до 1917 г.). М., 1959, с. 175—176.

³ В. Е. Васильченко. История библиотечного дела в СССР. М., 1958, с. 129.

⁴ Список членов съезда. — Труды Первого Всероссийского съезда по библиотечному делу. Ч. 1. СПб., 1912, с. 23.

koguhoidja kutse ja kutseharidus», milles ta väljendas mõtet, et kooliõpetajaid, kes enamasti töötavad maaraamatukogudes ja kooliraamatukogudes, tuleks juba õpetajate seminarides tutvustada raamatukogutöö tehnikaga.⁵ Teaduslike raamatukogude töötajailt nõuab Fr. Puksoo ülikooliharidust ja lisab samas: «Loodetavasti saab Tartu ülikoolis raamatukoguteadus mõne aasta järele õpeaineks...».⁶

Ja saigi mõte teoks 4 aasta pärast, tänu Fr. Puksoo energiale.

Fr. Puksoo, ettevalmistuselt klassikaline filoloog, lõpetanud Tartu ülikooli 1914. a., määrati Tartu ülikooli raamatukogu juhatajaks 1. jaanuaril 1920. a. Juba selle ameti kandidaadina oli Puksoo 1919. a. oktoobris-novembris tutvunud raamatukogude tööga Soomes.⁷ 1922. a. komandeeriti ta Saksamaale ja Austriasse⁸, 1924. a. käis Puksoo Prantsusmaa ja Belgia raamatukogudes.⁹

Kirjas ülikooli valitsusele 21. maist 1924, põhjendades Prantsusmaale ja Belgiasse sõidu vajadust, kirjeldab Fr. Puksoo raamatukoguhoidjate ettevalmistamist Lääne-Euroopa ülikoolides ja märgib, et seni polnud temal võimalik õppetööle asuda kahel põhjusel: «1) olin niivõrd seotud raamatukogu korraldamise töödega, et vilunud abide puudusel ei saanud loengutele enda pühendata. Selles mõttes on seisukord praegu paranemas. 2) ei tunne enda selleks veel küps olevat. Ja siin aitavad sarnased õppereisid, nagu suvel kavatsetav».¹⁰

Kuni ülikoolis veel raamatukogunduse õpetamist polnud organiseeritud, esines Fr. Puksoo lektorina raamatukoguhoidjate kursustel (1924. ja 1926. a. Tallinnas).¹¹ Samuti koostas ta kursuste jaoks konsepti raamatu ajaloost, bibliograafiast ja raamatukogude ajaloost. See ilmus litograafilise paljundusena 1926. a.¹²

1926. a. astus Fr. Puksoo ka juba samme raamatukogunduse õpetamise sisseviimiseks Tartu ülikoolis. TRÜ Teadusliku Raamatukogu käsikirjade osakonnas leidub Fr. Puksoo kirjutatud mustand filosoofiateaduskonna dekaanile adresseeritud kirjast. Selles öeldakse: «Mitte ainult üliõpilaste vaid ka suurema osa õppejõudude iseäralduse[ks] on täielik orienteerumise oskamatus raamatukogu kasutamises, olgu see kataloogide tarvitamises või jälle bibliograafiliste teoste käsitlemisel. See on ka ju andeksandev[andeksantav], sest et meie keskkoolidest tulevad üliõpilased ei tutvune seal... raamatukogu tehnikaga». Edasi kirjeldatakse olukorda teis-

⁵ Fr. Puksov. Raamatukoguhoidja kutse ja kutseharidus. — Raamatukogu, 1923, nr. 1, lk. 8.

⁶ Samas, lk. 13.

⁷ Fr. Puksoo toimik. — RAKA, f. 2100, nim. 2, sü. 882, l. 10—16.

⁸ Samas, l. 27.

⁹ Samas, l. 70.

¹⁰ Samas, l. 68—69.

¹¹ Samas, l. 79 ja 94.

¹² Fr. Puksov. Kirja- ja raamatuajalugu. Bibliograafia. Raamatukogude ajalugu. [Tln.], 1926.

tes maades ja kavandatakse kursuse sisu. Lõpuks tehakse kokkuvõtte: «Sarnased teadmised pole mitte ainult tarvilikud filosoofia teaduskonna kuulajatele, vaid iga haritud inimesel tuleb sarnaste asjadega tegemist teha, kes vähegi teaduslikult töötab. Inimesed ei oska harilikult kõige lihtsama küsimuse juurde asuda, sest et puuduvad teadmised. Sellega saaks ka erialade õppejõudude töö kergendatud, eriti humanitaar-teaduses.»¹³

22. novembril 1926 saatis filosoofiateaduskonna dekaan (prof. K. Ramul) kirja usuteaduskonnale — see selgub usuteaduskonna dekaani (prof. H. B. Rahamägi) vastusest 27. novembril 1926, milles teatatakse, et usuteaduskond toetab ettepanekut teha ülikooli raamatukogu juhatajale Fr. Puksoole õppeülesandeks lugeda 1 tund nädalas kursust «Raamatukogude korraldus ja kasutamine.»¹⁴

Küsimus otsustati jaatavalt filosoofiateaduskonna nõukogus 9. detsembril¹⁵ ja ettepanek uue õppeülesande kohta saadeti järgmisel päeval edasi ülikooli valitsusele kinnitamiseks.¹⁶ Kirjal leidubki märkus: «Ülikooli valitsuse koosolekul 10. XII 1926. a. läbiharutatud ja otsustatud kinnitada.»¹⁷ Järgmisel päeval (s. o. 11. detsembril) teatas ülikooli valitsus juba oma otsusest kirjadega filosoofiateaduskonnale, Fr. Puksoole ja ülikooli arveametile.¹⁸ Nii et kogu asja ametlik käik võttis aega ainult 3 päeva — 9.—11. detsembrini, või, kui arvestada ka usuteaduskonna poole pöördumist, siis 3 nädalat.

Aastad 1927—1944

1927. a. I semestri loengute kavas on kursus välja kuulutatud järgmiselt: «Raamatukogu kasutamine ja bibliograafia, ühes harjutustega (filosoofiateaduskonna ja teiste teaduskondade üliõpilastele), 1 t., k. 4—5. Aud. 6.»¹⁹ Avaloeng toimus kesknädalal, 26. jaanuaril 1927. a.²⁰

Seda sündmust märgib ära kodanliku Eesti keskne ajaleht «Päevaleht», kirjutades 29. jaanuari numbris: «Käesoleva poolaasta ülikooli õppeainete hulka on ülikoolivalitsus üles võtnud

¹³ Tartu Riikliku Ülikooli Teaduslik Raamatukogu (TRÜ TR), Fr. Puksoo fond.

¹⁴ RAKA, f. 2100, nim. 2, sü. 882, l. 96.

¹⁵ RAKA, f. 2100, nim. 5, sü. 154, l. 127.

¹⁶ RAKA, f. 2100, nim. 2, sü. 882, l. 95. Kursust nimetatakse siin «Raamatukogude korraldus, kasutamine ja bibliograafia». Viimane on küll kirjas käsitsi juurde kirjutatud.

¹⁷ Samas.

¹⁸ Samas, l. 97.

¹⁹ Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1927. aasta I poolaastal. Trt., 1927, lk. 22.

²⁰ Kevadsemester algas tol ajal 15. jaanuaril, loengud aga 25. jaanuaril.

raamatukogu-asjanduse. ... See on esimene juhus Tartu ülikooli ajaloos, kus ülaltähendatud aine teiste ainete kõrval figureerib. Oma esiloenguga esines hr. Puksov 26. skp., mis suure kuulajate hulga oli kokku tõmmanud.²¹

Samas artiklis kõneldakse lektori avaloengu põhjal ka kursuse eesmärgist, mis on tuttav juba eespool tsiteeritud Fr. Puksoo kirja mustandist — on vaja tunda raamatukogude korraldust, katalooge. Kuid edasi selgub, et kursusel on veel teinegi eesmärk: «... siin tahetakse ka raamatukoguhoidjaid ja -korraldajaid ette valmistada. Meil on praegu täiesti puudunud ettevalmistatud raamatukoguhoidjad.»²²

Järelikult taotles Fr. Puksoo poolt rajatud raamatukogunduse kursus kaht eesmärki korraga: 1) õpetada üliõpilastele raamatukogu kasutamist ja kirjanduse leidmist, 2) valmistada ette raamatukogutöötajaid.

Kursuses käsitleti Tartu ülikooli raamatukogu ajalugu ja haruldasi teoseid, lühidalt ka kirja ja raamatu ajalugu, raamatukogu katalooge ja nende kasutamist, tutvuti tähtsamate teatmeteoste ja bibliograafiatega. Loengule järgnesid tavaliselt praktilised harjutused.

Osavõtt esimesest kursusest oli väga elav — «regulaarselt ... umbes 100 üliõpilast, üldiselt aga 200» — kirjutab Fr. Puksoo oma aruandes teaduskonna dekaanile. Õppetööd tuli seetõttu läbi viia 6 grupis, nii et õppeülesande korras määratud ühe tunni asemel kujunes lektori koormus 6-tunniseks.²³ Tasu maksti õppejõule muidugi ainult ühe tunni eest.

1927. a. sügissemestriks kuulutati sama kursus välja kahetunnisena.²⁴ Seda loeti kesknädalati ja reedeti ülikooli raamatukogus.²⁵

Järgmisel, s. o. 1928. a. kevadsemestril, luges Fr. Puksoo juba kursus edasijõudnutele — üks tund nädalas, nimetusega «bibliograafia».²⁶

1928. a. sügisest alates kuni 1940. aasta sügiseni esines alati sügissemestri, s. o. õppeaasta esimese semestri loengute kavas kursus «Raamatukogu kasutamine ja bibliograafia»²⁷, üks tund nädalas. Saksa fašistliku okupatsiooni algul, 1941. a. sügissemestril, õppetööd ei toimunud. 1942. ja 1943. a. sügissemestritel oli kursuse nimetuseks «Bibliograafia ja raamatukogundus», 4 tundi nädalas.²⁸

²¹ Raamatukogu-asjandus ülikoolis käsitamisel. — Päevaleht, 1927, 29. jaan., nr. 28, lk. 8.

²² Samas.

²³ RAKA, f. 2100, nim. 5, sü. 165, l. 310.

²⁴ Taotletud oli küll 3 tundi. — RAKA, f. 2100, nim. 5, sü. 154, l. 174—175.

²⁵ Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1927. aasta II poolaastal. Trt., 1927, lk. 13—14.

²⁶ Sama 1928. aasta I poolaastal. Trt., 1928, lk. 17.

²⁷ Sulgudes enamasti märgiti et see on mõeldud filosoofia- ja teiste teaduskondade «algajatele [s. t. I kursusel] üliõpilastele».

²⁸ RAKA, f. 2100, nim. 2, sü. 882, l. 398 ja 410.

Nagu õppeülesannetes märgitud, toimus bibliograafia õppetöö vakantse ajalooprofessori arvel.²⁹

Kui eelnimetatud kursus oli mõeldud eeskätt üldharidusliku ainaena abiks üliõpilastele iseseisvas töös, siis raamatukoguhoidjate ettevalmistamiseks loeti 1928/29. õppeaastal kahe semestri ulatuses veel kirja ja raamatu ajalugu üks tund nädalas. Edaspidi, kuni 1943. a. kevadsemestrini, seda kursust enam iseseisvalt ei ole.³⁰

Uue õppetöövormina tuleb 1929. a. kevadsemestrist juurde proseminar ühe nädalatunniga.³¹ 1943. ja 1944. a. kevadsemestril peeti proseminari kaks tundi nädalas.³²

Nii stabiliseerus õppetöö, mis juba algusest peale oli enam-vähem samasuunaline, 1929. a. sügissemestrist alates täielikult. Õppeaasta I semestrile jäi üldkursus, kevadsemestrile aga proseminar raamatukogunduse eriala õppijaile.

Üldkursuses käsitleti igal aastal samu küsimusi, millega alustati 1927. a. — need olid ülikooli raamatukogu ajalugu, korraldus ja kataloogid, teatmeteosed ja bibliograafiad.³³

Proseminarist osavõtjad koostasid referaadid, mis istungeil läbi arutati. Iga osavõtja oli ka üks kord teise tööle oponendiks.³⁴

Raamatukogunduse kursuse sisseviimine ülikooli tõstis muidugi peatselt üles ka küsimuse tema kohast teiste õppeainete kõrval. Kursus oli fakultatiivne, kuid tehtud tööd pidi üliõpilastele ikkagi kuidagi arvestatama, eriti siis, kui kursus taotles raamatukogutöötajate ettevalmistamist.

Esimesel paaril aastal mingisugust üliõpilaste teadmiste kontrollimist ei toimunud, aga 1928. a. 25. aprillil oli teaduskonna nõukogu päevakorras «Üliõpilaste palve võimaldada neile õiendada eksami bibliograafias approbaturi ulatuses».³⁵ Palve läbivaatami-

²⁹ Eesti ajaloo professor Hans Kruus oli evakueerunud Nõukogude Liidu tagalasse.

³⁰ RAKA, f. 2100, nim. 2, sü. 882, l. 404.

³¹ Vt. loengute kavad. — Proseminar oli esialgu välja kuulutatud «Raamatuasjanduses», 1930. a. — «Raamatu- ja raamatukoguasjanduses», 1932. a. alates «Eesti raamatuasjanduses ja bibliograafias».

³² RAKA, f. 2100, nim. 2, sü. 882, l. 404 ja 444.

³³ Lähemalt vt. Fr. Puksoo aruandest 1932. a. II sem. õppeülesande kohta. — RAKA, f. 2100, nim. 2, sü. 882, l. 180.

³⁴ Osa proseminaritöid asub praegu TRÜ Teadusliku Raamatukogu käsikirjade osakonnas. Säilinud tööde maht ja kvaliteet on üsnagi erinevad. Maht ulatub 12–80 leheküljeni (vihikulehe formaadis), keskmiselt olid nad 20-leheküljelised. Teemaatikalt (teada on üldse 91 teemat) olid umb. 40% pühendatud eesti raamatu ajaloole, 16% bibliograafia ajaloole ja 15% raamatukogude ajaloole. Neist on rida töid koostatud arhiivimaterjali põhjal. 6 teemat käsitlevad raamatukogunduse meetoodilisi küsimusi. Ülejäänud on mitmesugused bibliograafilised nimestikud, neist 8 eesti raamatuasjanduse bibliograafia aastate kaupa.

³⁵ Filosoofiateaduskonna kogu koosoleku protokollid. — RAKA, f. 2100, nim. 5, sü. 155, l. 70.

seks ja ettepanekute tegemiseks valiti komisjon koosseisus prof. W. Anderson, prof. K. Ramul ja dots. P. Treiberg.³⁶ 16. mail oli küsimus uuesti päevakorras. Sel puhul otsustati: «Lubada valida 5. ainenä, peale nelja sundusliku ... tingimusel, et õpetus nimetatud aines korraldatakse õppeülesannete kaudu vastavale asjatundjale.»³⁷ 30. mail koosolekul otsustati uued eksamimäärused kehtestada järgmisest semestrist alates.³⁸

Järgmisel semestril siiski veel eksamini ei jõutud, sest ülikooli nõukogus kinnitati bibliograafia õppeainena alles novembrikuul³⁹ ja pärast seda, 17. detsembril, kinnitas teaduskond eksaminõuded bibliograafias.⁴⁰

Missugused need nõuded olid, selle kohta leidub andmeid filosoofiateaduskonna trükitud eksamikavades, mis ilmusid 1932., 1935. ja 1939. a.⁴¹ Siit selgub, et kursus koosnes kolmest osast: 1) kirja ja raamatu ajalugu, 2) raamatukogude ajalugu ja 3) bibliograafia. Enamik teadmisi tuli üliõpilastel omandada erialasest kirjandusest, nagu tol ajal oli tavaks ka teistes ainetes. Kirjandusest oli ette nähtud esimese osa kohta 1932. a. eksaminõuetes saksakeelsed Svend Dahli, W. Schubarti, H. Jenseni ja R. Stübe raamatud.⁴² 1935. ja 1939. a. kavades leiduvad juba ka eestikeelsed õpikud — Fr. Puksoo enda koostatud «Eesti raamatu arengulugu» (1933) ja «Raamat ja tema sõbrad» (1934). Võõrkeelsetest jäid nõutavaks Dahl ja Stübe. Raamatukogude ajaloo kohta jäi kogu aeg kavasse A. Hesseli «Geschichte der Bibliotheken» (1925), 1935. aastast lisandusid sellele Fr. Puksoo «Raamat ja tema sõbrad» vastavad osad. Bibliograafias tuli läbi töötada G. Schneideri «Handbuch der Bibliographie» (ilm. mitmes trükis), 1935. aastast ka juba Fr. Puksoo «Eesti raamatu arenguloost» vastav peatükk ja 1939. a. kava järgi R. Antiku raamatust «Kataloogid ja kataloogimine» (1938) vastav peatükk.

Niisiis tuli alustada üsnagi ilma eestikeelse õppekirjanduseta ja seda kord-korralt kasutusele võtta vastavalt ilmumisele. Tõsi küll, juba 1932. a. ilmunud eksaminõuete lõpul on kokkuvõtliku ülevaatenä soovitatud ka Fr. Puksoo eespool nimetatud konspekti,

³⁶ RAKA, f. 2100, nim. 5, sü. 155, l. 71.

³⁷ Samas, l. 77—78.

³⁸ Samas, l. 88.

³⁹ Samas, l. 111.

⁴⁰ Samas, l. 120—121.

⁴¹ E. V. Tartu Ülikooli Filosoofiateaduskonna õppe- ja eksamikord ning eksaminõuded. Trt., 1932, lk. 56.

Sama. Trt., 1935, lk. 61.

Sama. Trt., 1939, lk. 58.

⁴² S. Dahl. Geschichte des Buches. Leipzig, 1928; W. Schubart. Das Buch bei den Griechen und Römern. Berlin—Leipzig, 1921; H. Jensen. Geschichte der Schrift. Hannover, 1925; R. Stübe. Der Ursprung des Alphabetes und seine Entwicklung. Berlin, [1921].

mis 36-l leheküljel (masinakiri oktaavkaustas) suutis tutvustada ainult põhimõisteid.

Kogu kursuse kohta oli veel toodud F. Milkau toimetatud «Handbuch der Bibliothekswissenschaft»⁴³, mille kolm köidet sisaldavad kokku üle 2000 lehekülje teksti. See mahukas teos oli mõeldud üliõpilastele rohkem tutvumiseks, aine ulatuse ja tähtsuse rõhutamiseks.

Eksamikirjanduse loetelu lõpul märgiti, et soovitatav on loengute kuulamine ja vajalik osavõtmine proseminarist ühe semestri jooksul. Proseminari pääsemiseks aga nõuti osavõtmist harjutustest raamatukogu kasutamise alal. Seega oli ikkagi kogu õppetööst osavõtmine alamastme eksamile vajalikuks eeltingimuseks, sest muid loenguid enam ei toimunudki.

Nagu eespool öeldud, kinnitati raamatukogundus (ta üldnimetuks jäi kuni 1954. aastani «bibliograafia») viienda ainaena nelja kohustusliku aine kõrval. Iga üliõpilane pidi ülikooli lõpetamiseks sooritama eksamid ja praktilised tööd neljas põhiaines nii, et kokku tuli vähemalt 7 punkti (seejuures iga alamaste [nimetati ka «approbatur»] andis ühe punkti, keskaste 2 ja ülemaste 3 punkti). Bibliograafia jäeti sellest arvestusest välja. (Niisamuti ka arhiivindus, mida hakati õpetama alles 1934. a. teisest semestrist alates.)

Raamatukogutöötajad olid muidugi huvitatud, et nende eriala poleks ülikoolis ainult ripats või luksusaine. Sellepärast võeti üleriigilisel raamatukoguhoidjate päeval 14. veebruaril 1932. a. resolutsiooni soovitus, et raamatukogundus saaks ülikoolis tunnistatud neljandaks, s. o. täieõiguslikuks aineks.⁴⁴

Tulemusi sellel soovitusel ilmselt ei olnud, sest 1937. a. raamatukoguhoidjate päeva resolutsioonist võib jälle lugeda: «Üleriiklik raamatukoguhoidjate päev peab tarvilikuks, et Tartu Ülikooli filosoofia teaduskonna määraline õppeaine, bibliograafia ja raamatukogundus, võetaks punktiandva õppeainena valitavate eksamiainete hulka.»⁴⁵

Seekord jõudis küsimus mingil viisil (võimalik, et haridusministeeriumi kaudu) siiski ülikoolis filosoofiateaduskonna ette. Nimelt on «bibliograafia võtmine valitavate ainete hulka» päevakorras 1938. a. 5. septembril. Seal valitakse «küsimuse selgitamiseks ja ettepaneku tegemiseks» komisjon koosseisus prof. W. Anderson, J. Mägiste ja A. Koort (kokkukutsuja).⁴⁶

⁴³ Handbuch der Bibliothekswissenschaft. Bd. 1—3. Hrsg. v. Fritz Milkau. Leipzig, 1931—1940.

⁴⁴ Üleriigilisel raamatukoguhoidjate päeval 14. veebr. 1932. a. vastuvõetud resolutsioonid. — Raamatukogu, 1933, nr. 1/2, lk. 89.

⁴⁵ E. Raamatukoguhoidjate Ühingu üldkoosotek ja üleriiklik raamatukoguhoidjate päev peeti Tallinnas 28. veebr. 1937. a. — Raamatukogu, 1937, nr. 1, lk. 45.

⁴⁶ Filosoofiateaduskonna koosolekute protokollid. — RAKA, f. 2100, nim. 5, sü. 160, l. 77—78.

26. septembril on küsimus uuesti päevakorras, aga lükatakse edasi.⁴⁷ Lõpuks 12. oktoobri protokollis seisab: «Komisjoni ettepanek: «Bibliograafiat oleks võimalik võtta neljandaks aineks ainult 8-da aineüksusena» ei saa hääletusel tarvilikku enamust».⁴⁸ Ettepanekut ega otsust motiveeritud ei ole.

Jäigi raamatukogundus ülikoolis ainult lisaspetsiaalsuseks kogu kodanliku perioodi kestel ja ka esimesel nõukogude võimu aastal ning saksa fašistliku okupatsiooni ajal. Vajalike eksamite ja proseminari õiendamine ei andnud ka veel raamatukoguhoidja kutset. Viimase saamiseks⁴⁹ tuli enne läbi teha aastane praktika raamatukogus. Majandusliku kitsikuse tõttu said seda sooritada küll üsna vähesed üliõpilased, sest praktika aeg oli harilikult tasuta. Ainult nõukogude võimu ajal, 1941. a., maksti ülikooli raamatukogus töötavaile praktikantidele tasu.⁵⁰

Õppetööst osavõtnud üliõpilaste arv ei olnud eriti suur. Kui esimesel semestril (1927. a.) oli loengul kuulajaid 100—200 — ilmselt aine uudsuse tõttu — siis edaspidi see arv vähenes tublisti.

Tabelist 1 nähtub, et loengukuulajate arv langes algul 35—40 peale, 1929. a. alates aga üle 20 enam ei tõuse, vaid püsib 15—20, välja arvatud 1942/43. õppeaasta. Täpset arvestust ilmselt ei peetudki. Proseminarist osavõtjaid on 6—13. Töid esitati aga hoopis vähem.

Eksameid sooritati kahes osas — eeleksam (üldkursuse ulatuses) ja alamastme eksam. Mõnel juhul on eraldi sooritatud veel kirja ajalugu või siis raamatukogude ajalugu. Eeleksami sooritajate arv on kogu aeg märksa väiksem alamastme lõpueksami sooritanute arvust, välja arvatud 1929. a. I semestril, kui eksamid esmakordselt kehtestati. Alamastme eksami õiendasid harilikult 2—4 üliõpilast semestris, 3—5 aastas. Uuesti suurenes huvi raamatukogunduse ja bibliograafia õppimise vastu esimesel nõukogude võimu aastal, mil eksami sooritas 10 inimest. Ilmselt oli põhjuseks raamatukogude suurem kaadrivajadus. Ka fašistliku okupatsiooni ajal jätkus huvi, nüüd põhjustatuna üldisest perspektiivitust olukorrast ja vähestest väljavaadetest tööd leida oma erialal.

Kaugeltki mitte kõik loenguid kuulanud üliõpilased ei läinud eksamile. Ja ka proseminarist osavõtnutest ilmusid eksamile napilt pooled. Raamatukogundust õppisid lõpuni enamasti need, kes juba

⁴⁷ Filosoofiateaduskonna koosolekute protokollid. — RAKA, f. 2100, nim. 5, sü. 160, l. 68—69.

⁴⁸ Samas, l. 54.

⁴⁹ Haridus- ja sotsiaalministeeriumi poolt 1935. a. kehtestatud rahvaraamatukoguhoidja kutse andis ministeerium, mitte ülikool. Isikud, kes olid ülikoolis bibliograafiat õppinud alamastme ulatuses, said I järgu kutse ilma kutseeksami sooritamiseta. — Raamatukogujuhataja kutse omandamise ja raamatukogude juhatajate teenistuse määrus. — Riigi Teataja. 1934, nr. 102, lk. 1720.

⁵⁰ TRÜ TR, f. 4, nim. 2, sü. 8, l. 175—178.

Õppeaasta	Üliõpilaste arv		Eksami sooritanud üliõpilaste arv	
	ioengutel	proseminaris	eeleksam	alamaste
1926/27	100—200	—	—	—
1927/28	—	—	—	—
1928/29	35—40			
	10—12*		14	3
1929/30	~20		5	8
1930/31	15—20	10(8)**	5	3
1931/32	15—20		1	5
1932/33	~20	12(8)	1	5
1933/34	15	7	3	7
1934/35	~15	8(6)		2
1935/36	~20	9(6)	2	5
1936/37		7		3
1937/38	15	6		5
1938/39	~15	8(5)	1	3
1939/40	~15	12(10, eksami- prot. 7)		
		(13)		4
1940/41				10
1941/42				5
1942/43	~30			14
1943/44 ⁵²				

* Kirja ja raamatu ajaloo kursus.

** Sulgudes proseminaritöö esitanud üliõpilaste arv.

mõnes raamatukogus ametis olid kas või abitööjõuna. Sel põhjusel oli eksamitegijate seas ka eksterne, kes olid varem ülikooli lõpetanud.⁵³

Mis puutub raamatukogundust õppinud üliõpilaste isikulisse koosseisu, siis selle kohta saab andmeid peaaegu ainult eksami- ja seminariprotokollidest. Rõhuv enamik üliõpilasi on filosoofiataeaduskonnast, neli üliõpilast majandusteaduskonnast, üks — õigus- teaduskonnast, üks — matemaatika-loodusteaduskonnast ja kaks üliõpilast usuteaduskonnast.

Praegu tuntud raamatukogutöötajatest on omal ajal Fr. Puksoo juures proseminari teinud ja eksamid sooritanud üsna paljud. Olgu nimetatud Helene Mugasto-Johani, Linda Ploompuu, Hilda Tallmeister, Helene Kulpa, Leida Laidvee, Aino Martin, Endel Annus;

⁵¹ Fr. Puksoo poolt dekanaadile esitatud õppetöö aruannete ja eksamiprotokollide põhjal. — RAKA, f. 2100, nim. 2 ja 5; f. R—355, nim. 1; f. R—114, nim. XI, sü. 97.

⁵² 1944. a. kevadsemestril, mil Punaarmee pealetung ägenes, toimus õppetöö ainult osaliselt; nagu protokollidest nähtub, on seminare siiski veel peetud. — RAKA, f. R—114, nim. XI, sü. 97.

⁵³ Olgu märgitud, et Fr. Puksoo ettepanek kohustada ülikooli instituutide ja kliinikute raamatukoguhoidjaid bibliograafiakursusest osa võtma, ei leidnud ülikooli juhtkonnalt toetust. — Fr. Puksoo kiri K. Noodlale 21. I 1969.

Tartu ülikooli raamatukogu töötajaid: Marta Liblik, Linda Lao, Erna Ernits, Konrad Kullango, Ida Noppel, Kaja Noodla, Elfriede Laas.

Lõpuks ei saa mainimata jätta, et Fr. Puksoo juhendatud proseminaritöödest on välja kasvanud mõned trükis avaldatud uurimused, millel siiani on märkimisväärne koht eesti napolis raamatukogunduslikus kirjanduses. Nii ilmusid: M. Libliku «Tartu ülikooli raamatukogu kataloogid» (ajakirjas «Raamatukogu» 1931, nr. 1 ja 1932, nr. 2.), H. Mugasto «Kümnendliigitus» (1933) ja V. Siku «Eesti raamatu välimusest XVII ja XVIII sajandil» (1941). Raamatuasjanduse bibliograafia avaldati Fr. Puksoo täiendustega ajakirjas «Raamatukogu».

Eelöeldust nähtub, et erinevad ajalooperioodid — kodanlik võim, esimene nõukogude võimu aasta ja lõpuks saksa fašistlik okupatsioon — ei toonud olulisi muudatusi bibliograafia õpetamise organisatsioonilisse külge. Kursused jäid samaks, tundide arv muutus ainult okupatsiooniaastatel, eksaminõuded jäid ulatuselt samaks. Kahtlemata oli erinevusi aine käsitlemisel loengutel ja seminarides. Nii koostati 1941. a. kevadsemestril proseminaritööd teemadel «Vene raamatu arengulugu» ja «Raamatukogud tsaariaegsel Venemaal ja Nõukogude Liidus».⁵⁴ Ette olid nähtud ka veel teemad «Üleliiduline Raamatupalat» ja «Raamatukogude ülesanded sotsialistlikus ühiskonnas».⁵⁵

Kodanliku Eesti ülikool ega haridusministeerium polnud eriti huvitatud raamatukogutöötajate kutselisest ettevalmistusest, sest palgaliste kohtade arv oli raamatukogudes äärmiselt väike. Tähtsamaks ja vajalikumaks peeti ülikoolis üldkursust üliõpilastele, kuigi välismaa ülikoolides tol ajal need kursused veel süstemaatilised ei olnud.

Aastad 1944—1967

Raamatukogunduse ja bibliograafia õpetamine muutus oluliselt alles nõukogude võimu taaskehtestamisega 1944. a. Juba sama aasta oktoobris moodustati bibliograafia kateeder koosseisus kateedri juhataja (dotsent) ja assistent. Kohe 1944/45. õppeaastal kehtestati uus õppeplan, mis oli endisest märksa ulatuslikum. Kõigepealt tehti eksamiga lõppev bibliograafia üldkursus kohustuslikuks kõigile ajaloo-keeleteaduskonna I kursuse üliõpilastele (teisel semestril 1 tund nädalas).⁵⁶

⁵⁴ Bibliograafia proseminari protokoll. — RAKA, f. R—355, nim. 1, sü. 100, l. 70.

⁵⁵ Õppetöö plan 1941. a. kevadsemestriks. — RAKA, f. R—355, nim. 1, sü. 81, l. 44.

⁵⁶ Seletuskirjas õppeplani juurde öeldakse, et ellukutsutud bibliograafia kateedri üheks ülesandeks ongi «anda kogu ajaloo-keeleteaduskonna üliõpilastele vajalisel määral bibliograafilisi teadmisi, et sel teel neid juhtida kirjanduse juurde ning hõlbustada orienteerumist ainekute valikul, eriti seminari-tööde koostamisel». — TRÜ arhiiv, nim. 3, sü. 1, l. 4.

Bibliograafia kui eriaine mahtu suurendati tunduvalt. Õppeplaani võeti nüüd kokku 200 tundi loenguid ja seminare. Endisele seminarile (nüüd 3 tundi nädalas) lisaks tulid veel raamatu ajaloo (2 tundi), raamatukogude ajaloo (1 tund) ja kataloogimise (1 tund) loengud, eriseminar (2 tundi) ning praktika raamatukogus (2 tundi nädalas). Nähti ette ka riigieksam — üldine bibliograafia.⁵⁷ Seega loodi võimalus bibliograafi kutse saamiseks.

Bibliograafiks spetsialiseerumine algas III kursusel (õppetöö kestus oli siis 4 aastat), kusjuures iga ajaloo-keeleteaduskonna üliõpilane võis valida bibliograafia eriala ja soovi korral vabaneda sel puhul oma põhiaine õpetamise metoodikast ja pedagoogilisest praktikast ning mõnest erikursusest. See oli Tartu ülikoolis esmakordne, et bibliograafiat koheldi kui spetsiaalsust, mille ained võisid mingil määral asendada teisi. Tõsi küll, studiumi baasiks pidi ikkagi olema mõni ajaloo-keeleteaduskonna põhiaine. Bibliograafiat võis õppida ka kaugõppe teel.

Töö uue õppeplaani alusel ei kestnud aga kaua, sest juba 1946. a. kevadsemestril asuti vastavalt Üleliidulise Kõrgemate Koolide Komitee korraldusele õppeplaane muutma. Bibliograafia alal sai üheks esimeseks sammuks — kahjuks mitte edasi, vaid tagasi — bibliograafia üldkursuse paigutamine fakultatiivsete ainete hulka.⁵⁸ Põhjuseks oli üliõpilaste loengukoormuse vähendamise vajadus.

Bibliograafiale eriaina kujunes õppeplaanide muutmine siiski kasuks, sest kõik teaduskonnas õpetatavad lisaspetsiaalsused (kunstiajalugu, arheoloogia, etnograafia ja bibliograafia) kaaluti hoolikalt läbi ja võimaldati neile senisest rohkem tunde. Uue õppeplaani järgi, mis kehtestati 1947. a. sügisel, koosnes bibliograafia spetsiaalsus 6 eridistsipliinist 482 tunni ulatuses, lisaks 4 nädalat raamatukogupraktikat. Uhtlasi seati sisse võrdselt teaduskonna teiste lõpetajatega ka riigieksamid ja diplomitöö kaitsmine. Eriala valimine toimus nüüdki III kursusel.⁵⁹

Sellegi õppeplaani iga polnud kuigi pikk. Järjekordne plaanide läbivaatamine 1950. a. algul kujunes bibliograafiale veelgi lootusrikkamaks, vähemalt eriaine õppejõudude kavatsustes. Plaani võeti enam kui 1000 tundi õppetööd ja 16 nädalat praktikat.⁶⁰ Niisuguse ulatusega aine õpetamist pidi alustatama juba esimesest õppeaastast ja muidugi kindla üliõpilaste kontingendiga.⁶¹ Selle suurejoonelise plaani rakendamisele ei saadud siiski asuda, sest bibliograafia õpetamine katkestati üsna äkki veel samal 1950. aastal. Et

⁵⁷ TRÜ arhiiv, nim. 3, sü. 1, l. 31.

⁵⁸ Kateedrijuhatajate koosoleku otsus 20. III 1946. — TRÜ arhiiv, nim. 3, sü. 7, l. 33.

⁵⁹ TRÜ arhiiv, nim. 3, sü. 73, l. 63.

⁶⁰ TRÜ arhiiv, nim. 3, sü. 70, l. 16—17.

⁶¹ H. Johani avaldus dekaanile 10. III 1950. — TRÜ arhiiv, nim. 3, sü. 76, l. 5.

viimase sammu otseseks põhjuseks oli õppejõudude kriis, olgu stagnevalt peatunud sellel küsimusel.

Kui 1944. a. sügisel loodi bibliograafia kateeder, oli loomulik, et selle juhatajaks (dotsendi kohusetäitjana) sai Fr. Puksoo kui staažikas ja ühtlasi ainuke selle ala õppejõud. Assistenti koht jäi sobiva kandidaadi puudumisel vakantseks.

Fr. Puksool ei olnud mitte ainult pikaajalised kogemused õppetöös, vaid ka teadusliku töö staaž. Kiiresti koostas ta vajalikud õppeprogrammid, kasutades seejuures nõukogude kirjandust, niivõrd kui see oli kättesaadav. Pühendades end nüüd täielikult kateedri tööle, oli Fr. Puksool rohkem võimalusi ka teaduslikuks tööks. 1944. a. lõpul esitas ta ulatusliku teadusliku töö plaani eesti raamatu, teaduslike raamatukogude ja eesti bibliograafia alalt.⁶² Uurimustest, mis pidid valmima lähematel aastatel, sest materjal oli juba kogutud, oleks saanud ka õppetööks olulist abi. Fr. Puksoo aga eemaldati 1945. a. sügisel.

Nüüd kutsuti bibliograafia kateedri juhatajaks (alates 1. oktoobrist 1945) kohakaasluse alusel Helene Johani, Eesti NSV Riikliku Avaliku Raamatukogu direktor.⁶³ H. Johani oli raamatukogunduse alal tuntud nimi juba kodanlikul perioodil. Tartu Linna Keskraamatukogus töötades oli ta lektoriks paljudel raamatukogutöötajate kursustel ja oli avaldanud hulga artikleid, peamiselt lugejate teenindamise kohta. H. Johanile kinnitati ka dotsendi kutse.⁶⁴

H. Johanist sai õppejõud, kes oskas üliõpilastes äratada huvi õpetatava aine vastu. Samuti on temal suuri teeneid üliõpilaste ideoloogilisel kasvatamisel, mis tol ajal oli äärmiselt oluline ja küllaltki raske ülesanne. Eriaine omandamiseks aitas tublisti kaasa praktika, mis sooritati nüüd Riiklikus Avalikus Raamatukogus, kus esimesena oli asunud järjekindlalt rakendada nõukogulikke töömeetodeid.

Seoses õppeplaanide muutmise ja kursuste laiendamisega, mille eest H. Johani energiliselt võitles, koostas ta ka uued õppeprogrammid, kus oli suurt rõhku pandud nõukogude bibliograafia ja raamatukogunduse meetodite ja saavutuste esiletoomisele.

Õppetöö toetus suuremalt osalt loengutele, sest vajalikku erialast nõukogude kirjandust oli äärmiselt vähe ja sedagi ei suutnud üliõpilased kasutada puuduliku vene keele oskuse tõttu. Et sellest raskusest üle saada, organiseeris H. Johani Riiklikus Avalikus Raamatukogus vajalike venekeelsete teoste ja olulisemate artiklite kiiret tõlkimist. Need masinakirjalised tõlked olid üliõpilastelegi suureks abiks. Kaugõppijate jaoks koostas H. Johani 1946. a. bibliograafia üldkursuse konspekti⁶⁵, mida paljudas ja levitas kaugõppeosakond.

⁶² TRÜ arhiiv, nim. 3, sü. 4, l. 13.

⁶³ TRÜ arhiiv, nim. 3/51, sü. 837, l. 35.

⁶⁴ TRÜ arhiiv, nim. 3/51, sü. 837, l. 44.

⁶⁵ H. Johani. Bibliograafia. Trt., 1946. Rotaatorpaljundus.

H. Johani hoolitses ka bibliograafia kateedri komplekteerimise eest. Kateedri assistendiks kinnitati käesoleva ülevaate autor, kes varem oli töötanud Õpetatud Eesti Seltsi raamatukogus ja viimati ajaloo-keeleteaduskonna seminariraamatukogus. Kuna allakirjutanul puudus sügavam erialane ettevalmistus, oli ta ühtlasi H. Johani õpilane, kellele alles aegamööda sai usaldada vastutusrikkamaid ülesandeid õppetöös. Bibliograafia kateeder sai 1947. a. ka laborandi koha. Laborandiks oli algul Elsa Kudu, hiljem Heljo Lammas. 1947. a. kevadsemestril loodi bibliograafia kabinet. Nüüd sai hakata muretsema vajalikke õppevahendeid.⁶⁶

Näis, nagu hakkaks bibliograafia õpetamine nüüd normaalseisse rööpaise minema. Aga kohe tulid uued raskused. 1. septembril 1949. a. likvideeriti bibliograafia kateeder kui liiga väike iseseisvaks eksisteerimiseks. Väheste üliõpilaste arvu tõttu oli ka kateedri koormus napivõitu. Bibliograafia nimetati iseseisvaks distsipliiniks. Ametisse jäid dots. H. Johani endiselt poole kohaga ja assistent K. Noodla samuti poole kohaga.⁶⁷

Taotleti küll bibliograafia õpetamise uut laiendamist, aga H. Johani tervis ei pidanud vastu kahekordsele töökoormusele kahes linnas. 1950. a. kevadel palus ta end õppetööst vabastada. See tähendas ühtlasi lõppu bibliograafia õpetamisele, sest polnud kedagi, kes oleks tulnud arvesse bibliograafia õppejõuna. 30. juunist 1950. a. on ajaloo-keeleteaduskonna dekaani V. Reimani esitis õppeprorektorile, et «... on soovitav likvideerida bibliograafide ettevalmistamine senisel kujul.»⁶⁸ Likvideeritigi alates 1. septembrist 1950.

Kui peatuda õppetööst osavõtjate juures, siis sõjajärgsetel aastatel rida inimesi, kes olid juba varem ülikooli lõpetanud ja töötasid raamatukogudes, astusid kaugõppijatena või eksternidena uuesti ülikooli ja sooritasid bibliograafia eksamid. Üsna mitmed neist olid ka juba kodanlikul perioodil raamatukogundust õppinud, aga tegid seda nüüd uuesti laiendatud programmi alusel.⁶⁹ Aastatel 1945—1950 said bibliograafi kutsetunnistuse 23 kaugõppe lõpetajat.

Statsionaarseid üliõpilasi oli vähem, sest teaduskonna üliõpilaste arv polnud üldse kuigi suur. Nii näiteks oli 1945. a. novembris ajaloo-keeleteaduskonna III kursusel 23 ja IV kursusel 20 üliõpilast.⁷⁰ 1945. a. sügissemestril õppis bibliograafiat 9 üliõpilast⁷¹, 1946.—1948. a. lõpetas ülikooli 4 filoloogi-bibliograafi.

⁶⁶ Kabinet asus 1947. a. novembrist kuni 1949. a. kevadeni Veski (praegu Burdenko) tn. 20, hiljem lühikest aega Pearaamatukogus. Likvideeriti koos bibliograafia kateedriga.

⁶⁷ TRÜ arhiiv, nim. 3, sü. 65, l. 4.

⁶⁸ TRÜ arhiiv, nim. 3/51, sü. 837, l. 55—56.

⁶⁹ Juurde tulid esijoonel nõukogude raamatukogundust ja bibliograafiat käsitlevad küsimused ning vene raamatu ajalugu.

⁷⁰ TRÜ arhiiv, nim. 2, sü. 15, l. 7.

⁷¹ TRÜ arhiiv, nim. 3, sü. 15, l. 83.

1946. a. sügissemestril esitas seminaritöö 13 üliõpilast, neist osa pöördus oma põhiaine juurde tagasi, aga 6 üliõpilast spetsialiseerusid bibliograafiale laiendatud programmi alusel ja kaitsesid esimestena sel alal diplomitööd 1949. a. kevadel. Järgmisel aastal lõpetas ülikooli veel 8 bibliograafi. Kõik 14 lõpetajat suunati tööle Tallinna ja Tartu teaduslikesse raamatukogudesse.

1950. a. kevadsemestri lõpuks oli III kursusel 12, kaugõppes 5 ja eksternina 6 bibliograafia õppijat.⁷² Nad pidid oma ainevalikut muutama.

Raamatukogunduse õpetamisele Tartu ülikoolis oli tekkinud vaheaeg. Tegelik elu aga näitas varsti, et bibliograafia aine likvideerimine polnud õige samm. Vajadus kõrgema haridusega spetsialistide järele muutus raamatukogudes järjest tungivamaks, sest raamatukogude fondid paisusid, tegevus laienes ja koosseisud suurenesid, kuid kaadrit polnud kuskilt võtta.⁷³ Ja kui nüüd pärast NLKP XIX kongressi asuti TRÜ-s 1953. a. algul uuesti õppeplaan läbi vaatama, laiendati kõigepealt ajaloo-keeleteaduskonnas õpetatavate ainete nomenklatuuri. Seekord võeti endiste ajaloo ainete juurde kuuluvate lisaspetsiaalsuste (arheoloogia, etnograafia, arhiivindus ja kunstiajalugu) kõrval sisse filoloogidele bibliograafia ja esmakordselt ka žurnalistika.⁷⁴

Raamatukogundusest kujunes aga mitte lisaspetsiaalsus, vaid bibliograafide poolt ammu unistatud raamatukogunduse osakond — statsionaarne ja ka kaugõppe. Eriainete maht ulatus õppeplaanis üle 1000 tunni ja praktikale nähti ette 14 nädalat.⁷⁵ Lõpetajal, kes sai kvalifikatsiooni «kõrgema haridusega raamatukogutöötaja», tuli sooritada riigieksamid marksismi-leninismi alustes ja raamatukogunduses-bibliograafias ning kaitsta diplomitöö.

1954. a. sügisel võetigi juba uude osakonda vastu 25 statsionaarset ja 25 kaugõppeüliõpilast. Järgmiseks aastaks oli ette nähtud sama kontingent, kuid kaugõppeosakonda võeti suure tunni tõttu 29 inimest.⁷⁶ 1956. ega ka 1957. a. statsionaarseid üliõpilasi enam vastu ei võetud, kaugõppeosakond aga aina ületas vastuvõtuplaani (vt. tabel 2).

1958. a. arutati teaduskonna õpetatud nõukogus edaspidist üliõpilaste vastuvõttu raamatukogunduse osakonda ja leiti, et kui sel ajal õppivad 125 bibliograafi ülikooli lõpetavad, «... siis on meie raamatukogud pikemaks ajaks kõrgema haridusega töötajatega küllastatud. Sellepärast on bibliograafia eriharur avamine

⁷² TRÜ arhiiv, nim. 3, sü. 73, l. 63.

⁷³ Riiklikes rahvaraamatukogudes näiteks oli 1953. aastal ainult 3 kõrgema eriharidusega töötajat. — A. Siim. Eesti NSV riiklikud rahvaraamatukogud aastatel 1945—1962. — Nõukogude Eesti raamatukogundus. 2. Tln., 1964, lk. 42.

⁷⁴ TRÜ arhiiv, nim. 3, sü. 110, l. 66.

⁷⁵ Õppeplaan koostati NSV Liidu Kõrgema Hariduse Ministeeriumist saadetud tüüpplaanil alusel.

⁷⁶ Ilmselt aitas siin kaasa Eesti NSV kultuuriministri käskkiri nr. 261, 20. aprillist 1954. a. «Raamatukogutöötajate kaadri koosseisu parandamisest.»

ainult potentsiaalne võimalus, mida lähematel aastatel ei oleks vaja rakendada» — ja otsustati 1958. a. mitte vastu võtta ei stationaarseid ega ka kaugõppe üliõpilasi.⁷⁷

1959. a. sügisel võeti küll jälle vastu kaugõppe üliõpilasi, aga uute õppeplaanide arutamisel pooldas teaduskonna õpetatud nõukogu juba raamatukogunduse ja bibliograafia osakonna asemel vastava eriharu loomist eesti filoloogia õppeplaani baasil.⁷⁸ Järgneski uus ümberarvestus ja 1960. a. aprillis esitati Eesti NSV Ministrite Nõukogu juures asuvale Kõrgema ja Kesk-erihariduse Komiteele kinnitamiseks õppeplan, milles raamatukogunduse distsipliinidele oli järjekordselt antud üsnagi tagasihoidlik koht eesti filoloogia juures. Nii oli ring jälle täis saanud, aga 1940. aastatega võrreldes spetsialiseerumise baas miinimumini redutseeritud.

Iseseisva raamatukogunduse osakonna asendamist uue moodusega põhjendati õppeplaani saatekirjas järgmiselt: 1) sel teel on võimalik teaduskonna üldist õppekoormust esimestel kursustel vähendada, sest üldaineid saab lugeda koos; 2) rida bibliograafia (s. o. raamatukogunduse) üliõpilasi soovivad laiemaid kirjanduse kursusi; 3) puudub spetsiaalne bibliograafia kateeder ja puuduvad teadusliku kraadiga õppejõud.⁷⁹

Kui kaks esimest punkti tunduvad otsitutena, sest neid saanuks korraldada ka osakonna eksisteerimisel, siis kolmas muidugi oli tõsine ja ühtlasi otsustav. Tegelikult ju töötas raamatukogunduse osakond 1954. aastast alates ilma ühegi koosseisulise erialaõppejõuta. Osakond oli antud eesti kirjanduse ja rahvaluule kateedri hooldusele⁸⁰, kuid ühtki õppejõu kohta ei eraldatud. Jäi ainus võimalus — teha töö õppeülesande korras. Enamasti rakendati selleks TRÜ Pearaamatukogu töötajaid, kelledest allakirjutanul oli juba mõningaid õppetöö kogemusi varasematest aastatest. Üsna uute lektoritena alustanud need, kes 1949.—1950. a. olid ise bibliograafia kursuse lõpetanud — E. Kudu, I. Loosme, A. Kirsnel, E. Aun ja K. Sarv — ning R. Parmas. Kui õppekoormus paisus suureks, tulid appi Tartu Linna Keskraamatukogu töötajad V. Samoilov ja V. Kelve. Nii tehtavat õppetööd aitas koos hoida ühelt poolt eesti kirjanduse ja rahvaluule kateedri hool ja teiselt poolt õppeülesandetäitjate tihe omavaheline kontakt. Koos arutati õppeprogramme, ajajaotusplaane, eriti aga kursuse- ja diplomitööde temaatikat ning juhendamise meetodikat. Küllastati ka üksteise loenguid. Nii töötati kuni 1961. a., mil anti koosseisuline vanemõpetaja koht. 1. veebruarist tuli sellele kohale Kaljo Veskimägi⁸¹, kes oli õppinud Lenin-

⁷⁷ TRÜ arhiiv, nim. 3, sü. 166, l. 19.

⁷⁸ TRÜ arhiiv, nim. 3, sü. 178, l. 47.

⁷⁹ Kaust «Kateedrite esitised õppeplaanide koostamiseks», l. 72. Ajaloo-Keelteaduskonna dekanaadis.

⁸⁰ TRÜ arhiiv, nim. 3, sü. 125, l. 8.

⁸¹ TRÜ arhiiv, nim. 3, sü. 197, l. 19.

gradis N. K. Krupskaja nim. Raamatukogunduse Instituudis ja seal ka aspirantuuri lõpetanud.

Uue, 1959. a. kehtestatud õppeplaani järgi võisid üliõpilased raamatukogunduses spetsialiseeruda III kursusel alates, niisiis praktiliselt 1961. a. Selleks ajaks koostatigi detailsem õppeplaani, mis kiideti teaduskonna metoodilise komisjoni poolt heaks 1961. a. juunis. Tunde anti seekord 600—700 ringis ja 4 nädalat oli praktikaega.⁸² Ei tundugi enam üllatavana, et ka selle plaani iga kujunes lühikeseks. Teda hakkas juba koostamise ajal kritiseerima K. Veskimägi. Avalduses teaduskonna õpetatud nõukogule 11. maist 1961⁸³ analüüsib ta uut õppeplaani ja leiab, et raamatukogunduse ja bibliograafia eriainete maht on selles ainult 16,5%, s. o. ligi kaks korda väiksem kui filoloogia ainetel, ülikooli lõpetajale aga antakse kvalifikatsioon «filoloog ja raamatukoguhoidja». Raamatukogunduse instituutide õppeplaanidega võrreldes on siin eriala tunde umbes kaks kolmandikku, eriainete sisu aga koguni ulatuslikum eesti ja välismaa temaatika arvel, mida instituutides ei käsitleta. Tundide arv, mis TRÜ-s vastab umbes raamatukogunduse tehnikumi kursusele, vajaks suurendamist vähemalt 300 tunni võrra. K. Veskimägi taotles raamatukogunduse osakonna taastamist.

Tulemuseks oli uus õppeplaani 1963. a. kevadel. Selles loovutati eriala ainetele 1194 tundi ja lisaks õpetati veel 248 tundi kaasaja loodusteaduste, tööstuse ja põllumajanduse aluseid ning teaduse ajalugu. Erikursuste raames nähti ette isegi raamatukogutöö mehhaniseerimise ja teadusliku informatsioonitegevuse ning informaatika kursused. Jäeti võimalus spetsialiseeruda ka lasteraamatukogudele. Raamatukogupraktikat planeeriti koguni 24 nädalat.

Üliõpilaste kontingendiks määrati statsionaarsesse osakonda 10 üliõpilast ja mittestatsionaarsesse endiselt 25.⁸⁴ Vastuvõttu alustati statsionaarses osakonnas 1963. a. sügisel. Nüüd näis jälle üle hulga aja ja juba mitmendat korda raamatukogunduse õpetamine jalad alla saavat. Ka õppejõudude kriis oli kõige hädalisemalt lahendatud, sest K. Veskimägi kaitses 6. märtsil 1964. aastal oma väitekirja eesti raamatukogude ajaloo ja talle anti pedagoogikakandidaadi kraad.

Muidugi oli õppetöö koormus märksa suurem ühe õppejõu normist, nii et endiselt kasutati ka TRÜ Teadusliku Raamatukogu töötajate abi (eespool nimetatud õppeülesande täitjatele lisaks rakendati veel H. Ruuglat). Nüüd viimaks hakkas ka ülikool ise raamatukogunduse õppejõude ette valmistama. 1961. a. avati aspirantuur, kuhu võeti Ruth Parmas.

⁸² TRÜ arhiiv, nim. 3, sü. 193, l. 8.

⁸³ TRÜ arhiiv, nim. 3, sü. 224, l. 13—19.

⁸⁴ Kaugõppeosakonnas aga jäi uus plaan kehtestamata, seal jätkus õppetöö endise. 1954. aasta plaani alusel.

Nii läks töö paar aastat — raskustega küll, aga ikkagi ülesmäge. Üllatus tuli 1965. a. sügisel, kui ülikooli vastuvõtueksamid olid lõppenud. Usna äkki ja ootamatult teatati avalikkusele, et raamatukogunduse õpetamine viiakse üle Tallinna, Ed. Vilde nim. Pedagoogilise Instituudi juurde. Ja nii see toimuski — Eesti NSV Ministrite Nõukogu Riikliku Kõrgema ja Keskerihariduse Komitee esimehe M. Pesti 27. augusti 1965. a. käskkirja nr. 258 põhjal.⁸⁵ «Kõrgema haridusega raamatukogunduse ja bibliograafia alase kaadri ettevalmistamise paremaks korraldamiseks», seisab käskkirjas.

Tallinna viidi üle:

1) statsionaarne osakond —

I kursusel	10	üliõpilast
II „	11	„
III „	10	„

2) kaugõppeosakond —

I kursusel	26	üliõpilast
II „	40	„
III „	26	„
IV „	25	„

Tartu ülikooli juurde jäeti ainult kaugõppeosakonna V ja VI kursus (kokku 57 üliõpilast). Nendega jätkati õppetööd õppeülesande korras. Neist lõpetas TRÜ 54 üliõpilast. Viimane üliõpilane tunnistati lõpetanuks 1968. a. juunis.

Siin lõpeb raamatukogutöötajate ja bibliograafide ulatuslikum ettevalmistamine Tartu ülikoolis.

Edaspidi valmistab ülikool siiski individuaalplaani alusel üksikuid spetsialiste, ja neid juba üsna mitme profiiliga. Nii on viimastel aastatel üks keemik spetsialiseerunud raamatute restaureerimisele, bioloog raamatuhügieenile, vene filoloog kataloogimisele ja inglise filoloog tööle käsikirjade ning haruldaste raamatutega.

Aga 1927. a. alustatud kursuse teist ülesannet — õpetada üliõpilasi iseseisvalt raamatuga töötama — täidab 1960. aastast alates järjekindlalt TRÜ Teaduslik Raamatukogu.⁸⁶

Kuigi raamatukogunduse ja bibliograafia osakonnas oli raskusi õppejõudude leidmisega ja õppeplaane sageli muudeti, ei saanud siiski kurta üliõpilaste puudust. Neid jätkus nii statsionaarse kui ka kaugõppetöö jaoks. Kuna kaugõppe osakonnas oli õppetöö 1954. aastast kuni 1967. aastani enam-vähem stabiilne mitte üksnes vastuvõtukontingendi, vaid ka õppeplaani poolest, siis kujunes TRÜ suurelt osalt raamatukogutöötajate kvalifikat-

⁸⁵ Käskkiri TRÜ rektoraadi kantseleis.

⁸⁶ Sellest lähemalt vt. K. Noodla. Bibliograafia-alaste teadmiste levitamise Eestis. — Nõukogude Eesti raamatukogundus. 3. Tln., 1968, lk. 139–141.

siooni tõstjaks. Kaugõppe esimestele kursustele tulid küll enamasti pooled üliõpilased teistelt tööaladelt, kusjuures enamik neist siirdus viimastel kursustel tööle raamatukogudesse.⁸⁷ Et töö kõrval õppimine on raske, jäi muidugi osa kaugõppeüliõpilasi aegajalt kursust kordama, kaunis suur osa aga langes lõpuks ülikoolist hoopis välja, nii et lõpetanute protsent (arvestades vastuvõttu 1961. aastani) oli 52. Võrreldes Ajaloo-Keeleteaduskonna teiste erialadega, oli bibliograafia üliõpilaste keskmine õppeedukus kõige parem. Teaduskonna lõpetas 1954.—1961. a. kõigis osakondades vastuvõetutest vaid 41 %.

Tabel 2

Kaugõppeüliõpilased raamatukogunduse erialal

Aasta	Vastu võetud I kursusele ⁸⁸	Lõpetasid ülikooli ⁸⁹
1954	25	—
1955	29	—
1956	36	—
1957	32	—
1958	—	—
1959	16	—
1960	25	13
1961	28	13
1962	25	13
1963	25	8
1964	27	2
1965	25 viidi üle Tallinna	6
1966	—	21
1967	—	32
1968	—	1
Kokku	293	109

Statsionaarsetest üliõpilastest tulid harilikult tublimad raamatukogundust õppima, kui see oli teistel baseeruv valikaine. Ka raamatukogunduse osakond ei kuulunud 1950. aastatel õppeedukuselt teaduskonna nõrgemate hulka, kuigi ei olnud ka eriti välja paistvaid üliõpilasi.⁹⁰ Püüti osa võtta kõigist üliõpilaste üritustest, ka teaduslikust tööst. UTU bibliograafiaring tegutses kahel perioodil. 1948.—1950. a. tegutsenud ring jõudis organiseerida 9 ettekandekoosolekut, peamiselt nõukogude raamatukogunduse ja bibliograafia aktuaalsemate probleemide alal. Esineti ka UTU konverentsil. Ettekanded olid aga enamikus refereerivat laadi.

⁸⁷ Detsembris 1959. a. töötas 115-st raamatukogunduse üliõpilasest erialal 77, s. o. 67%. — TRÜ arhiiv, nim. 16, sü. 89, l. 28.

⁸⁸ Andmed TRÜ kaugõppeosakonna statistilistest aruannetest.

⁸⁹ Andmed riigieksamite protokolliraamatutest.

⁹⁰ Kiitusega lõpetas ülikooli ainult üks üliõpilane — Iive Uema.

Ringi liikmed täitsid veel mitmesuguseid praktilisi ülesandeid. Nii koostati ühiselt ülikooli vene kirjanduse kursuse eksamiks vajaliku kohustusliku lektööri koondkataloog, mis hõlmas Tartu raamatukogudes leiduva materjali. Abistati ka ülikooli pearaamatukogu uudiskirjanduse väljapanekute korraldamisel.⁹¹ 1955.—1960. a. tegutsenud ring pidas samuti rea ettekandekoosolekuid. UTÜ konverentsidel esineti nüüd juba oma seksioonina, kuhu kutsuti ka külalisesinejad N. K. Krupskaja nim. Leningradi Raamatukogunduse Instituudist. Käidi omakorda esinemas Vilniuse ülikooli UTÜ konverentsil. Praktilise tööna koostati TRÜ kateedrites säilitatavate diplomitööde kartoteek (seisuga 1959. a.). Stationaarsete üliõpilaste lahkumisega ülikoolist lõppes ka bibliograafiringi tegevus.

Tartu ülikoolis raamatukogunduse alal tehtud töö tunnistajaks on jäänud 175 diplomitööd⁹² üsnagi mitmekesise temaatikaga. Umbes veerand kõigist diplomitöödest kuulub raamatukogutöö meetodika valdkonda. Rida teemasid on pühendatud eesti raamatukogude ja bibliograafia ajaloole. Neist on valminud tõhusad tööd, mis pakuvad huvitavat materjali eesti kultuuri ajaloost (Joh. Lilienbachi, «Noor-Eesti», Eesti Kirjanduse Seltsi, «Looduse», Karl Eduard Söödi, Franz Kluge kirjastuslik tegevus, Eesti rahvaraamatukogude ajalugu erinevatel etappidel, analüütiline bibliograafia Eestis jt.). Mitmesugused bibliograafilised nimestikud moodustavad kõige suurema osa (umb. 47%) diplomitöödest. Nende hulgas on koduloobibliograafiaid (14 tööd hõlmavad Eesti NSV rajoone ja linnu) ja perioodiliste väljaannete koondsisukordi (Õpetatud Eesti Seltsi väljaannete kohta, Petrogradi töölisajaleht «Edasi» 1917—1921, «Looming» 1941—1966, «Keel ja Kirjandus», «Eesti Loodus», «Nõukogude Kool», «Kehakultuur» jt.). Erialaseid bibliograafiaid on koostatud Eesti NSV ajaloo ja meditsiinilise kirjanduse alalt. On ulatuslikke temaatilisi bibliograafiaid (Eesti üldlaulupeod, Eesti Ringhääling, isetegevuslik sõnakunst, Ülikooli Meeskoor jt.) ja teadlaste-kirjanike bibliograafiaid (A. Audova, H. Riikoja, H. Kruus, V. Alttoa, Fr. Tuglas). Omaette grupi moodustavad kollektiivi bibliograafiad EPA, TPI ja TPedI õppejõudude töödest ja TRÜ ajaloost (1919—1928). Viimastel aastatel on koostatud sisukaid töid ka lugemishuvide uurimisest (kirjanduslikud huvid, laste lugemishuvid jt.), perfokaartide kasutamisest ja teadusliku informatsiooni küsimustest (teaduslik informatsioon humanitaarteadustes, tehnilise informatsiooni korraldus tööstusettevõttes jt.).

Kultuuri ajalugu käsitlevad teemad hõlmavad enamasti pikemaid perioode, harvem kitsamaid küsimusi. 1949. ja 1950. a. kaits-

⁹¹ Bibliograafiringi protokolliraamat TRÜ Tead. Raamatukogu käsikirjade osakonnas.

⁹² Neist enamikku säilitatakse eesti kirjanduse ja rahvaluule kateedris, mõningaid Teaduslikus Raamatukogus. 21 tööd (peamiselt meetodika alalt) anti üle Ed. Vilde nim. Tallinna Pedagoogilisele Instituudile.

tud töodes on perioodid kõige pikemad, 1960. aastate töodes need aga lühenevad. Niisugust lähenemist temaatikale õigustab mõnevõrra eestikeelse raamatukogundusliku ja bibliograafia-alase kirjanduse vähesus ja lünklikkus. Kahtlemata mõjustas teemade valikut ka fakt, et kursuse- ja diplomitööde juhendajad ise ei uurinud kitsamaid probleeme, mis oleks võimaldanud üliõpilasi vastavalt suunata. Kaugõppeüliõpilaste diplomitööde teemasid esitades tuli sageli arvestada üht või teist laadi allikate kättesaadavust rajoonides. See tingiski koduloobibliograafiate ja perioodika sisuregistrite ülikülluse.

Mis puutub töodes rakendatud meetodisse, siis enamasti on see kirjeldav-analüüsiv, mida näitab juba temaatika ise. Materjali on harilikult kogutud rohkesti. Paljud tööd, eriti eesti raamatu ajaloo alalt ja temaatilised bibliograafiad on praegugi kasutatavad. Mitmed neist väärisksid isegi trükis avaldamist (näit. Õpetatud Eesti Seltsi väljaannete koondregister). Seni on avaldatud ainult V. Leegi «Tartu ülikooli arstiteaduskonnas 1892—1917 kaitstud väitekirjad» (1965) ja M. Vaheri «Eesti kirjanduse ja rahvaluule kateedris kaitstud diplomitööd» (1968).

Raamatukogunduse alal on ajavahemikus 1945—1968 Tartu ülikooli lõpetanud kas raamatukogutöötaja või filoloogi-bibliograafi kvalifikatsiooniga kokku 206 inimest. Need on enamasti tööle rakendatud Eesti NSV teaduslikes ja suuremates rahvaraamatukogudes.

Tabel 3

Raamatukogunduse osakonna lõpetanud töökohtade järgi
(seisuga 1. jaan. 1969. a.)

	Arv	%
Erialal	184	89,3
Neist teaduslikes raamatukogudes	104	50,5
rahvaraamatukogudes	59	28,6
informatsiooniinseneridena	8	3,9
pedagoogide ja teaduslike töötajajana	5	2,4
Raamatukogude Inspeksioonis ja kultuuriosakondade juhatajatena	5	2,4
raamatukaubanduse alal	3	1,5
Teistel aladel	22	10,7
Neist kirjastustes	1	0,5
ajakirjanduse alal	5	2,4
pedagoogilisel alal	4	1,9
lasteaednikena	2	1,0
muudel aladel	6	2,9
puuduvad andmed	4	1,9
Kokku	206	100

Raamatukogunduse osakonna lõpetanute seast on esile kerkinud nimekaid raamatukogutöötajaid ja bibliograafe. Mõned on aastate jooksul omakorda aidanud TRÜ-s raamatukogukaadrit ette valmistada, nagu eespool näidatud, mõned on praegu Ed. Vilde

nim. Tallinna Pedagoogilise Instituudi raamatukogunduse õppejõud või Viljandi Kultuurharidustöö koolis õpetajad. Tartu Riiklikust Ülikoolist on tulnud ka vabariigi suuremate raamatukogude praegused direktorid — K. Kikas (Tallinna Polütehnilise Instituudi raamatukogu), L. Peep (TRÜ Teaduslik Raamatukogu), M. Tedremaa (Riiklik Teaduslik Meditsiiniline Raamatukogu), B. Mikk (Fr. R. Kreutzwaldi nim. Eesti NSV Riiklik Raamatukogu), V. Kuuspere (Eesti NSV Teaduslik Tehnikaraamatukogu), E. Kaldalu (N. V. Gogoli nim. Tartu Linna Keskraamatukogu), V. Linnasmägi (Eesti Põllumajanduse Akadeemia raamatukogu). On tulnud linna-, rajooni-, alevi- ja lasteraamatukogude juhtajaid.

*

Raamatukogunduse õpetamise nelja aastakümnet võib jagada kahte pikemasse ja oluliselt erinevasse perioodi — 1) bibliograafia (raamatukogundus) kui «ülemäärane» aine (1927—1944) ja 2) bibliograafia kui ülikooli teiste distsipliinidega enam või vähem võrdne aine (1944—1967).

Samu perioode võiks iseloomustada ka üliõpilaste iseseisvast tööst lähtudes — esimesel perioodil töötati eksamiks läbi rohkesti kirjandust, teisel toetuti peamiselt loengumaterjalile.

Esimesele perioodile on iseloomulik bibliograafia kui üld- ja eriaine koos õpetamine. Pearõhk oli oludest tingituna asetatud üldkursusele. Selle juures kannatas muidugi eriaine, sest õppetöök kasutatav tundide arv oli enam-vähem piisav üldkursuseks, kuid taunimisväärselt väike spetsialiseerumiseks. Kui aga arvesse võtta kohustuslikku kirjandust, siis on erinevus nõukogude perioodiga võrreldes mõnevõrra väiksem.

Oma sisult oli raamatukogunduse õpetamine algul juba tolleaegsele nimetusele vastavalt tublisti bibliograafilise kallakuga ja seejuures ajalukku suunduv. Alles 1954. aastast alates hakati samavõrra tähelepanu pöörama ühelt poolt raamatukogunduse distsipliinidele ja teiselt poolt bibliograafia ja raamatukogutöö kaasaegsele meetodikale. Samal ajal võib täheldada kuni 1960. aastani teaduslike raamatukogude probleemide eelistamist, 1961. aastast alates aga õppetöö orienteerimist rahvaraamatukogude küsimustele. Ilmselt mõjutas õppetöö suunda rahvaraamatukogude kaadrivajaduse kasv, aga ka raamatukogunduse õppejõudude eneste sidemed ja erialane ettevalmistus.

Nõukogude perioodil takistas õppetöö normaalset kulgu õppeplaani peaaegu vahetpidamatu liikumine kasvavas või kahanevas suunas. See «lainetus» muidugi kahjustas õppetööd. Selle põhiuks oli kahtlemata raamatukogunduse vähenenud populaarsus ülikooli õppejõudude seas, aga eelkõige siiski kvalifitseeritud õppejõudude puudumine raamatukogunduse alal, mis niisamuti ei jätnud õppetööle mõju avaldamata.

Tartu ülikool on ette valmistanud vabariigile kõrgema erihari-
dusega kaadri, kes üldiselt annabki ilme tänapäeva eesti raama-
tukogundusele. Raamatukoguteadlasi-teoreetikuid ei ole Tartu
ülikoolist tulnud, küll aga oma ala tundvaid metoodikuid ja prak-
tikuid. Vististi on see tingitud asjaolust, et Tartu ülikoolis on raa-
matukogundust õpetanud enamasti inimesed praktilise töö juu-
rest. Kuigi selletõttu esines teinekord õppetöös mõningaid
puudujääke ja vahetevahel kannatas ka TRÜ Teadusliku Raama-
tukogu töö, said ometi kasu mõlemad — õppetöö muutus elulähe-
dasemaks ja konkreetsemaks, Teadusliku Raamatukogu töö aga
võitis teoreetiliste põhjenduste ja üldistuste poolest.

Võrreldes Nõukogude Liidu teiste kõrgemate raamatukogun-
duse õppeasutuste tööga näis TRÜ-s tehtav — kui otsustada kir-
janduse ja isiklike kontaktide järgi — raamatukogude vajadus-
tele lähedasem ja andis laiemu kultuuriloolise ettevalmistuse.
Seda kinnitavad ka tähelepanekud raamatukogude praktilises
töös.

Ülevaadet lõpetades olgu ühtlasi märgitud, et Tartu Riiklik
Ülikool on ainuke ülikool Nõukogude Liidus, kus raamatukogun-
dust on õpetatud nii pidevalt ja pikka aega.

О ПРЕПОДАВАНИИ БИБЛИОТЕКОВЕДЕНИЯ В ТАРТУСКОМ УНИВЕРСИТЕТЕ (1927—1967)

К. Ноодла

Резюме

Преподавание библиотековедения в Тартуском университете
рассматривается по двум периодам, которые существенно отли-
чаются друг от друга по объему и содержанию предмета, внутри-
университетскому положению и количеству студентов.

В первый период (с 1 семестра 1927 г. до конца немецко-
фашистской оккупации в 1944 г.) курс был факультативным,
состоял из общего курса и просеминара и продолжался только
два семестра. Причем для экзамена необходимо было дополни-
тельно проработать много литературы. Курс выполнял две функ-
ции: 1) научить студентов пользоваться библиотекой и библио-
графией, 2) подготовить библиотечных работников. Основной
была первая функция. Количество студентов было невелико.
Выпускной экзамен сдавали в среднем ежегодно 3—5 студентов.
Курс преподавал заведующий библиотекой Тартуского универ-
ситета Фридрих Пуксоо, который и был инициатором введения
курса библиотековедения.

Во второй период (начиная с восстановления советской
власти в Эстонии до 1967 г.), когда библиотековедение препо-

давалось как специальная дисциплина, библиотековедение было более-менее уравнено с другими дисциплинами и давало выпускнику квалификацию библиотечного работника. Этот период характеризуется частыми изменениями учебных планов. Так библиотековедение попеременно считалось то самостоятельной дисциплиной, которую преподавали начиная с первого курса, то выборочной дисциплиной, опирающейся на какую-либо основную дисциплину историко-филологического факультета. Контингент принимаемых студентов тоже колебался. Наиболее стабильной учебная работа была на заочном отделении, начиная с 1954 г.

Учебная работа велась с учетом подготовки работников для научных библиотек. Преподавателями в разное время были Х. Йохани, К. Вескимяги и сотрудники Научной библиотеки Тартуского государственного университета.

В дипломных работах студентов нашли отражение методика библиотечной работы, история эстонской книги, эстонских библиотек и библиографии. Составлен ряд библиографических указателей — краеведческие библиографии, сводные указатели содержания периодических изданий, специальные и тематические библиографии и библиографии ученых.

89% выпускников университета в 1969 г. работало по своей специальности.

В 1965 г. отделение библиотековедения было переведено в Таллинский педагогический институт им. Э. Вильде, причем двум последним курсам была предоставлена возможность закончить курс обучения в течение 1966—1967 гг. при Тартуском университете. Преподавание библиографии как общего предмета в Тартуском университете продолжается и поныне. С 1960 г. Научная библиотека ТГУ систематически проводит библиотечно-библиографические занятия со всеми студентами стационарного отделения. По индивидуальным программам ведется обучение отдельных студентов, из которых готовят библиотечных работников с узкой специализацией в какой-либо отрасли знания.

DER UNTERRICHT DER BIBLIOTHEKSWISSENSCHAFT AN DER UNIVERSITÄT TARTU 1927—1967

K. Noodla

Zusammenfassung

Der Unterricht der Bibliothekswissenschaft an der Universität Tartu wird in zwei Perioden verfolgt, die sich voneinander beträchtlich durch Umfang, Inhalt, Lage an der Universität und Studentenzahl unterscheiden.

Während der ersten Periode — von dem I. Semester 1927, dem Anfang des Unterrichts an bis zum Ende der faschistischen Okku-

pation 1944, war der Kursus fakultativ, dauerte nur 2 Semester und bestand aus dem allgemeinen Kursus und einem Proseminar. Dabei hatte man wohl für die Prüfung eine ganze Menge von Literatur durcharbeiten. Der Kursus erfüllte 2 Aufgaben: 1) den Studenten die Benutzung der Bibliothek und der Bibliographie beizubringen, 2) Bibliotheksarbeiter vorzubereiten. Die erste Richtung war vorherrschend. Die Zahl der Studenten war gering. Jährlich bestanden durchschnittlich 3—5 Studenten die Abschlußprüfung. Den Kursus betreute als Lehrbeauftragter der Leiter der Universitätsbibliothek Friedrich Puksoo, der zugleich der Initiator des Unterrichts war.

In der zweiten Periode — von der Wiedererrichtung der Sowjetmacht in Estland bis zur Liquidierung des Unterrichts der Bibliothekswissenschaft als Spezialfach an der Universität Tartu im Jahre 1967 — war die Bibliothekswissenschaft anderen Fächern gleichgestellt, und die Absolventen erhielten die Qualifikation des Bibliothekars. Charakteristisch für diese Periode waren jedoch die häufigen Veränderungen in den Lehrplänen. So war die Bibliothekswissenschaft abwechselnd vom ersten Studienplan an einmal eine selbständige Fachrichtung, dann wieder ein Wahlfach, das sich auf eine Grunddisziplin der Historisch-Philologischen Fakultät stützte. Das Aufnahmekontingent der Studenten war nach Jahren unterschiedlich. Am stabilsten war der Unterricht seit 1954 in der Fernabteilung.

Der Unterricht richtete sich hauptsächlich nach den Bedürfnissen wissenschaftlicher Bibliotheken. Als Lehrkräfte wirkten H. Johani, A. Veskimägi und Mitarbeiter der Wissenschaftlichen Bibliothek der Universität Tartu.

In den Diplomarbeiten der Studenten sind Fragen der Methodik der Bibliotheksarbeit, der Geschichte des Buches und der Bibliographie Estlands behandelt worden. Man hat bibliographische Verzeichnisse zusammengestellt — Bibliographien der Heimatkunde, Sammelverzeichnisse von periodischen Schriften, thematische und Fachbibliographien sowie Biobibliographien zu Wissenschaftlern.

Von den Absolventen arbeiteten im Jahre 1969 auf ihrem Fachgebiet 89%.

1965 wurde die Fachrichtung Bibliothekswissenschaft an das Pädagogische Eduard-Vilde-Institut zu Tallinn überführt, wobei die zwei letzten Lehrjahre ihr Studium an der Tartuer Universität 1966—1967 zu Ende führen konnten. An der Universität Tartu wird Bibliographie als allgemeines Lehrfach für alle Direktstudenten auch weiterhin gelehrt. Nach individuellen Programmen werden auch einige Bibliotheksarbeiter, Spezialisten von verschiedenem Profil vorbereitet.

PUBLIKATSIOONIDE VAHETAMINE TARTU ÜLIKOO LIS XIX SAJANDI TEISEL POOLEL JA XX SAJANDI ALGUL

R. Parmas

Tartu ülikooli kodumaistes ja rahvusvahelistes suhetes on kõikidel aegadel silmapaistvat osa etendanud publikatsioonide vahetamine. Ülikooli teadusalaste saavutuste tutvustamise kõrval on see oluliselt kaasa aidanud ka ülikooli raamatukogu komplekteerimisele.

Saanud alguse juba möödunud sajandi esimestel aastakümnetel, on publikatsioonide vahetamine eriti intensiivselt arenenud aastatel 1865—1917. Kahjuks ei ole see ülikooli ajaloos suhteliselt oluline lõik leidnud omal ajal kindlapiirilist fikseerimist dokumentatsioonis. Probleemi detailsem käsitlemine on nõudnud seetõttu väga mitut laadi rakendusmaterjali võrdlevat uurimist. Siia hulka kuuluvad näiteks eri aastatest pärinevad, kuid dateerimata rakendusnimestikud ja adressaatide loendid, ülikooli valitsuse ja ülikooli nõukogu protokollid, aastaaruanded, raamatukogu fondide juurdekasvuraamatud jms. allikmaterjal. Kõige andmeterikam on seejuures olnud vahetustegevust käsitlev kirjavahetus, mis paraku on säilinud lünklikult. Ometi võimaldab allikmaterjali võrdlemine üldjoontes fikseerida ülikooli väljaannete vahetamise arengut, selle etappe ja suunitlust, mis ka seesugusena üsnagi kuiukalt peegeldab Tartu ülikooli omaaegset positsiooni nii kodumaises kui ka rahvusvahelises kultuurielus.

*

Omaette ja vähetuntud lõigu moodustab Tartu ülikooli publikatsioonide vahetamise ajaloos möödunud sajandi viimasel veerandil alguse saanud nn. juhuväljaannete vahetamine. Tegemist on siin peamiselt riiklikkude ja kultuurilooliste tähtpäevade puhul trükis ilmunud aktusekõnedega, mis kujutasid endast tollase tava kohaselt teadusliku sisuga ettekandeid. Regulaarselt ilmus selliseid trükiseid (Einladungsprogramme) ülikooli aastapäeva puhuks 12. detsembril, millal ettekannetega esinesid peamiselt

filosoofiateaduskonna (hiljem ajaloo-keeleteaduskonna) õppejõud, näit. professorid L. Mercklin, L. Schwabe, K. Petersen, G. Loeschcke, M. Krašeninnikov jt.

Ehkki juhuväljaanded (enamasti saksa ja ladina keeles) moodustasid juba ülikooli tegevuse algaastatel suhteliselt sobiva reservi vahetussidemete loomiseks, ei leidnud need kaua aega tulusat rakendamist ja levisid peamiselt ülikooli õppejõudude ja üliõpilaste hulgas. Alates 1840. aastast suunati neid küll müügile kohalikesse raamatukauplustesse¹, kuid ostjate vähesuse tõttu oli veel 1850. aastatel laoseis lubamatult suur (kuni 250 eks.)² ja õpperingkonna kuraator nõudis nende kiiremat realiseerimist. Viimase soovitusel suunati seismajäänud väljaanded, nüüd juba 50%-lise hinnaalandusega, Karovi raamatukaupluste müügile, tutvustati kohalikus ajakirjanduses, kuid suhteliselt väheste tulemustega: komisjonäri aruande järgi oli 1858. aastaks müüdüd keskmiselt 5 eks., Baltimaade kultuurilugu käsitlevaid väljaandeid 15—20 eks.³ Alates 1856. aastast saadeti õppetöök sobivaid trükiseid kuraatori soovitusel tasuta ka Tartu õpperingkonna gümnaasiumidele ja kreiskoolidele⁴, kuid 1861. a. näitas lao revisjon endiselt suuri ülejääke (kuni 150 eks.)⁵.

Juhuväljaannete seesugune stiihiline levitamine jätkus 1870. aastateni, millal neid hakati regulaarselt vahetama Saksamaa gümnaasiumide ja reaalkoolide aastaaruannete (Schulprogramme) vastu. Kooliprogrammides sisalduv teadusliku sisuga kirjutis andis neile püsivama väärtuse ja tegi nad nõutavaks trükisteliigiks ka teaduslikes ringkondades. Nende omandamise võimalused olid aga piiratud, sest vahetati neid peamiselt Saksamaa koolide vahel, kuid sealgi võrdlemisi juhuslikult. Tartu ülikooli raamatukogu oli kooliprogramme hankinud mõnikord antikvaarsete ostude teel, aeg-ajalt saanud ka õpperingkonna kantseleist. Järjekindlamalt omandati neid pedagoogiliste kursuste raamatukogu jaoks, mis aga kursuste likvideerimise järel viidi üle Peterburi.⁶ Regulaarsem komplekteerimine vahetuse teel oli jäänud tagajärjetuks.⁷

¹ Kuraator ülik. valitsusele 22. XII 1855. — RAKA, f. 402, nim. 5, sü. 470, l. 1.

² Verzeichnis der ... vorräthigen Schriften. — RAKA, f. 402, nim. 5, sü. 470, l. 2.

³ Abrechnung über die... in Commission gegebenen Bücher... 21. V 1858. — RAKA, f. 402, nim. 5, sü. 470, l. 52.

⁴ Kuraator ülik. valitsusele 9. III 1856. — RAKA, f. 402, nim. 5, sü. 470, l. 13.

⁵ Verzeichnis der ... vorräthigen Druckschriften 16. IX 1861. — RAKA, f. 402, nim. 5, sü. 470, l. 55.

⁶ Kuraator ülik. valitsusele 9. IX 1868 — RAKA, f. 402, nim. 5, sü. 745, l. 27.

⁷ Raamatukogu direktor ülik. valitsusele 14. I 1876. — RAKA, f. 402, nim. 5, sü. 909, l. 3.

1876. a. kooliprogrammide vahetamine Saksamaal tsentraliseeriti firma B. G. Teubneri juurde Leipzigis (hõlmas kõiki üksikriike peale Baieri). Samal aastal astus vahetajate ringi raamatukogu direktori ettepanekul ka Tartu ülikool.⁸ Vahetamiseks suurendati ülikooli aastapäevale pühendatud väljaannete tiraaži 450 eks. võrra ja vahetamise asjaajamine, erandina teiste Tartu vahetussuhete hulgas, jäi raamatukogu ülesandeks.⁹

Juhuväljaannete vahetamise teel omandas ülikooli raamatukogu aastas umbes 600 saksa humanitaargümnaasiumi ja reaalkooli programmi¹⁰, ent vaadeldava perioodi lõpuni vahetus siiski ei kestnud. Esimesed häired tekkisid juba aastal 1890, millal Tartu ülikool lakkas publitseerimast aktusekõnesid. Ülikooli nõukogu otsuse põhjal asendati need loengute kavadega¹¹, mis venekeelsete trükistena ei leidnud aga kuigivõrd oodatud vastuvõttu. Lõplikult katkes kooliprogrammide saamine Esimese maailmasõja aastatel, sest need lakkasid Saksamaal peaaegu üldse ilmumast.¹²

Vahetussuhted keskastme koolidega iseloomustavad Tartu ülikooli rahvusvahelisi sidemeid kahtlemata positiivselt, sest kõrvuti kodumaa ülikooli populariseerimisega täienesid tunduvalt ka raamatukogu fondid. Ometi pole kirjeldatud ettevõttes põhjust näha teadusalaseid suhteid, sest nende tekkimine ja areng eeldavad akadeemilisemaid sfääre.

Sidemed teaduslike ringkondadega publikatsioonide vahetamise baasil on Tartu ülikoolis realiseerunud eelkõige dissertatsioonide ja ametlike trükiste vahetamisena. Seejuures on dissertatsioonide vahetamine toimunud kõige kestvamalt ja oma aja kohta üllatavalt laialdaselt. Vahetuse teel, praktiliselt ainuvõimalikust allikast omandatud teiste ülikoolide dissertatsioonid pakkusid Tartu teadlastele pidevat ülevaadet teadusliku töö saavutustest rahvusvahelises mastaabis. Trükitud dissertatsioonide väärtus teadusliku informatsiooni allikana, arvestades nende omandamise plaanipärasust, on võrreldav juba teadusliku perioodikaga. Vahetustegevuses ei tohi alahinnata ka Tartu ülikooli teadusliku töö tutvustamist, seda enam, et Tartu dissertatsioonide ilmumine sajandi lõpuni enamasti saksa keeles tegi need kättesaadavaks asjasthuvitatuile peaaegu kogu maailmas.

Dissertatsioonide vahetamisest Tartu ülikooliga on vaadeldaval perioodil osa võtnud eeskätt kõik kodumaised kõrgemad õppeasutused, seega juba möödunud sajandi algul tegutsenud ja vast-

⁸ RAKA, f. 402, nim. 5, sü. 909, l. 3.

⁹ Ülik. valitsus raamatukogu direktorile 20. I 1876. — TRÜ Teadusliku Raamatukogu käsikirjade ja haruldaste raamatute osakond Ülikooli raamatukogu arhiiv (ÜR) 402, l. 171.

¹⁰ Raamatukoguhoidja ülik. rektorile 4. XII 1892. — RAKA, f. 402, nim. 5, sü. 1067, l. 254.

¹¹ Ülik. nõukogu otsus 9. X 1891. — RAKA, f. 402, nim. 4, sü. 1156, lk. 58–59.

¹² H. K u n z e. Bibliotheksverwaltungslehre. Leipzig, 1958, S. 91.

asutatud ülikoolid Moskvas, Peterburis, Harkovis, Helsingis, Kaasanis ja Kiievis. Sajandi teisel poolel on neile lisandunud hiljem rajatud: 1865. a. Novorossiiski (Odessa), 1872. a. Varssavi, 1893. a. Tomski, 1911. a. Saraatovi, 1916. a. Permi ülikool ja mõned teised kõrgemad õppeasutused.¹³ Vaadeldava perioodi lõpuks ulatub nende koguarv 13-ni.

Dissertatsioonide regulaarne vahetamine välismaaga on samuti alguse saanud möödunud sajandi esimesel poolel — juba a. 1819, millal Tartu ülikool liitus Saksamaal asutatud ülikoolide väljaannete vahetamise keskusega (Tauschverein der deutschen Universitätschriften).¹⁴ Osavõtt selle ettevõtte tegevusest ain-sana Venemaa ülikoolide hulgas tagas Tartu ülikoolile enamiku enne Esimest maailmasõda Saksamaal kaitstud dissertatsioonidest. Vahetusest võttis osa 24 saksa ülikooli. Juba sajandi keskpaigaks on aga Tartuga dissertatsioone vahetavate ülikoolide võrk laienenud üle Saksamaa piiride: aastaks 1865 on lisandunud Viini, Genti, Leuveni, Utrechti, Ateena, Upsala, Baseli, Berni, Zürichi ja Kopenhaageni ülikoolid.

Vahetuspunktide võrk kasvab veelgi hoogsamalt möödunud sajandi teisel poolel. Kui näiteks aastal 1882 rajati Saksamaa eeskujul ka Prantsusmaal ülikoolide väljaannete vahetusinstituatsioon (Service des échanges de thèses et publications académiques), tehti sealtpoolt vahetusettepanek ka Tartule.¹⁵ Alates 1883. aastast leiabki rakendamist dissertatsioonide tsentraliseeritud vahetamine kõigi Prantsusmaa ülikoolidega (arvult 16). Vastava lepingu alusel kohustus Tartu ülikool loovutama aastas 18 eksemplari oma dissertatsioone ja ametlikke trükiseid (sama lepingu alusel omandas saadetud väljaanded ka Rahvusraamatukogu Pariisis), saades vastutasuks umbes 800 nimetust Prantsusmaal kaitstud väitekirja ning 200 üldise sisuga väljaannet.¹⁶

Ajapikku kujunesid möödunud sajandi teisel poolel vahetus-suhted ka teiste Lääne-Euroopa ülikoolidega. 1876. a. alates vahetasid Tartuga dissertatsioone Agrami (Zagreb), Czernovitzi (Tšernovitsõ), Christiania (Oslo) ja Genfi ülikoolid ning Stockholm meditsiiniline instituut. Järgnevatel aastatel lisandusid veel Budapesti ja Klausenburgi (Kolozsvár) (1887), Bologna ja Torino (1889), Liège'i ja Amsterdami (1889) ülikoolid, veel Lausanne'i ülikool (1891) jt. 1887. a. tekkisid vahetussuhted ka Tokio ülikooliga ja 1881. a. soovis Tartu väljaandeid saada Melbourne'i

¹³ Andmed vahetussuhete tekkimise kohta on kogutud akadeemiliste publikatsioonide vahetamist käsitlevast kirjavahetusest — RAKA, f. 402, nim. 5, sü. 511, 608, 848, 911, 1066, 1067, 1106, 1247. Vahetuspunktide loend koos andmetega vahetatava kirjanduse kohta on toodud käesoleva artikli lõpul.

¹⁴ Zur Geschichte des akademischen Tauschvereins. — Zentralblatt für Bibliothekswesen, 1885, Jg. 2, S. 471—473.

¹⁵ Prantsusmaa üldhariduslike koolide inspektor ülik. rektorile 31. I 1882. — RAKA, f. 402, nim. 4, sü. 1060, l. 112—113.

¹⁶ Projet de reglement... — RAKA, f. 402, nim. 4, sü. 1060, l. 119.

Ormond College Austraalias. Vahetussuhete algus USA ülikoolidega langeb möödunud sajandi viimasesse veerandisse: 1886. aastal Cornelli, 1888. Kalifornia, 1893. Marylandi, 1894. Pennsylvania, 1896. Columbia jt. ülikoolidega. Kokkuvõttes muutub dissertatsioonide ja ametlike väljaannete vahetamine välismaaga vaadeldaval perioodil enam kui kahekordseks: 1865. aastat iseloomustanud välismaa ülikoolide arv 30 (8 riigis) on kasvanud 75-ni (16 riigis).

Vahetamise tulemusena on vaadeldaval perioodil jõudsasti suurenenud ka raamatukogu dissertatsioonide fond, mille juurdekasv selle eriarvestuses on aga jälgitav alles aastast 1875. Nii kodu- kui ka välismaa dissertatsioonid on sellal raamatukogus olnud pisut üle 55 000, kusjuures 1880. aastate alguseni on aastane juurdekasv keskmiselt 1800 tr. üksust. Vahetamise intensiivistumisega on fondi juurdekasv Esimese maailmasõjani aastast keskmiselt 3000—3500 tr. üksust. Hiljem sõja tõttu osa vahetusuhete katkes ja raamatukogus on edaspidi aastast arvele võetud koguni alla 100 tr. üksuse. Dissertatsioonide fondi kogusuurus 1. jaanuariks 1918 läheneb aga 230 000 tr. üksusele.¹⁷

Ülikooli raamatukogu fondide juurdekasv vahetuseks saadud kirjanduse osas ei piirdunud aga ainult dissertatsioonidega. Kodumaa ülikoolidelt omandati sel teel veel jätkuvalt ilmuvaid toimetiste sarju¹⁸ ning seesuguseid lisaks tervelt reallt instituutidelt, nagu Demidovi Õigusteaduslik Lütseum Jaroslavlis, Veterinaaria Instituut Kaasanis, Lazarevi Idamaakeelte Instituut ning Pedagoogiline Instituut Moskvas, Ajaloo ja Keeleteaduse Instituut Nežinis, Polütehniline Instituut Varssavis jt. — kokku 22 õppeasutuselt.

Publikatsioonide vahetamine dissertatsioonide baasil ei ole toimunud ainult õppeasutustega. Jätkuvaid väljaandeid on Tartu ülikool dissertatsioonide vastu saanud arvukalt ka kodumaistelt teaduslikelt asutustelt, suurematelt raamatukogudelt ja teaduslikelt seltsidelt. Juba sajandi keskpaiku on vahetamisest osa võtnud näit. Teaduste Akadeemia¹⁹ Peterburis, Soome Teaduslik Selts Helsingis, Loodusuurijate Selts Moskvas, Ajaloo ja Muinasteaduste Selts Odessas, Moskva Avaliku Rumjantsevi Muuseumi Raamatukogu, Avalik Raamatukogu Peterburis. Ajajooksul on

¹⁷ Fondi juurdekasvuandmed peegelduvad ülikooli aastaaruannetes — RAKA, f. 402, nim. 4, sü. 1026, 1034, 1045, 1055, 1065, 1071, 1078, 1086, 1096, 1102, 1109, 1119, 1127, 1135, 1142, 1150, 1155, 1168, 1180, 1197, 1208, 1218, 1227, 1236, 1247, 1262, 1288, 1308, 1324, 1339, 1355, 1366, 1384, 1417, 1431, 1443, 1473, 1485, 1495, 1513, 1524.

¹⁸ Vahetuse teel omandatud jätkuvate väljaannete tiitlid on toodud Tartu ülikooliga publikatsioone vahetanud asutuste jne. nimestikus käesoleva artikli lõpul.

¹⁹ Asutuste, seltside jne. ametlikud nimetused — vt. samas.

neile lisandunud ülikoolide juurde asutatud teaduslikud seltsid, aga samuti rida ülevenemaalisi teaduslikke seltse, nagu Vene Entomoloogiaselts (1867), Vene Tehnikaselts (1868), Moskva Arheoloogiaselts (1892), Vene Arstide Selts (1881), Vene Bibliograafiaselts (1891), Mineraloogiaselts (1893), Vene Geograafiaselts oma haruseltsidega mitmetes Venemaa linnades (1893) jt. Tartu dissertatsioonidest on huvitatud olnud ka arvukad loodusuurijate, ajaloolaste ja arheoloogide, samuti arstiteadlaste-asjaarmastajate ühingud perifeerias (Astrahanis, Kiievis, Krasnojarskis, Omskis, Tiflisis jm.). Arvuliselt on vahetussuhted teaduslike asutustega vaadeldaval perioodil kasvanud 4-lt 16-le, teaduslike seltside ja asjaarmastajate ühingutega aga 5-lt 37-le.

Kestvamalt on Tartu dissertatsioonid omandanud ka rida raamatukogusid nii suuremates linnades kui ka perifeerias (1865. a. — 4, kõgu ajavahemikul 14), näit. üliõpilaste raamatukogu Moskvast ja avalikud raamatukogud Harkovis, Irkutskis, Odessas, Samaaras, Taškendis, Vjatkas jm. Mõistagi teenis dissertatsioonide lähetamine viimastesse pigem teaduslike saavutuste populariseerimise eesmärki kui vastastikuse vahetamise huve, sest avalikkude raamatukogude ainsad publikatsioonid — aastaaruanded — ei pakkunud palju Tartu teadlastele, mistõttu neid raamatukogus ei võetud isegi arvele.

Raamatukogu fondide täiendamisele on tõhusalt kaasa aidanud vahetussuhted ka Balti kubermangude piirides. Juba sajandi keskpaiku on vahetajate ringi kuulunud 9 teaduslikku seltsi ja ühingut, kelle koguarv vaadeldava perioodi vältel küll märkimisväärselt ei suurene, kelle näol on aga esindatud enamik omaaegsetest seltsidest (vt. nimestik käesoleva töö lõpul: Balti kubermangud). Kohalike seltside ja ühingute väljaanded, aga samuti riigiasutuste (kubermangude statistika komiteede) publikatsioonid on aidanud rajada alust raamatukogu praegusele Estica fondile.

Vahetuspunktide statistiliste näitajate kasv kodumaiste asutuste ja seltsidega on kronoloogiliselt järgmine (vt. tabel 1.).

Vahetamine dissertatsioonide ja ametlike publikatsioonide vastu on vaadeldaval perioodil arenenud ka välismaa teaduslike asutuste ja seltsidega. Juba möödunud sajandi keskpaiku on Tartu ülikool vahetuse teel omandanud väljaandeid Amsterdamis Teaduste Akadeemialt, Baieri Teaduste Akadeemialt Münchenis, Saksa Rahvusmuuseumilt Nürnbergis jt. Needki vahetussidemed on aja-jooksul laienenud ja esmajoonel Lääne-Euroopas: 1872. a. esines vahetusettepanekuga Prantsuse Akadeemia, 1876. a. alates vahetavad oma väljaandeid Tartuga Iiri Kuninglik Akadeemia ja Edinburghi Kuninglik Selts, 1880. aastast Teaduste Akadeemia Viinis, 1887. aastast Teaduste Akadeemia Roomas, kusjuures vahetajate hulka on lülitunud ka rida kohaliku tähtsusega seltse.

Tabel 1

Dissertatsioonide ja ametlike väljaannete vahetus kodumaa asutustega

Vahetajad	Vahetuspunktide arv										
	1865	1870	1875	1880	1885	1890	1895	1900	1905	1910	1917
Kõrgemad õppeasutused	9	10	11	11	11	11	11	11	11	11	12
Instituudid, keskõppeasutused	5	5	6	7	7	9	7	10	10	11	12
Teaduslikud asutused	4	4	6	7	7	9	10	12	12	13	15
Seltsid ja ühingud	5	9	16	18	21	24	30	32	32	31	30
Riigiasutused	2	2	4	4	9	9	11	11	11	11	11
Raamatukogud	4	4	5	6	9	11	7	8	8	9	9
Perioodiliste väljaannete toimetused	2	3	2	4	4	4	5	5	4	2	2
	31	37	50	57	66	77	81	89	88	88	91
Lisaks Balti kubermangudes:											
Õppeasutused	6	7	13	15	15	14	2	2	2	2	2
Teaduslikud asutused, seltsid ja ühingud	9	10	14	14	14	12	8	8	8	9	9
Riigiasutused	—	3	4	4	5	4	2	1	1	1	1
Raamatukogud	—	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
	15	21	32	34	35	31	13	12	12	13	13
Kokku	46	58	82	91	101	108	94	101	100	101	104

Huvi Venemaa teaduslike ja õppeasutuste, sealhulgas Tartu ülikooli väljaannete vastu, on tundnud ka Põhja-Ameerika Ühendriigid, eeskätt Smithsoni Instituut Washingtonis. Viimane esines vahetustepanekuga juba a. 1867 ning erinevalt teistest asutustest oli nõus tasuma ka mõlemapoolsed saatekulud.²⁰ Alates 1870. aastatest laienevad vahetussuhted teiste kontinentidega veelgi: 1876. a. — USA Armees Peaarsti Raamatukogu, 1885. a. — Rahvuslik Teaduste Akadeemia Argentiinas, 1886. a. — Ühendriikide Haridusbüroo jt.

Kuivõrd teaduslike asutuste ja seltside väljaanded olid kõrge hinna ja harva esinemise tõttu raamatuturul raskesti kättesaadavad, on vahetussuhete tekkimine välismaa asutustega Tartu ülikooli ja selle raamatukogu huvides äärmiselt oluline. Vahetuseks omandas Tartu ülikool aastaraamatuid, koosolekute protokolle, mitmesisulisi teaduslike väljaannete jätkuvaid seeriaid, sageli ka teaduslikke monograafiaid ja allikmaterjalide publikatsioone, mille hankimiseks raamatukogu eelarvesummadest sajandi viimasel veerandil enam poleks jätkunud. Seejuures ületas saadud kirjanduse hulk ja sisuline väärtus mitmekordselt loovutatu, sest enamik akadeemiaid ja teaduslikke seltse lähetas vahetuseks 2—3 ja enamgi jätkuvat väljaannet (näit. Hollandi teaduste akadeemia — 5 nimetust, Belgia — 3 nimetust, Itaalia — 3 nimetust, Preisimaa Statistikabüroo — 3 nimetust jne.). Vahetussuhetes suuremate raamatukogudega omandati nende trükitud katalooge (Gotha, Berliin, Oxford jt.) ja mõningaid teisi väljaandeid.

Arvuliselt on välismaiste vahetuspunktide kasv kujunenud järgmiselt (vt. tab. 2).

Hoolimata publikatsioonide vahetamise mitmepoolsest kasust peegeldab vahetustegevust käsitlev kirjavahetus Tartu ülikooli erakordselt passiivset hoiakut dissertatsioonide vahetajate võrgu loomisel. Vahetussuhted tekkisid peaaegu eranditult ettepanekute alusel, mida tehti Tartu ülikoolile väljastpoolt. Eriti iseloomulik on siinjuures Lääne-Euroopa ülikoolide, aga ka teaduslike asutuste huvi Tartu dissertatsioonide vastu. Enamik neist taotles vastastikuse vahetamise eesmärki, mis ka eranditult rahuldati (küsimus otsustati ülikooli nõukogus). Erandi moodustavad üksikud perioodiliste väljaannete toimetused («Jahresberichte über die Fortschritte der gesammten Medizin», «Jahrbücher für Philologie und Pädagogik»), kellele dissertatsioone ja ametlikke väljaandeid lähetati informatsiooniks.

Kodumaised taotlused dissertatsioonide saamiseks ei taganud kõikidel juhtudel teadusliku väärtusega vahetuskirjandust. Nende puhul ülikooli nõukogu tavaliselt ei keeldunud loovutamast oma väljaandeid ka annetustena, kuni 1880. aastatel dissertatsioonide

²⁰ Kuraator ülik. nõukogule 29. VII 1967. — RAKA, f. 402, nim. 4, sü. 934, l. 2—3.

Dissertatsioonide ja ametlike väljaannete vahetus välismaa asutuste ja seltsidega

Tabel 2

Vahetajad	Vahetuspunktide arv										
	1865	1870	1875	1880	1885	1890	1895	1900	1905	1910	1917
Kõrgemad õppeasutused	30	31	31	38	55	65	70	71	71	71	71
Teaduslikud asutused ja seltsid	4	5	6	11	12	17	15	15	15	15	16
Riigiasutused	1	1	1	2	3	5	6	6	6	6	6
Raamatukogud	1	2	2	6	8	8	8	8	8	8	8
Perioodiliste väljaannete toimetused	2	2	2	2	3	4	3	3	3	3	3
	38	41	42	59	81	99	102	103	103	103	104

Dissertatsioonide ja ametlike väljaannete vahetuspunktide geograafiline paiknevus välismaal

Tabel 3

Vahetajad	Vahetuspunktide arv										
	1865	1870	1875	1880	1885	1890	1895	1900	1905	1910	1917
Austria-Ungari	2	3	3	7	7	9	4	4	4	4	4
Belgia	2	2	2	2	2	4	4	4	4	4	4
Holland	2	2	2	2	2	5	5	5	5	5	5
Inglismaa	—	—	—	2	3	4	5	5	5	5	5
Itaalia	—	—	—	—	—	3	3	3	3	3	3
Kreeka	1	1	1	1	1	1	—	—	—	—	—
Norra	—	—	—	1	1	1	1	1	1	1	1
Portugal	—	—	—	—	—	—	1	1	1	1	1
Prantsusmaa	—	—	1	1	19	19	19	19	19	19	19
Rootsi	1	1	1	2	2	2	2	3	3	3	3
Saksamaa	26	26	26	32	33	36	37	36	36	36	37
Sveits	3	3	3	4	4	4	7	7	7	7	7
Taani	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Jaapan	—	—	—	—	—	1	1	1	1	1	1
USA, Kanada	—	2	2	4	4	7	11	12	12	12	12
Argentiina	—	—	—	—	1	1	1	1	1	1	1
Austraalia	—	—	—	—	1	1	—	—	—	—	—
	38	41	42	59	81	99	102	103	103	103	104

piiratud tiraaž (250—270 eks.) hakkas manitsema säästlikkusele. Siitpeale võib juba kohata ülikooli nõukogus keeldumisi rahva- raamatukogude või ka perifeeria ühingute taotlustele dissertatsioonide saamiseks või isegi vahetamiseks. Kui selliste hulgas jäi 1890. a. rahuldamata ka Omski Arstiteadusliku Seltsi vahetuseettepanek²¹ põhjustas see erakordselt vaidlusi, milles kajastub reformiaegse ülikooli ideoloogiline võitlus. Sündmus andis omakorda tõuke kogu vahetustegevuse esmakordseks revideerimiseks.

Teravatoonilise vastulause esitanud võrdleva keeleteaduse prof. J. Baudouin de Courtenay süüdistas ülikooli nõukogu liigselt läänelikus orientatsioonis ja ebaprintsiipiaalses suhtumises vene teaduse arendamisse, nõudes kogu dissertatsioonide jaotamise ümberkorraldamist.²² Sisuliselt on vastuväide paraku põhjendamata, mida kinnitavad ka vahetajate võrgu statistilised andmed. Aastal 1890 jagunesid vahetuspunktid järgmiselt: välismaiseid vahetajaid oli kokku 99 (neist kõrgemaid õppeasutusi 65) ja kodumaiseid 108, millest valdav enamus — 74 — langeb teaduslike asutuste, seltside, ühingute jms. arvele. Küsimuse selgitamiseks moodustati komisjon kõigi teaduskondade dekaanidest²³, kellele hiljem lisandusid rektor ja raamatukogu direktor prof. F. Mühlau. Komisjoni ettepanekud ei toonud kuigivõrd uut dissertatsioonide edaspidisesse jaotamisse: endiselt jäeti ülikooli nõukogu liikmetele õigus saada kõik dissertatsioonid, spetsialistidele nagu arhitekt, apteeker jt., samuti pensionile siirdunud professoritele ja vastavate teaduskondade dotsentidele ning lektoritele — nende erialal kaitstud dissertatsioonid, 15—25 eks. jaotati vastava teaduskonna üliõpilastele jne. Komisjoni ettepanekus fikseeritud olulisem muudatus puudutas pigem asjaajamise organisatsioonilist külge: laekunud vahetuseettepanekute otsustamine anti üle ülikooli valitsusele, kelle kohuseks oli igal konkreetsel juhul konsulteerida vastava teaduskonna esindajatega. Vahetusest ülejäänud eksemplarid otsustati säilitada mõnda aega ülikooli arhiivis, et need hiljem üle anda raamatukogule vahetamiseks või muuks otstarbeks.²⁴

Peaaegu sajandi vältel stiihiliselt kujunenud vahetajate võrgu sisuline revisjon sai teoks ülikooli raamatukogu kaasabil alles aasta hiljem, kui päevakorda kerkis ülikooli uue väljaande loomine. Kuna selleks ajaks oli ka dissertatsioonide vahetamine kasvanud tiraažiga määratud maksimaalse piirini (1892. a. 222 vahe-

²¹ Omski Arstiteaduslik Selts ülikoolile 11. VI 1890. — RAKA, f. 402, nim. 4, sü. 1060, l. 477.

²² J. Baudouin de Courtenay ülik. nõukogule 20. X 1890. — RAKA, f. 402, nim. 4, sü. 1060, l. 458—459.

²³ Ülik. nõukogu otsus 30. XI 1890. — RAKA, f. 402, nim. 4, sü. 1143, l. 46—47.

²⁴ O. Meykow jt. ülik. nõukogule 30. IV 1891. — RAKA, f. 402, nim. 4, sü. 1060, l. 498—499.

Ülik. nõukogu otsus 27. V 1891. — RAKA, f. 402, nim. 4, sü. 1156, l. 32—33.

tuspunkti), tingis see omakorda vajaduse reservide loomiseks edaspidiseks. Kogu dissertatsioonide tiraažist kuulus ju ülikoolisiseseks levitamiseks 70—80 eks. ja kujunenud vahetajate võrgu rahuldamine osutus võimalikuks vaid sisult erialaste saadetiste komplekteerimise tõttu (profileerida võimaldasid näit. ainult Tartu ülikoolile iseloomulikud arstiteaduskond ja usuteaduskond, teaduslike seltside puhul humanitaarse ja reaalteadusliku sisuga väljaanded jne.). Kuna vahetuse teel saabunud kirjanduse arvestamine oli seni toimunud ainult raamatukogus, osutus nüüd vajalikuks jälgida ka fondide juurdekasvuandmeid. Raamatukoguhoidja W. Schlüteri analüüsi tulemused peegelduvad tema esitises ülikooli rektorile: lõpetada väljaannete saatmine 29 kodumaa ja 8 välismaa asutusele, kellelt polnud pikemat aega publikatsioone laekunud, ning astuda vahetusse tervelt 33 välismaa ülikooli, teadusliku asutuse ja seltsiga (Austria-Ungaris, Saksamaal, Hollandis, Taanis, Inglismaal, Prantsusmaal, Itaalias, Hispaanias jm.), kust oli saadud väljaandeid annetusena.²⁵ Ettepanek leidis rakendamist ainult osaliselt: järgmisel aastal lõpetati dissertatsioonide saatmine küll 38 kodumaa seltsile ja asutusele (neist 19 Balti kubermangudes)²⁶, kuid arvati need edaspidi ülikooli toimetistega vahetajate võrku. Võlglasteks osutunud vahetajate hulka, kellelt tegelikult publikatsioone oli saadud, kuid väheväärtuslikke, kuulusid avalikud raamatukogud, keskõppeasutused ja rida asjaarmastajate ühinguid, ent ka mõned ülikoolid (Ateena) ja seltsid välismaal. Uued vahetussuhted (Krakovi ja Praha teaduste akadeemiad, Briti Muuseumi raamatukogu jt.) rajati aga hiljem ning samuti vahetuseks ülikooli toimetistega. 1893. aastaks revideeritud dissertatsioonidega vahetajate võrk jäi edaspidi väheste eranditega püsima kuni vaadeldava perioodi lõpuni.

Kõige mitmekesisem, laialdasem ja intensiivsem ülikooli publikatsioonide vahetamine on saanud alguse aastast 1893, kui Tartu ülikool teiste omataoliste eeskujul hakkas välja andma perioodiliselt ilmuvat toimetiste sarja «Ученые записки Имп. Юрьевского университета» («Acta et commentationes Imp. Universitatis Jurievensis (olim Dorpatensis)»). Sisaldas see õppejõudude ulatuslikumaid uurimusi, valikuliselt ka üliõpilaste auhinna- ja ametlikku materjali (ülikooli kokkuvõtlikud aastaaruanded, nõukogu koosolekute eriprotokollid jne.). Väljaande realiseerimine oli mõeldud esmajoones publikatsioonide vahetamise teel ja selle peaaegu universaalne profiil võimaldas tunduvalt mitmekesistada vahetajate võrku. (Väljaande eripaginatsioon lubas seda levitada ka separaatidena.) Vahetamist intensiivistas

²⁵ Raamatukoguhoidja ülik. rektorile 4. XII 1892. — RAKA, f. 402, nim. 5, sü. 1067, l. 254—262.

²⁶ Vrd. Список лиц и учреждений, коим высылаются диссертации [1910?] — UR 952.

nii toimetiste tiraaž (esimestel aastakäikudel 400 eks., millest ettetellitavaks ka edaspidi osutus 1—3 eks., kümmekond eksemplari jäi toimetaja käsutusse, kuni 80 eks. jaotati ülikooli nõukogu liikmetele), kui ka järjest suurenev ilmumissagedus (1893—1897 4 vihikut aastas, järgmised aastakäigud vahelduvalt 4—10 vihikut, alates 1910. aastast 12).

Toimetiste vahetamine toimus kahe instantsi kaudu: teaduslike asutustele, kõrgematele koolidele, seltsidele, hiljem ka riigiasutustele jt. levitas väljaannet ülikooli valitsus, kus otsustati endise tava kohaselt ka ülikoolile laekunud vahetusettepanekud väljastpoolt. Ametlike perioodiliste väljaannete ja nn. eraajakirjade vastu vahetamist korraldas väljaande toimetaja.²⁷ Ehkki toimetiste sari oli mõeldud eeskätt ülikooli teaduslike tööde publitseerimiseks ja levitamiseks, on nii ülikooli valitsus kui ka toimetaja näinud ja arvestanud selles olulist allikat raamatukogu komplekteerimiseks, kusjuures eriti tähelepanuvääriv on olnud toimetaja initsiatiiv.

Ülikooli nõukogus professorite hulgast valitud toimetajad, enamasti ülikooli kollektiivi silmapaistvamad esindajad ja raamatukogu huvide eest võitlejad, on olnud järgmised: 1893. a. õigusteaduskonna prof. A. Guljajev, 1894.—1895. a. õigusteaduskonna prof. M. Djakonov, 1896.—1900. a. ajaloo-keeleteaduskonna prof. J. Šmurlo, 1901.—1905. a. õigusteaduskonna prof. J. Passek, 1905.—1916. a. ajaloo-keeleteaduskonna prof. D. Kudrjavski, 1917. a. ajaloo-keeleteaduskonna prof. J. Petuhhov. Muuhulgas täitis prof. Djakonov toimetaja kohustuste kõrval raamatukogu nõukogu liikme ülesandeid ja professorid Šmurlo ning Passek olid samaaegselt nii toimetajad kui ka raamatukogu direktorid. Personaalne asjaajamine ja toimetajate kaadri koosseis andsid toimetiste vahetamisele juba algusest saadik sihiteadliku ilme, mis tunduvalt erines dissertatsioonide vahetamises esinenud juhuslikkusest.

Ülikooli toimetiste vahetajate võrk kordas esialgu küll dissertatsioonide vahetamisel kujunenut, kuid toimetiste suurem tiraaž võimaldas vahetajate ringi juba esimesel aastal tunduvalt laiendada. Nii lisandusid juba 1893. a. kodumaistest kõrgematest õppeasutustest seni puudunud 1888. a. rajatud Tomski ülikool, rida teaduslikke asutusi, nagu Vene Arheoloogia Instituut Konstantinopolis (väljaannete vahetamise keskusega Odessas), Geoloogia Komitee, Justiitsministeeriumi Moskva Arhiiv jt.; rohkesti ülikoolide juures tegutsevaid teaduslikke seltse, nagu looduseuurijate seltsid Peterburi, Kiievi ja Varssavi ülikoolide juures, Neuropatoloogide Selts Kaasani ülikoolis, Neuropatoloogide ja Psühhiaatrite ning Õigusteadlaste Selts Moskva ülikoolis, Ajaloo-Keeleteaduslik Selts Odessa ülikoolis jt.; 19 kubermanguvalitsust või statistikakomiteed nende juures jne.²⁸

²⁷ Инструкция редактору «Ученых записок Имп. Юрьевского Университета». — Ученые записки ИЮУ, 1893, № 2, с. 8.

²⁸ Журнал «Университетских записок» 1893—1896. — — UR 953, 1, 2 jj.

Ka välismaine vahetajate ring oli juba alguses mõnevõrra mitmekesisem. Kõrgematest õppeasutustest algatati vahetussuhted Zürichi, Aacheni, Oporto ja Padova ülikoolidega, ka mõne teadusliku asutuse või seltsiga, nagu Ševtšenko-nim. selts Lvovis, Guimet' Muuseum Pariisis jt. Suurim algatus langeb aga kodumaiste perioodiliste väljaannete toimetuste arvele, kellega loodud vahetussuhted (1893. a. arvult 32) tagasid ülikooli raamatukogule uusi kodumaiseid ajakirju ja mõningaid ajalehti väljaspool raamatukogu eelarvet (näit.: «Военно-медицинский журнал», «Врач», «Научное обозрение», «Русская медицина», «Этнографическое обозрение», «Судебная газета», «Русский вестник» jt.). Nn. eraajakirjade tasuta soetamise katsed jätkusid kuni vaadeldava perioodi lõpuni: 1894. aastaks on selliseid vahetussuhteid loodud juba 47, järgmisel aastal koguni 79 toimetusega, kusjuures kogu perioodi vältel omandati sel teel kokku 133 kodumaist perioodilist väljaannet (arvestatud pole siin teaduslike seltside või asutuste juhatuste kaudu omandatud väljaandeid). Vahetussuhted ajakirjade toimetustega, eriti kodumaal, pakkusid sajandi viimasel kümnendil hädatarvilikku väljapääsu raamatukogu komplekteerimiseks, sest selle eelarvesummade ebapiisavus, vene teaduse areng ja kogu ülikooli õppe- ning teadusliku töö uus suundlus suurendasid nõudmist venekeelse kirjanduse järele.²⁹

Vahetussuhted ajakirjade toimetustega sõltusid enamasti teaduslikest huvidest. Olenevalt nende ilmumisajast omandati väljaandeid õige mitmetelt aladelt, näit. «Акушерка», «Вестник общественной гигиены, судебной и практической медицины», «Византийский временник», «Русский архив», «Гермес», «Естествознание и география», «Летопись русской хирургии», «Вестник права и нотариата», «Фармацевтический журнал», «Новое слово» jpt. Kõrvuti teaduslike väljaannetega rikastus raamatukogu ka reaühiskondlik-poliitiliste ajakirjade ja ajalehtedega, mis on valdavalt progressiivse suunitlusega. Tähelepanu vääriksid nende hulgas näit. poliitiliste väljasaadetute kaastööga «Вятская газета»; peredvižnikute häälekandja «Искусство и художественная промышленность», mis Stassovi, Antokolski, Vereštšagini jt. kaudu propageeris kunsti rahvalikkuse ideed; 1899. a. revolutsiooniliste marksistide juhtimisel olnud «Научное обозрение», milles ilmus Lenini, Lesgafti, Behterevi jt. artikleid, kusjuures tasuta lisana levitati Darvini ja Zola teoseid; liberaalsete narodnikute ja revolutsiooniliste marksistide ühine väljaanne «Новое слово» Plehhanovi, Engelsi, Lafargue'i jt. kaastööga; marksistlikke ideid propageeriv Lenini, Lunatšarski, Sergejev-Tsenski, L. Tolstoi, Bloki jt. kaastööga «Образование» jt.

Siiski pole vahetussuhete loomine ajakirjade toimetustega alati

²⁹ R. P a r m a s. Perioodiliste väljaannete komplekteerimine Tartu ülikooli raamatukogus XIX sajandi teisel poolel ja XX sajandi algul (kuni 1917. a.) — Tartu Riikliku Ülikooli Toimetised, vihik 224, 1968, lk. 7—8.

arenenud soovitud suunas. Usna paljud neist («Русский художественный архив», «Русское богатство», «Исторический вестник», «Вестник Европы», «Русская мысль» jt.) on oma väljaandeid ka keeldunud loovutamast.³⁰

Vahetajate ringi järsk suurenemine 1895. a. (kokku 70 asutuse võrra) tõi kodumaiste vahetajate hulka uue kategooria arhiivide organiseerimise otstarbel kubermanguvalitsuste juurde rajatud arhiivikomisjonide näol (1895. a. loodi vahetussuhted 9 komisjoniga, perioodi lõpuni 15-ga). Nendelt saadud perioodiliselt ilmuvad väljaanded («Труды...» jt.) rikastasid esmajoones raamatukogu ajaloo-alast kirjandust. Vahetussuhete laienemine tingis ka ülikooli toimetiste tiraaži suurendamise 100 eks. võrra.

Vahetajate arvu juurdekasv 1896. a. (kokku 60 asutuse võrra), samuti toimetiste tiraaži suurendamine 600 eksemplarini, langes sedapuhku oluliselt välismaiste vahetuspunktide arvele, kellest näit. teaduslike seltside hulk kasvas 27-lt 51-le. Vahetussuhete laiendamine välismaaga oli küll kavandatud hoopis ulatuslikumana — 1895. a. esines toimetaja prof. M. Djakonov vahetusettepanekuga 83 teadusliku seltsi ja ajakirja toimetuse ees peaaegu kõigis Lääne-Euroopa maades³¹, kuid vahetusega ülikooli toimetiste vastu nõustusid ainult 27. Viimaste hulgas on rida teaduste akadeemiaid (Belgradis, Berliinis, Bukarestis, Dijonis, Liège'is, Madridis, Milaanos, New Yorgis, Prahas jm.), ülemaalsi ja piirkondlikke teaduslikke seltse (Kuninglik Ajaloo Selts Londonis, Rahvuslik Antikvaaride Selts Pariisis, Antropoloogia Selts Stokholmis, Ajaloo ja Muinasteaduste Ühing Breslaus, Ajaloo Selts Darmstadtis jt.), ka teisi teaduslikke asutusi (Lombardia Teaduse ja Kirjanduse Instituut, Austria Ajaloo Instituut Viinis jt.).

Vähene huvi Tartu ülikooli toimetiste vastu välismaal, hoolimata nende teaduslikust sisust, oli tingitud paraku asjaolust, et venekeelse väljaandena leidsid toimetised rahvusvahelisel areenil vähe levikupinda. Hiljem katkes seetõttu isegi osa varasemaid vahetussuhteid (näit. 1899. a. Hesseni Ajaloo Ühing Kasselis). Ometi laienesid välissuhted ka 1898. a., millal toimetaja prof. J. Šmurlo ettepanekul algatati väljaannete vahetamine rea seni kõrvalejäänud ülikoolidega (Belgrad, Cambridge, Lvov, Naapoli, Praha, Sofia, Oxford).

Vahetussuhteid õnnestus luua isegi mõnede teaduslike ajakirjade toimetustega (Austria-Ungaris, Saksamaal jm.), näit.: «Kwartalnik historyczny» (Lvov), «Česky Časopis Historicky» (Praha), «Zeitschrift für Brüdergeschichte» (Herrnhut) jmt., kuid need juhused on ka edaspidi äärmiselt harvad.

1898. a. tõi kaasa korrektiive ka ülikoolisisisesse asjaajamise. Prof. J. Šmurlo ettepanekul määrati nüüdsest alates täpsemalt üli-

³⁰ Список учреждений и редакций... (11. XI 1894). — РАКА, f. 402, нпм. 5, с. 1246, л. 85—90.

³¹ [Vahetusettepanekute loend 1895.] — ÜR 956, l. 21—22.

kooli valitsuse ja toimetaja ülesanded uute vahetussuhete loomisel. Nii eraldati rangelt publikatsioonide vahetamine nende levitamiseks annetusena või vahetamisest vähese teadusliku väärtusega väljaannete vastu. Ülikooli valitsuse määrata jäi siitpeale toimetiste saatmine asjaarmastajate ühingutele, raamatukogudele, ka õppeasutustele, kellega suhtlemine kandis esmajoones Tartu teadlaste tööde populariseerimise iseloomu. Vahetussuhete rajamine ja reguleerimine ajakirjade toimetuste ja teaduslike seltsidega teenis esmajärjekorras ülikooli raamatukogu täiendamise eesmärki ja jäeti ainuüksi toimetaja otsustada³², ehkki toimetaja ettepanekud kinnitati ka edaspidi ülikooli valitsuses.

Alates sajandivahetusest laienesid vahetussuhted mõnevõrra tagasihoidlikumalt, rohkem kodumaiste seltside ja ühingutega, ka riigiasutustega, kelle väljaannetest ülikool oli otseselt huvitatud. Suurenes toimetiste levitamine ka annetusena, esmajoones üliõpilaste raamatukogudele ja organisatsioonidele. 1913. aastaks oli aga vahetajate võrk (512 vahetuspunkti) piiratud toimetiste tiraažiga ja selle vähene kasv edaspidi oli võimalik ainult viimase reservi arvelt.

Vaadeldava perioodi lõpuks ülikooli toimetiste baasil kujunenud vahetussuhted erinevad geograafilise haarde poolest vahetamisest dissertatsioonidega. 1917. aasta 527 vahetuspunkti langevad valdavas enamuses kodumaiste õppeasutuste, asutuste ja seltside arvele, mida on kokku 347. Ülekaalus on nende hulgas teaduslikud seltsid ja ühingud (81 vahetajat, lisaks 20 Balti kubermangudes). Väheste ja väheväärtuslike vahetusväljaannetega rahvaraamatukogude, üliõpilasorganisatsioonide, -kursuste jne. arv moodustab vaid 30. Välismaiste vahetajate hulgas (kokku 180 vahetajat) on ülekaalus kõrgemad õppeasutused — 97 vahetajat 19 riigis, kuid tunnustusväärsest arvukas on ka teaduslike asutuste ja seltside arv — 53 14 välisriigis.

Kuna toimetiste vahetamine oli aasta-aastalt rohkem hakanud võtma ülikooli raamatukogu plaanipärase komplekteerimise ilmet, võeti selle organisatsiooniline külg ülikooli nõukogus veel kord arutusele. Erikomisjoni ettekande põhjal³³ otsustati raamatukoguga tihedamate sidemete loomiseks kogu vahetamise asjaajamine viia üle raamatukogusse³⁴, kuid puhkenud sõda katkestas vahetustegevuse hoopis.

Kronoloogiliselt on ülikooli toimetiste vahetamine kujunenud järgmiseks:

³² J. Smurlo ülik. valitsusele 7. V 1897. — RAKA, f. 402, nim. 5, sü. 1246, l. 185—192.

³³ J. Petuhhov ülik. nõukogule 11. II 1917. — RAKA, f. 402, nim. 5, sü. 1767, l. 547—548.

³⁴ Ülik. rektor raamatukogu direktorile 3. III 1917. — RAKA, f. 402, nim. 5, sü. 1767, l. 549.

Ülikooli toimetiste vahetamine

Vahetajad	Vahetuspunktide									
	1893	1894	1895	1896	1897	1898	1899	1900	1901	1902
Kõrgemad õppeasutused	12	12	15	15	15	16	16	16	16	16
Instituudid, keskoõppeasutused	9	9	14	14	14	14	15	17	17	17
Teaduslikud asutused	16	18	32	36	36	35	36	38	36	36
Teaduslikud seltsid ja asjaarmastajate ühingud	45	46	50	55	56	57	59	60	60	60
Riigiasutused	32	32	36	39	40	40	40	40	40	40
Raamatukogud	12	14	15	18	18	19	19	23	23	23
Perioodiliste väljaannete toimetused	31	44	74	83	77	71	69	68	68	65
	157	175	236	260	256	252	254	262	260	257
Lisaks Balti kubermangudes:										
Õppeasutused	4	4	4	4	4	4	3	3	3	3
Teaduslikud asutused, seltsid ja ühingud	11	11	11	12	12	15	15	15	15	15
Riigiasutused	7	8	8	8	8	3	3	3	3	3
Raamatukogud	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Perioodiliste väljaannete toimetused	1	2	4	4	4	4	4	4	2	2
	25	27	29	30	30	28	27	27	25	25
Kokku	182	202	265	290	286	280	281	289	285	282

Ülikooli toimetiste vahetamine

Vahetajad	Vahetuspunktide									
	1893	1894	1895	1896	1897	1898	1899	1900	1901	1902
Kõrgemad õppeasutused	76	78	78	84	84	92	92	93	93	93
Teaduslikud asutused ja seltsid	18	19	27	51	50	50	49	49	50	50
Riigiasutused	5	5	5	6	6	6	6	6	6	6
Raamatukogud	10	10	10	11	11	11	11	11	11	11
Perioodiliste väljaannete toimetused	2	2	5	8	9	10	9	9	9	9
	111	114	125	160	160	169	167	168	169	169

Tabel 4

kodumaa asutuste ja seltsidega.

arv														
1903	1904	1905	1906	1907	1908	1909	1910	1911	1912	1913	1914	1915	1916	1917
16	16	16	16	16	16	16	16	17	19	20	21	21	22	22
17	18	18	18	19	19	19	21	23	27	29	30	30	30	31
36	36	36	36	37	37	37	38	39	42	42	45	47	48	48
60	60	60	60	61	60	63	64	68	71	78	78	78	80	81
40	40	40	40	40	40	40	41	41	42	43	45	47	47	47
23	23	23	23	23	24	24	26	28	28	30	30	31	31	31
63	62	56	52	54	52	51	53	58	59	59	57	58	57	56
255	255	249	245	250	248	250	259	274	288	301	306	312	315	316
3	3	3	3	3	3	3	4	4	4	4	4	4	4	4
15	15	15	15	15	16	17	19	20	20	20	20	20	20	20
3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3
2	2	2	2	2	3	3	3	4	4	4	4	4	4	4
2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	—	—
25	25	25	25	25	27	28	31	33	33	33	33	33	31	31
280	280	274	270	275	275	278	290	307	321	334	339	345	346	347

Tabel 5

välismaa asutuste ja seltsidega

arv														
1903	1904	1905	1906	1907	1908	1909	1910	1911	1912	1913	1914	1915	1916	1917
93	93	95	95	95	95	96	96	96	96	96	96	96	97	97
50	50	50	50	50	50	50	51	52	52	52	53	53	53	53
6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6
11	11	11	11	11	11	11	13	13	13	13	13	13	13	13
9	9	9	9	10	10	10	10	10	10	11	11	11	11	11
169	169	171	171	172	172	173	176	177	177	178	179	179	180	180

Ülikooli toimetiste vahetuspunktid

Vahetajad	Vahetuspunktid										
	1893	1894	1895	1896	1897	1898	1899	1900	1901	1902	
Austria-Ungari	10	10	16	23	23	25	25	25	26	26	
Belgia	4	4	4	6	6	6	6	6	6	6	
Bulgaaria	—	—	—	—	—	3	3	3	3	3	
Hispaania	—	—	—	1	1	2	2	2	2	2	
Holland	4	4	4	4	4	3	3	3	3	3	
Inglismaa	5	5	5	6	5	8	8	8	8	8	
Itaalia	5	6	7	10	10	12	12	13	13	13	
Kreeka	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	
Norra	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	
Portugal	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	
Prantsusmaa	20	21	22	28	28	28	28	28	28	28	
Rootsi	2	2	2	4	4	4	4	4	4	4	
Rumeenia	—	—	—	1	1	1	1	1	1	1	
Saksamaa	34	34	37	43	44	41	39	39	39	39	
Serbia	—	—	—	2	2	2	2	2	2	2	
Šveits	7	7	7	7	7	7	7	7	7	7	
Taani	1	1	1	2	2	2	2	2	2	2	
Jaapan	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	
USA, Kanada	13	14	14	17	17	18	18	18	18	18	
Argentiina	1	1	1	1	1	2	2	2	2	2	
Austraalia	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	
	111	114	125	160	160	169	167	168	169	169	

Esitatud statistilised andmed, aga samuti käesoleva töö lõpul toodud vahetajate nimestik ei taotle ülikooli toimetiste puhul absoluutset ammendavust, kuivõrd arhiiviallikes puudub küsimuse kohta usaldatav dokumentatsioon. Olemasolevad rakendusnimestikud³⁵ on peale ühe erandi dateerimata ja rea aastate vältel korduvalt korrigeeritud. Usaldatavamaid pidepunkte leidub 1894., 1896. ja 1897. a. ülikooli valitsuses kinnitatud vahetajate nimestikkudes³⁶, kuid needki peegeldavad ainult kavatsusi. Jälgides näiteks toimetaja lauajuhendit aastatest 1893—1896³⁷ ning kogu vahetustegevust käsitlevat kirjavahetust³⁸, ilmneb suuri lahkuminekuid. Seetõttu rajanevad käesolevas töös toodud andmed veel võrdlusele raamatukogu kataloogide ning juurdekasvuraamatutega.³⁹ Lõpptulemusena on arvestatud ainult neid vahetajaid, kellega suhtlemise kohta on täiesti usaldatavad andmed ja kelle väljaandeid samast perioodist leidub raamatukogu fondides. Kõrvalekaldumisi:

³⁵ ÜR 88, 89, 90, 92.

³⁶ RAKA, f. 402, nim. 5, sü. 1246, l. 85—90, 122—124, 185—192.

³⁷ ÜR 953.

³⁸ RAKA, f. 402, nim. 5, sü. 1246, 1767.

³⁹ ÜR 112, 113, 114, 115, 116.

geograafiline paiknevus välismaal

arv

1903	1904	1905	1906	1907	1908	1909	1910	1911	1912	1913	1914	1915	1916	1917
26	26	26	26	26	26	27	28	28	28	28	29	29	29	29
6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6
3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3
2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
3	3	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4
8	8	8	8	8	8	8	8	8	8	8	8	8	9	9
13	13	13	13	13	13	13	14	14	14	14	14	14	14	14
1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
28	28	28	28	28	28	28	29	29	29	30	30	30	30	30
4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4
1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
39	39	39	39	40	40	40	40	40	40	40	40	40	40	40
2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
7	7	7	7	7	7	7	7	7	7	7	7	7	7	7
2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
18	18	19	19	19	19	19	19	20	20	20	20	20	20	20
2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
169	169	171	171	172	172	173	176	177	177	178	179	179	180	180

võib siinjuures esineda perioodiliste väljaannete toimetuste rubriigis, sest vahetus viimastega oli kõige ebastabiilsem muudatuste tõttu nende ilmumise kestuses, toimetuse töös jne. Juba vahekordi ajalehtede toimetustega on raske jälgida, sest enamikku ajalehti raamatukogus reeglipäraselt arvele ei võetud ega säilitatud kestvamalt. Seejuures ei luba isegi fondide juurdekasvuraamatud teha alati vaieldamatuid järeldusi, sest vahetuse teel saadud väljaanded laekusid nii ülikooli valitsuse kui ka toimetiste toimetuse aadressil ja raamatukogus on saadetiste päritolu sageli märgitud annetusena. Põhjalikumaid korrektiive ei too küsimusse (ilmselt jooksvate andmete puudumisel) ka raamatukoguhoidja W. Schlüteri poolt saajandi algul koostatud tasuta saadud välismaiste jätkuvate väljaannete registreerimise nimestikud⁴⁰, sest sissekanded nendes lakkavad W. Schlüteri lahkumise järel raamatukogust 1908. a.

Nimetatud allikate põhjal võiks isegi oletada laiemaid vahetus- suhteid mõnede välismaa ülikoolidega, koguni seltside või asutustega. Nii leidub raamatukogus vastukäivaid andmeid rea ülikoo-

⁴⁰ ÜR 87, 91.

lide väljaannete omandamise kohta, näit. Rumeeniast Iasi («Annales scientifiques...» 1901—1910, «Anuarul...» 1902—1907), Portugalist Coimbra («Anuario...» 1892—1912), Kuubast Habana («Revista de la Facultad de letras y ciencias» 1905—1917) jmt. kõrgemate õppeasutuste puhul. Samuti on juurdekasvuraamatutes paiguti vahetusväljaanneteks peetud mõnede asutuste või seltside publikatsioone, näit. Hamburgi linnavalitsuse («Verhandlungen zu Senat u. Bürgerschaft» 1907—1910) või Innsbruckist Austria Ajaloo-uurimise Instituudi («Mitteilungen...» 1907—1914) väljaandeid. Andmete puudulikkus ei luba aga selliseid asutusi pidada vahetajateks, mistõttu neid ka käesoleva töö nimestikus fikseeritud ei ole.

Käesoleva ülevaate lõpus on toodud vahetuse teel regulaarselt omandatud jätkuvate väljaannete loend. Ülalnimetatud lünkade tõttu allikmaterjalides ei saa see aga pakkuda täpseid andmeid ei nimetuste arvu ega ka trükiüksuste hulga kohta, seda enam, et raamatukogu kogu tsariaegse tegevuse vältel pole peetud arvestust komplekteerimise allikate järgi. Ometi lubab põguski tutvumine loetletud väljaannetega, mis vaadeldava vahetustegevuse vältel näikse küündivat 687 nimetuseni, oletada omandatud kirjanduse mitmekordset ülekaalu loovutatu suhtes. Absoluutne enamus vahetajatest (peale välismaa ülikoolide) on vastutasuks saatnud vähemalt ühe perioodilise väljaande, tihti aga kaks või rohkemgi, lisaks arvukalt käesolevas töös registreerimata jäetud monograafiaid. Probleemaatilisem võiks olla nende väljaannete sisuline väärtus, kuivõrd kodumaa piirides on tegemist ka näit. asjaarmastajate ühingutega. Viimaste vaatlemine omaette pole aga mõeldav nende järkjärgulise ülekasvamise tõttu teadusliku iseloomuga seltsideks, kuid lähem tutvumine nende publikatsioonidega lubab kõigist seltsidest (peale Baltikumis asuvate on neid kokku 88) nende liiki arvata kuni 15 vahetajat.

Uldist kujutlust on vahetussõrgu nimestiku põhjal võimalik saada veel omandatud kirjanduse kohta teadusharude kaupa. Ehkki tegemist on universaalse profiiliga asutustega (ülikoolid, akadeemiad), võib ülejäänud teaduslikke asutusi, seltse, instituute jt. jagada humanitaarse ja reaalse kallakuga vahetajateks. Arvuliste andmete põhjal langeb ülekaal reaalteaduste valdkonda. Kogu vaadeldaval perioodil Tartu ülikooliga vahetussuhetes olnud asutustest — kokku 656 — kuulub universaalse profiiliga vahetajate gruppi 287 vahetajat (neist 151 kodumaal), kuna reaalteadusliku kallakuga vahetajaid on olnud 196 (neist kodumaal 173) ja humanitaarteaduste valdkonnast 173 (neist kodumaal 136). Üksikute vahetajate gruppide kaupa jagunevad andmed järgmiselt: (vt. tab. 7).

Aastatel 1865—1917 kujunenud Tartu ülikooli vahetussuhted on olnud vaieldamatult laialdased ja mitmekesised. Seejuures on suhted välismaaga ennetanud kaugelt teisi kodumaa ülikoole. Alles

Tabel 7

Olikooli toimetiste vahetus teadusharude kaupa

Vahetajad	Vahetuspunktide arv											
	Universaalsed			Humanitaarteaduslikud			Reaalteaduslikud			Kokku		
	Kodu- maal	Välis- maal	Kokku	Kodu- maal	Välis- maal	Kokku	Kodu- maal	Välis- maal	Kokku	Kodu- maal	Välis- maal	Kokku
Kõrgemad õppeasutused	15	87	102	6	3	9	1	8	9	22	98	120
Instituudid, keskkõppeasutused	12	—	12	12	—	12	25	—	25	49	—	49
Teaduslikud asutused	6	} 33	55	27	} 20	80	22	} 8	91	55	} 61	226
Seltsid ja ühingud	16			33			33			61		
Riigiasutused	38	2	40	13	2	15	5	4	9	56	8	64
Raamatukogud	35	14	49	—	—	—	—	—	—	35	14	49
Perioodiliste väljaannete toimetused	29	—	29	45	12	57	59	3	62	133	15	148
	151	136	287	136	37	173	173	23	196	460	196	656

aastal 1883, kui Tartu ülikooli sidemete iga välismaaga oli juba enam kui kolmveerand sajandit, soovitati Rahvaharidusministeeriumi ringkirjaga publikatsioonide vahetust välisriikide teaduslike asutustega.⁴¹ Seega oli Tartus varakult välja kujunenud ka suhtlemise organisatsiooniline külg, mis välistas vajaduse ja ka võimalused kasutada Peterburi Avaliku Raamatukogu juures tegutsenud väljaannete rahvusvahelise vahetamise komisjoni abi (Комиссия по международному обмену изданий по части наук и художеств). Viimane asutati küll juba 1877. a., kuid selle sidemed välisriikidega olid kuni käsitledava perioodi lõpuni kokkuvõttes piiratud Tartu ülikooli omadest. 1881. a. suhtles komisjon küll juba kahe välisriigiga — Prantsusmaa ja Itaaliaga⁴², kuid suunates Tartusse Välisministeeriumi kaudu saabunud vahetustepanekud Austria-Ungari ülikoolidelt (Budapest ja Kolozsvár), palus ta Tartu väljaanded saata nimetatud ülikoolidesse otse.⁴³ Kuna komisjonile oli saatekuludeks ette nähtud iseseisev eelarve ja tema vahendust kasutati vähe, tehti 1899. a. selle komisjoni vahendus ülikoolidele kohustuslikuks.⁴⁴ Samal aastal komisjoni aadressil lähetatud saadetis Tartust jäeti aga vastu võtmata ja alles aasta möödudes selgus järelepärimiste tulemusena, et komisjoni suhted piirduvad ainult 6 välisriigiga (USA, Belgia, Prantsusmaa, Itaalia, Holland, Rootsi). Kuna valitsus komisjoni lisakrediidi taotlusi ei rahuldanud, ei saanud see ka Tartu ülikoolile oma teened pakkuada.⁴⁵ Juba sellal suhtles Tartu ülikool aga kokku 22 välisriigiga. Peterburi komisjonil polnud isegi õigust vahetussuhete rajamiseks riikides, milles analoogilisi publikatsioonide vahetamise keskusi ei olnud⁴⁶ ja tema koostöö Tartu ülikooliga piirduski edaspidi mõnede ülikooli instituutidele adresseeritud saadetiste edasitoimetamisega Tartusse. Asjaajamine välismaa asutustega oli ja jäigi ainult Tartu ülikooli organiseerida, kusjuures vahetus Prantsusmaa ülikoolidega toimus publikatsioonide vahetamise keskuse kaudu Sorbonne'i ülikooli juures Pariisis, ülejäänud välismaiste vahetajatega aga tsentraliseeritult Leipzgis asuva ülikooli kauaaegse komisjoni F. Köhleri kaudu, kes tagas saadetiste regulaarse saabumise sihtkohtadesse.

⁴¹ Kuraator ülik. nõukogule 19. XII 1883. — RAKA, f. 402, nim. 4, sü. 1060, l. 184.

⁴² Rahvaharidusdepartement ülik. rektorile 17. V 1881. — RAKA, f. 402, nim. 4, sü. 1060, l. 86.

⁴³ Rahvusv. vahetamise komisjon ülikoolile 23. III 1887. — RAKA, f. 402, nim. 4, sü. 1060, l. 283.

⁴⁴ Kuraator ülik. rektorile 20. V 1899. — RAKA, f. 402, nim. 5, sü. 1247, l. 128.

⁴⁵ Rahvusv. vahetamise komisjon ülik. rektorile 6. X 1900. — RAKA, f. 402, nim. 5, sü. 1247, l. 149—150.

⁴⁶ Б. П. Каневский. Из истории международного книгообмена в России 1877—1916 гг. — Труды Гос. библиотеки СССР им. В. И. Ленина, т. 8, 1965, с. 87.

**Aastatel 1865—1917 Tartu ülikooliga publikatsioone vahetanud
asutuste, seltside ja perioodiliste väljaannete toimetuste**

n i m e s t i k

M ä r k u s: Vahetusena saadud väljaannetest on registreeritud ainult perioodiliselt ilmunud või regulaarselt saadud väljaanded. Aastaarv ümarsulgudes viitab vahetamisele ka enne vaadeldavat perioodi, nurksulgudes on märgitud oletatav aastaarv, mille täpsustamiseks on puudunud usaldatav allikas.

Jrk. nr.	Jrk. nr.	Asukoht	Asutuse või seltsi nimetus
1	2	3	4

KODUMAISED

Ülikoolid,

1	1	Harkov	И. Харьковский университет
2	2	Helsingfors (Helsingi)	И. Александровский университет
3	3	Kaasan	Казанская духовная академия
4	4	„	И. Казанский университет
5	5	Kiiev	Киевская духовная академия
6	6	„	И. Университет Св. Владимира
7	7	Moskva	Московская духовная академия
8	8	„	И. Московский университет
9	9	Odessa	И. Новороссийский университет
10	10	Perm	Пермское отделение И. Петроградского университета
11	11	Peterburi (Leningrad)	И. Военно-медицинская академия
12	12	„	И. Военно-юридическая академия
13	13	„	Римско-католическая духовная академия
14	14	„	С.-Петербургская православная духовная академия
15	15	„	И. С.-Петербургский университет
16	16	Saraatov	И. Николаевский университет.
17	17	Tomsk	И. Томский университет
18	18	Varssavi	И. Варшавский университет

Naiskursused

19	1	Harkov	Высшие женские курсы, учреждённые Обществом взаимопомощи трудящихся женщин г. Харькова
20	2	Kiiev	Высшие женские курсы в Киеве
21	3	Moskva	Частные высшие женские курсы, учреждённые В. А. Полторацкой
22	4	Tiflis (Tbilisi)	Высшие женские курсы

1	2	3	4
			Instituudid,
23	1	Harkov	Женский медицинский институт Харьковского медицинского общества
24	2	"	Технологический институт Имп. Александра III
25	3	Jaroslavl	Демидовский юридический лицей
26	4	Jekaterinoslav (Dnepropetrovsk)	Екатеринославский горный институт Петра I
27	5	Kaasan	И. Казанский ветеринарный институт
28	6	Kiiev	Киевский коммерческий институт
29	7	"	Киевский политехнический институт Имп. Александра II
30	8	Moskva	Московский коммерческий институт
31	9	"	Константиновский межевой институт
32	10	"	Лазаревский институт восточных языков
33	11	"	И. Лицей в память Цесаревича Николая
34	12	"	Педагогический институт им. П. Т. Шелапутина
35	13	"	Московский сельскохозяйственный институт
36	14	Nežin	Историко-филолог. институт кн. Безбородко
37	15	Novo-Aleksandria	Ново-Александрийский институт сельского хозяйства и лесоводства
38	16	Novotšerkassk	Алексеевский ветеринарный институт
39	17	"	Алексеевский Донской политехнический институт
40	18	Peterburi	И. Александровский лицей
41	19	"	И. Археологический институт
42	20	"	Главный медицинский институт флота
43	21	"	Горный институт Императрицы Екатерины II
44	22	"	Институт инженеров путей сообщения Имп. Александра I
45	23	"	И. Историко-филологический институт
46	24	"	И. Лесной институт
47	25	"	С.-Петербургский политехнический ин-т Имп. Петра Великого
48	26	"	Технологический институт Имп. Николая I
49	27	"	И. Училище правоведения
50	28	Tomsk	Технологический институт Имп. Николая II
51	29	Varssavi	И. Политехнический институт Николая II
52	30	"	Ветеринарный институт
53	31	Vladivostok	Восточный институт
54	32	Voronež	Воронежский сельскохозяйственный институт им. Петра I
			*
55	33	Danilov	Шубино-Вахтинская низшая сельскохозяйственная школа 2-го разряда
			Te aduslikud
56	1	Bakuu	Патологический институт Съезда нефтепромышленников
57	2	Herson	Городской музей древностей Херсонского края
58	3	Jalta	Ботанический кабинет И. Никитского ботанического сада
59	4	Minussinsk	Городской Мартьяновский музей
60	5	Moskva	Бактериологический институт при Ново-Екатеринской больнице

keskõrpeasutused

	1911 —	
(1865) —	1895 —	«Известия...».
	1893 —	«Временник...», «Юридические записки».
	1900 —	«Известия...».
1889 —	1893 —	«Ученые записки...».
	1910 —	«Известия...».
	[1910] —	«Известия...».
	[1912] —	«Известия...».
(1865) — 1892	[1912] —	«Известия...», «Памятная книжка...».
	1893 —	«Труды по востоковедению».
	[1907] —	«Ученые записки...», «Календарь...».
[1912] —	1912 —	«Известия...».
	1895 —	«Труды селекц. станции...», «Труды фитопатол. станции...» (Vt. ka: Perioodiliste väljaannete toimetus — «Известия...»)
(1865) —	1893 —	«Известия...».
1876 —	1893 —	«Записки...».
	1917 —	
	1913 —	«Известия...».
1886 —	1895 —	«Памятная книжка...».
1899 —	1893 —	«Вестник археологии и истории».
	[1912] —	«Записки...».
(1865) —	1893 —	«Сборник...», «Журнал Совета...», «Цемент».
1872 — 1892	1893 —	«Памятная книжка...».
	[1913] —	«Ежегодник...», «Известия...».
	[1904] —	«Известия...».
	1895 —	«Известия...».
(1865) —	1893 —	
	1911 —	«Известия...».
1899 —	1899 —	«Известия...».
[1910] —		
1900 —	1900 —	«Известия...».
	1914 —	«Записки...».
	1895 —	«Отчёт...», «Наблюдения метеорол. станции...».

asutused

[1905] —		«Сведения медико-санитарного бюро по Баку».
	1914 —	«Летопись музея...».
	1916 —	«Ботанический кабинет...».
	[1908] —	«Отчёт...».
1896 —	1896 —	

1	2	3	4
61	6	Moskva	Бактериолого-агрономическая станция
62	7	„	И. Общества акклиматизации
63	8	„	Детская больница Св. Ольги
64	9	„	Московский архив Министерства Юстиции
65	10	„	Московский Главный архив Министерства Ино- странных Дел
66	11	„	Общий архив Министерства Императорского Двора
67	12	Nikolajev	Хлудовская библиотека рукописей и старопечат- ных книг. Никольский монастырь
68	13	Novo-Margelan	Астрономическая обсерватория
69	14	Odessa	Ферганский областной публичный музей
70	15	„	Русский археологический институт в Константи- нополе
71	16	Omsk	Совет врачей Одесской городской больницы
72	17	„	Археологическая комиссия Западно-Сибирского отдела И. Русского географического общества
73	18	Perm	Метеорологическая станция И. Русского геогра- фического общества
74	19	Peterburi	Пермский научно-промышленный музей
75	20	„	И. Академия наук
76	21	„	И. Академия наук. Второе отделение
77	22	„	И. Академия наук (для ученого корреспондента в Риме)
78	23	„	И. Археографическая комиссия
79	24	„	И. Археологическая комиссия
80	25	„	И. Ботанический сад Петра Великого
81	26	„	Высоч. утв. Комитет попечительства о русской иконописи
82	27	„	Геологический комитет
83	28	„	Институт экспериментальной медицины
84	29	„	Николаевская главная астрономическая обсерва- тория в Пулкове
85	30	„	Николаевская главная физическая обсерватория
86	31	„	С.-Петербургская биологическая лаборатория
87	32	„	Психо-неврологический институт
88	33	Simbirsk (Uljanovsk)	Соловецкая биологическая станция при И. С.-Петербургском университете
89	34	Simferoopol	Симбирский областной естественно-исторический музей
90	35	Tiflis (Tbilisi)	Энтомологический кабинет Таврического губерн- ского земства
91	36	„	Тифлисская физическая обсерватория
92	37	Tobolsk	Тифлиссский ботанический сад
93	38	Vilnius	Тобольский губернский музей
			Педагогический музей
Arhiivikomisjonid			
94	1	Jaroslavl	Губернская ученая архивная комиссия
95	2	Kaluuga	Ученая архивная комиссия
96	3	Kostroma	Губернская архивная комиссия

- [1895]— «Вестник...»
- 1893 — [1900] «Отчёт о деятельности...».
- 1893 — «Описание документов...», «Известия...».
- 1895 — «Сборник...».
- 1900 —
- 1911 —
- (1865) — 1892 1893 — «Астрономическое обозрение».
- 1900 — «Отчёт...».
- 1893 — 1893 — «Известия...».
- [1876] — [1900] 1893 — [1900] «Труды врачей...».
- 1894 — 1897
- 1886 — 1892 1893 — [1907]
- 1912 — «Материалы по изучению Пермского края».
- (1865) — 1893 — «Записки...», «Bulletin scientifique...» jt.
- (1865) — 1893 — «Известия...», «Сборник...» jt.
- [1907] — [1907]
- 1895 — «Отчёт...», «Летопись занятий...».
- 1895 — «Отчёт...», «Известия...», «Материалы по археологии России».
- 1873 — 1893 — «Труды...», «Известия...».
- 1914 — «Материалы по иконографии».
- [1893] — «Труды...», «Известия...».
- [1888] — 1893 — «Архив биологических наук».
- (1865) — 1893 — «Отчёт...».
- 1894 — «Отчёт...», «Летописи...».
- [1896] — «Известия...».
- [1912] — «Вестник психологии, криминальной антропологии и гипнотизма».
- 1893 — «Работы зоологического и зоотомического кабинета...».
- 1914 — «Записки...».
- 1895 —
- 1873 — 1893 — «Наблюдения...», «Наблюдения над температурой...».
- 1896 — 1896 — «Труды...».
- [1912] — «Ежегодник...».
- 1910 —
- 1893 — «Труды...», «Отчёт о деятельности...».
- 1895 — «Известия...».
- 1895 — «Костромская старина», «Журнал заседаний...».

1	2	3	4
97	4	Nižni-Novgorod (Gorki)	Нижегородская ученая архивная комиссия
98	5	Orenburg (Tškalov)	Ученая архивная комиссия
99	6	Orjol	Орловская архивная комиссия
100	7	Perm	Ученая архивная комиссия
101	8	Rjazan	Ученая архивная комиссия
102	9	Simferoopol	Таврическая ученая архивная комиссия
103	10	Tambov	Ученая архивная комиссия
104	11	Tšernigov	Ученая архивная комиссия
105	12	Tuula	Губернская ученая архивная комиссия
106	13	Tver (Kalinin)	Ученая архивная комиссия
107	14	Vladimir	Губернская ученая архивная комиссия
108	15	Voronež	Ученая архивная комиссия

Teaduslikud seltsid ja

109	1	Arhangelsk	Архангельское общество изучения русского севера
110	2	Astrahan	Петровское общество исследователей Астраханского края
111	3	Grozni	Терское отделение И. Русского технического общества
112	4	Habarovsk	Приамурский отдел И. Русского географического общества
113	5	Harbiin	Общество русских ориенталистов
114	6	Harkov	Общество испытателей природы при И. Харьковском университете
115	7	Helsingfors (Helsingi)	Finska Vetenskaps Societet (Société des sciences de Finlande)
116	8	„	Suomalaisen Kirjallisuuden Seura
117	9	„	Sällskap för Finlands geografi
118	10	Jekaterinburg (Sverdlovsk)	Уральское общество любителей естествознания
119	11	Jekaterinoslav (Dnepropetrovsk)	Общество содействия успехами естественно-математических и технических наук при Екатеринославском горном институте
120	12	Irkutsk	Восточно-Сибирский отдел И. Русского географического общества
121	13	Kaasan	Общество археологии, истории и этнографии при И. Казанском университете
122	14	„	Общество врачей при И. Казанском университете
123	15	„	Общество естествоиспытателей при И. Казанском университете
124	16	„	Общество невропатологов и психиатров при И. Казанском университете
125	17	„	Физико-математическое общество при И. Казанском университете
126	18	Kamenets-Podolsk	Общество Подольских естествоиспытателей и любителей природы
127	19	Kiiev	Историческое общество Нестора Летописца при И. Университете Св. Владимира
128	20	„	Общество естествоиспытателей при И. Университете Св. Владимира

[1892]—	1893 —	«Действия».
	1895 —	«Труды...».
[1895]—	1895 —	«Труды...».
	1895 —	«Труды...».
	1895 —	«Труды...», «Отчёт о деятельности...».
	1895 —	«Известия...».
	1895 —	«Известия...».
	[1899]—	«Труды...», «Отчёт...».
	1915 —	«Труды...», «Отчёт о деятельности...».
	1895 —	«Журнал заседаний...».
	[1896]—	«Труды...».
	[1915]—	«Труды...».

asjaarmastajate ühingud

	1909 —	«Известия...», «Отчёт...».
1887 — 1892	1893 —	«Отчёт...», «Астраханский сборник», «Сборник трудов...».
	1911 —	«Труды...».
	[1898]—	«Записки...», «Отчёт о деятельности...».
	1913 —	«Вестник Азии».
1872 —	1893 —	«Труды...», «Протоколы...».
(1865)—	1893 —	«Acta...», «Öfversigt...», «Finnländische hydrografisch-biologische Untersuchungen», «Bidrag till kämmedom af Finlands natur och folk».
1872 —	1893 —	«Toimituksia...», «Sävelmiä», «Monumenta literaturae Fennicae», «Suomi».
	[1896]—	«Fennia».
[1871]—	1893 —	«Записки...».
	1913 —	
	[1898]—	«Известия...», «Отчет о деятельности...».
1876 — 1892	1893 —	«Известия...».
1870 —	1893 —	«Казанский медицинский журнал», «Дневник...».
[1883]—	1893 —	«Труды...», «Протоколы заседаний...».
[1893]—	1893 —	«Неврологический вестник», «Отчет...».
1883 —	1893 —	«Известия...».
	1911 —	«Записки...».
1891 —	1893 —	«Чтения...».
	1893 —	«Записки...».

1	2	3	4
129	21	Kiiev	Общество Киевских врачей
130	22	„	Киевский отдел Русского военно-исторического общества
131	23	Kostroma	Костромское научное общество изучения местного края
132	24	Krasnojarsk	Общество врачей Енисейской губернии
133	25	Kjahta	Троицкославско-Кяхтинское отделение И. Русского географического общества
134	26	Mogiljov	Общество врачей Могилевской губернии
135	27	Moskva	Московский отдел И. Военно-исторического общества
136	28	„	Историко-родословное общество
137	29	„	И. Московское археологическое общество
138	30	„	Московское медицинское общество
139	31	„	Московское математическое общество
140	32	„	Московское терапевтическое общество при И. Московском университете
141	33	„	Московское физико-медицинское общество
142	34	„	Общество для содействия русскому торговому мореходству
143	35	„	И. Общество испытателей природы
144	36	„	Общество истории и древностей Российских при И. Московском университете
145	37	„	Общество любителей естествознания, антропологии и этнографии
146	38	„	Общество невропатологов и психиатров при И. Московском университете
147	39	„	Русское библиографическое общество при И. Московском университете
148	40	„	Юридическое общество при И. Московском университете
149	41	Nižni-Novgorod (Gorki)	Нижегородский кружок любителей физики и астрономии
150	42	Odessa	Историко-филологическое общество при И. Новороссийском университете
151	43	„	Новороссийское общество естествоиспытателей
152	44	„	И. Общество истории и древностей
153	45	„	Общество Одесских врачей
154	46	Omsk	Омское медицинское общество
155	47	„	Западно-Сибирский отдел И. Русского географического общества
156	48	Pensa	Пензенское общество любителей естествознания
157	49	Perm	Счетоводное общество Пермско-Уральского края
158	50	Peterburi	Историческое общество при И. С.-Петербургском университете
159	51	„	И. Минералогическое общество
160	52	„	Общество естествоиспытателей при И. С.-Петербургском университете
161	53	„	И. Общество любителей древней письменности
162	54	„	Общество С.-Петербургских практических врачей
163	55	„	Высоч. утв. общество русских врачей
164	56	„	Высоч. утв. С.-Петербургское фармацевтическое общество
165	57	„	И. Православное Палестинское общество

- 1889 — 1893 —[1910] «Труды...», «Протоколы заседаний...».
1913 — «Военно-исторический вестник», «Отчет...».
- [1914] — «Труды...», «Отчет о деятельности...».
- 1896 — 1896 — «Отчет...», «Протоколы заседаний...».
[1911] — «Труды...», «Протоколы...».
- 1892 1893 — «Протоколы заседаний...».
1913 — «Труды...».
- 1892 — 1913 — «Летопись...».
1893 — «Древности...» jt.
1876 —[1907] 1893 —[1907] «Протоколы заседаний...».
[1896] — «Математический сборник».
1896 — «Труды...».
- [1894] —[1897]
1893 — «Известия...».
- (1865) — 1893 — «Bulletin...», «Memoires...».
1893 — «Чтения...».
- 1871 — 1893 — «Известия...».
- [1893] — «Протоколы...», «Журнал невропатологии и психиатрии».
- 1891 — 1893 — «Книговедение», «Библиографические известия».
- 1893 — «Труды...», «Юридический вестник».
- 1913 — «Русский астрономический календарь».
- 1893 — «Летопись...», «Отчет о деятельности...».
- 1872 — 1893 — «Записки...».
(1865) — 1893 — «Записки...».
- 1871 — 1892 1893 —[1900] «Протоколы заседаний...».
1891 — 1893 — «Протоколы...».
[1897] — «Записки...», «Отчет...».
- 1916 — «Труды...».
1911 — «Известия...».
1895 — 1913 «Историческое обозрение».
- 1893 — 1893 — «Материалы для геологии России».
1893 — «Труды...».
- 1893 — «Библиографическая летопись», «Памятники древней письменности».
- (1865) —[1911] 1893 —[1911] «Протоколы заседаний...».
1881 — 1893 — «Труды...», «Протоколы заседаний...».
1870 — 1892 1893 — «Фармацевтический журнал».
- 1891 — 1893 — «Отчет...», «Сообщения...», «Православный Палестинский сборник».

1	2	3	4
166	58	Peterburi	И. Русское археологическое общество. Восточное отделение
167	59	„	И. Русское археологическое общество. Отделение русское
168	60	„	И. Русское географическое общество
169	61	„	И. Русское историческое общество
170	62	„	Русское общество любителей мироведения
171	63	„	И. Русское техническое общество
172	64	„	И. Русское энтомологическое общество
173	65	Petrozavodsk	Общество изучения Олонецкой губернии
174	66	Poltaava	Полтавский кружок любителей физико-математических наук
175	67	Pskov	Псковское археологическое общество
176	68	Romnō	Роменское общество сельских хозяев
177	69	Samaara (Kuibōšev)	Самарское общество народных университетов
178	70	Štšigrō	Щигровское медицинское общество
179	71	Tambov	Общество по устройству народных чтений в Тамбове
180	72	Taškent	Туркестанский отдел И. Русского географического общества
181	73	„	Туркестанское медицинское общество
182	74	Tiflis (Tbilisi)	Грузинское общество истории и этнографии
183	75	„	И. Кавказское медицинское общество
184	76	„	Кавказское общество сельских хозяев
185	77	„	Кавказский отдел И. Русского географического общества
186	78	„	Общество Кавказских врачей
187	79	Tomsk	Общество естествоиспытателей при И. Томском университете
188	80	„	Томское общество изучения Сибири
189	81	Totjma	Вологодское общество изучения Северного края
190	82	Tuula	Тульское общество любителей естествознания
191	83	Varssavi	Общество естествоиспытателей при Варшавском университете
192	84	Vilnius	Виленское общество любителей естествознания
193	85	„	Литовское научное общество
194	86	Vjatka (Kirov)	Вятский кружок любителей естествознания
195	87	Vladivostok	Общество изучения Амурского края
196	88	Zitomir	Общество исследовательской Волини

Ulemaalised

197	1	Moskva	Главное управление землеустройства и земледелия. Отдел земельных улучшений
198	2	Peterburi	Главное управление землеустройства и земледелия. Ученый комитет
199	3	„	Главный штаб. Топографический отдел
200	4	„	Гос. Дворянский земельный банк. Статистическое делопроизводство
201	5	„	Государственный Совет. Библиотека
202	6	„	Департамент народного просвещения

	1895 —	«Записки...».
	1895 —	«Записки...», «Протоколы заседаний...».
[1893]—	1893 —	«Записки...», «Известия...», «Отчет...».
	1893 —	«Сборник...».
	1917 —	«Известия...».
1868 —	1893 —	«Вестник международной выставки...» (Vt. ka: Perioodiliste väljaannete toimetused — «Записки...»)
1867 —	1893 —	«Труды...».
	1913 —	«Известия...».
	1899 —	«Отчет...».
1896 —	1895 —	«Труды...».
	[1896]—	«Отчёт...».
	1909 —	«Известия...».
1886 — 1892	[1893]—	
	1912 —	
	1899 —	«Известия...».
	1901 —	«Протоколы...».
	1910 —	«Грузинские древности», «Древняя Грузия».
[1872]—	1893 —	«Медицинский сборник», «Труды и протоколы...».
(1865)—	1893 —	«Труды...», «Кавказское сельское хозяйство...».
	1893 —	«Известия...», «Записки...».
1892		
[1892]—	1893 —	«Труды...».
	1909 —	«Труды...».
	1916 —	«Отчет о деятельности...».
	1912 —	«Известия...».
	1893 —	«Труды...», «Протоколы...».
	1912 —	
	[1907]—	
	1912 —	
	[1900]—	«Записки...», «Отчёт...».
	1911 —	«Труды...».
riigiasutused		
	1914 —	«Гидромодульная часть».
	1914 —	«Труды бюро по энтомологии...», «Труды бюро зоотехники...».
1887 —	1893 —	«Записки...».
	1896 —	«Отчёт...», «Отчёт особого отдела...».
	1913 —	
	[1893]—	

1	2	3	4
203	7	Peterburi	Департамент таможенный сборов Министерства финансов. Статистический отдел
204	8	„	Департамент торговли и мануфактур
205	9	„	Министерство путей сообщения. Статистический отдел
206	10	„	Министерство торговли и мануфактур
207	11	„	Министерство финансов. Ученый комитет
208	12	„	Сенатский архив
209	13	„	Центральный военно-промышленный комитет
210	14	„	Центральный статистический комитет
211	15	Suhhedejev	Западное горное управление

Kohalikud

212	1	Aleksandrovska	Уездная земская управа
213	2	Astrahan	Попечитель учебного округа
214	3	Harkov	Правление учебного округа
215	4	Herson	Губернская земская управа
216	5	Jaroslavl	Губернский статистический комитет
217	6	Kaasan	Губернская земская управа
218	7	Kaluuga	Губернская земская управа
219	8	Krasnoufimsk	Уездная земская управа
220	9	Mogil'jov	Могилево-Витебский статистический комитет
221	10	Moskva	Городская управа. Статистическая часть
222	11	„	Губернская земская управа. Статистический отдел
223	12	Nižni-Novgorod (Gorki)	Губернская земская управа
224	13	Novgorod	Губернская земская управа
225	14	Orjol	Губернская земская управа
226	15	Perm	Губернская земская управа
227	16	Peterburi	Городская управа. Статистический отдел
228	17	„	Губернская земская управа. Санитарное отделение
229	18	„	Губернская земская управа

	[1893]—	«Внешняя торговля России», «Обзор внутренней торговли России», «Сведения о нынешней торговле по Европейской границе».
	1893 —	«Свод данных о торговых сборах в России», «Свод выданных в России привилегий...».
1885 —	1893 —	«Вестник...», «Стат. сборник...», «Пути сообщения России», «Указатель правительств. распоряжений...».
	[1912]—	«Свод товарных цен», «Отчёт отдела промышленности», «Торговля и пром. Европ. России».
	1895 —	«Вестник...», «Ежегодник...», «Общая гос. роспись...», «Кассовый отчёт...».
	[1915]—	
	1915 —	«Известия...».
	1893 —	«Ежегодник России», «Статистика Российской империи».
1895 —	1895 —	

riigiasutused

	1891 —	1893 —	
	1892		
	(1865)— 1892	1893 *	
		1893 —	«Сельхоз. хроника», «Хоз.-стат. обзор», «Сборник...».
[1873]—	1892	1893 —	«Справочная книга...».
		1893 —	«Казанск. губ. в сельскохоз. отношении», «Обзор», «Сельскохоз. обзор...», «Бюллетень стат. отдела...».
		1896 —	«Сельхоз. текущая стат...», «Труды оценостат. отд...», «Материалы по оценке городов...».
1893 —		1893 —	«Журнал... земск. собрания», «Смета и раскладка...», «Отчёт...», «Материалы для статистики...».
		1895 —	
		1893 —	«Сводный бюллетень...», «Известия...».
		1893 —	«Стат. ежегодник...», «Экон.-стат. сборник», «Материалы по статистике...».
		1893 —	«Ежегодник стат. отдела...», «Сельскохоз. обзор...», «Отчёт...», «Сборник...», «Нижегор. губ. собрание...».
		1893 —	«Стат. сборник...», «Вестник...», «Сб. постановлений...», «Стен. отчёт... земск. собрания...».
1892 —		1893 —	«Сельскохоз. сборник...», «Сборник стат. сведений...», «Материалы по оценке земель...».
		1893 —	«Журнал... земск. собрания», «Сборник... земства».
		1893 —	«Ежегодный отчёт...», «Ежемесячник...», «Стат. ежегодник...».
	[1898]—		«Санитарная хроника...», «Отчёт sanit. врачей...».
		1893 —	«Сельскохоз. обзор...», «Стат. сборник...», «Материалы по статистике...».

1	2	3	4
230	19	Poltaava	Губернская земская управа
231	20	Pskov	Губернский статистический комитет
232	21	Rjazan	Губернская земская управа
233	22	Samaara (Kuibõšev)	Губернская земская управа
234	23	Saraatov	Губернская земская управа
235	24	Tambov	Губернская земская управа
236	25	Taškent	Канцелярия Туркестанского генерал-губернатора.
237	26	„	Хозяйственно-статистический отдел Сыр-Дарьинский областной статистический коми- тет
238	27	Tiflis (Tbilisi)	Кавказский губернский статистический комитет
239	28	„	Правление Кавказского учебного округа
240	29	Tšernigov	Губернская земская управа. Статистический отдел
241	30	Tver (Kalinin)	Губернская земская управа
242	31	Uralsk	Уральский областной статистический комитет
243	32	Vilnius	Управление учебного округа
244	33	Voronež	Губернская земская управа

Raamatukogud

Teaduslikud ja

245	1	Habarovsk	Городская публичная библиотека
246	2	Harkov	Харьковская общественная библиотека
247	3	Irkutsk	Иркутская городская общественная библиотека
248	4	Izjum	Изюмская общественная библиотека
249	5	Kiiev	Киевская городская библиотека
250	6	Moskva	Библиотека Московского публичного Румянцев- ского музея
251	7	Novorossiisk	Баллионовская публичная библиотека
252	8	Odessa	Библиотека военных врачей при Окружном воен- но-медицинском управлении
253	9	„	Одесская (Новороссийская) городская публичная библиотека
254	10	Perm	Пермская городская общественная библиотека
255	11	Peterburi	Библиотека Государственной Думы
256	12	„	Педагогическая библиотека военно-учебных заведе- ний
257	13	„	И. Публичная библиотека
258	14	Samaara (Kuibõšev)	Александровская публичная библиотека
259	15	Saraatov	Саратовская городская библиотека
260	16	Sevastopol	Севастопольская морская офицерская библиотека
261	17	Taškent	Городская публичная библиотека
262	18	Vjatka (Kirov)	Вятская губернская публичная библиотека

	1893 —	«Обзор сельского хозяйства...», «Ежегодник...», «Ежегодник ест. истор. музея...».
	1893 —	«Стат. обзор...», «Отчёт...», «Памятная книжка...».
	1893 —	«Экон. обзор...», «Губернские агроном. совещания...».
	1893 —	«Сельскохоз. обзор...», «Мат. для оценки земель...».
1888 —	1893 —	«Неделя», «Сборник... земства», «Журнал... земск. собрания...», «Сб. стат. сведений...».
	1893 —	«Сборник стат. сведений...».
1885 — 1892	1893 —	
	1895 —	«Сборник материалов для статистики...».
1874 —	1893 —	«Известия...», «Временник...».
(1865) —	1893 —	«Циркуляры...», «Сб. материалов для описания местностей...».
1884 —	1893 —	«Отчёт...», «Сельскохоз. обзор...», «Материалы для статистики...».
	1893 —	«Сельскохоз. обзор...», «Сборник стат. сведений...», «Стат. ежегодник...», «Отчёт...», «Протокол засед...».
	[1896] —	«Памятная книжка...».
	1910 —	«Циркуляры...», «Памятная книжка...».
	1893 —	«Памятная книжка...».

avalikud raamatukogud

	1894 —	
[1890] —	1900 —	«Отчёт...».
1872 — [1892]	1893 —	
	1896 —	«Отчёт...».
	[1900] —	
(1865) —	1893 —	«Отчёт...».
	1893 —	
1886 — [1892]	1893 —	
(1865) — [1892]	1893 —	
	1913 —	
[1908] —	[1908] —	
1879 —	1893 —	
(1865) —	1893 —	«Отчёт...».
1884 —	1893 —	«Отчёт...».
	1915 —	
1893 —	1893 —	«Отчёт...».
1881 —	[1893] —	
1865 — [1892]	1893 —	«Отчёт о состоянии...».

1	2	3	4
			Professorite, üliõpilaste ja
263	1	Harkov	Библиотека студентов-филологов Харьковского университета
264	2	Jaroslavl	Студенческая библиотека Демидовского лицея
265	3	Kaasan	Студенческая библиотека Казанской духовной академии
266	4	Kiiev	Кружок натуралистов при Киевском политехническом институте
267	5	"	Студенческий кружок исследователей природы при университете Св. Владимира
268	6	Moskva	Библиотека 1-го студенческого общежития Московского университета
269	7	"	Библиотека семинария юридического факультета И. Московского университета
270	8	"	Ляпинское общежитие студентов
271	9	"	Библиотека студентов Московской духовной академии
272	10	"	Студенческая библиотека физико-математического факультета Московского университета
273	11	Peterburi	Библиотека студентов С.-Петербургской духовной академии
274	12	Tomsk	Библиотека общежития Томского университета
275	13	Varssavi	Профессорская читальня И. Варшавского университета

Perioodiliste väljaannete

(Nimetuste

276	1	Varssavi	Przegląd Chirurgiczny
277	2	Peterburi	St. Petersburger medizinische Wochenschrift
278	3	"	St. Petersburger medizinische Zeitschrift
279	4	Odessa	Акушерка
280	5	Moskva	Артист
281	6	Peterburi	Архив судебной медицины и общественной гигиены
282	7	Nikolajev	Астрономическое обозрение
283	8	Kišinjev	Бессарабское сельское хозяйство
284	9	Sergijev-Possad	Богословский вестник (Vt. ka: Московская духовная академия)
285	10	Peterburi	Больничная газета Боткина
286	11	Varssavi	Варшавские университетские известия (Vt. ka: И. Варшавский университет)
287	12	Harkov	Вера и разум
288	13	Moskva	Вестник воспитания
289	14	Peterburi	Вестник общественной гигиены, судебной и практической медицины
		"	Вестник права (Jätk vt.: Журнал Юридического общества при С.-Петербургском университете)
290	15	Moskva	Вестник права (и нотариата)
291	16	"	Вестник прикладной химии и химической технологии
292	17	"	Вестник русского сельского хозяйства

õpilaste raamatukogud

	1910	—	
	1900	—	
	1910	—	
	1911	—	(Vt. ka: Perioodiliste väljaannete toimetused — «Природа Украины».)
	1911	—	«Известия...».
	1894	—	
	1913	—	
	[1900]	—	
	1896	—	
1882 — 1892	1893	—	«Труды студенческого кружка для исследования русской природы».
	1896	—	
	1898	—	
1897 —	1895	—	

toimetused

alfabeedis)

Vahetuseks saadud aastakäigud

1893 — [1905]	1893 — [1905]	
1876 —	1893 — 1897	
1866 — [1892]		
	1907 —	1907 —
	1895	1895
1865 — [1870]		
	[1907] —	[1907] —
	1908 —	[1908] —
	1893 —	1892 —
	[1895] — [1897]	[1895] — [1897]
	[1893] —	[1893] —
	1895 —	1895 —
	[1896] —	[1896] —
	[1894] —	[1894] —
	1899 — 1906	1899 — 1906
	1910 —	1910 —
	1916 —	1916 —
	1895 — 1899	1895 — 1899

1	2	3	4
293	18	Moskva	Вестник сельского хозяйства
294	19	Peterburi	Византийский временник
295	20	"	Военно-медицинский журнал
296	21	"	Военный сборник
297	22	Kiiev	Вопросы нервно-психической медицины
298	23	Moskva	Вопросы философии и психологии
299	24	Peterburi	Врач (1901→Русский врач)
300	25	Vjatka (Kirov)	Вятская газета
301	26	Peterburi	Гермес
		"	Гигиена и санитарное дело (Jätk vt.: Журнал Русского общества охранения народного здоровья)
302	27	Moskva	Голос минувшего
303	28	Kaasan	Деятель
304	29	Peterburi	Дрогист
305	30	Moskva	Душеполезное чтение
306	31	Peterburi	Ежегодник императорских театров
307	32	Varssavi	Ежегодник по геологии и минералогии России
308	33	Krasnojarsk	Енисей (1905→Сибирский край)
309	34	Moskva	Ежегодник русской медицинской печати
310	35	"	Естествознание и география
311	36	Peterburi	Живая старина
312	37	Kiiev	Жизнь и искусство
313	38	Peterburi	Журнал для всех
314	39	"	Журнал Министерства народного просвещения
315	40	"	Журнал Министерства путей сообщения
316	41	"	Журнал Министерства юстиции
317	42	"	Журнал новейших открытий
318	43	"	Журнал Русского общества охранения народного здоровья (Jätk vt.: Гигиена и санитарное дело)
319	44	"	Журнал уголовного права и процесса
320	45	"	Журнал Юридического общества при С.-Петербургском университете (Jätk vt.: Вестник права)
321	46	Odessa	Записки И. Общества сельского хозяйства Южной России
322	47	"	Записки Одесского отдела И. Русского технического общества
323	48	Peterburi	Записки И. Русского технического общества (Vt. ka: И. Русское техническое общество)
324	49	Harkov	Записки И. Харьковского университета (Vt. ka: И. Харьковский университет)
325	50	Moskva	Землеведение
326	51	Kiiev	Земледелие
327	52	Peterburi	Известия Главного управления землеустройства и земледелия (1904→Известия Министерства землеустройства и земледелия)
328	53	Moskva	Известия Московского сельскохозяйственного института (Vt. ka: Московский сельскохозяйственный институт)
329	54	Orenburg (Tškalov)	Известия Оренбургского отдела И. Русского географического общества
330	55	Harkov	Известия Южно-русского общества акклиматизации
331	56	Peterburi	Искусство и художественная промышленность
332	57	Peterburi	Климат
333	58	Moskva	Кормчий

	1900 —	1900 —
	1895 —	1894 —
(1865) — [1900]	1893 —	[1893] —
	1895 — [1896]	1895 — [1896]
	1896 — 1912	1896 — 1905
	1895 —	1895 —
1880 — [1906]	1893 — [1906]	1893 — 1906
	1894 — [1907]	1894 — [1907]
	1908 —	1908 —
	1914 —	1914 —
	1913 —	1913 —
	1896 — 1901	1896 — 1901
	[1894] — 1895	[1894] — 1895
	1895 — 1903	1895 — 1903
	[1894] — 1915	[1890] — 1915
	1896 —	1896 —
	[1894] — [1915]	[1894] — [1915]
	1911 —	[1911] —
	1896 —	1896 —
	1895 —	1894 —
	[1896] — [1900]	[1896] — [1900]
1895 —	1896 — [1906]	1896 — [1906]
	1895 —	[1895] —
	1893 —	1893 —
	1894 —	1894 —
	[1897] — [1899]	[1897] — [1899]
	1893 — 1913	1893 — 1913
	1912 — 1913	1912 — 1913
	1895 — 1898	1895 — 1898
	[1893] —	1893 —
	[1901] —	[1901] —
	1893 —	1893 —
	1893 —	1893 —
	1894 —	1894 —
	1896 — [1907]	1896 — [1907]
	1895 —	1895 —
	1895 —	1895 —
	[1895] —	1893 —
	[1907] — 1911	
	[1901] — 1903	[1898] —
	1901 — [1904]	1901 — [1904]
	1895 — [1907]	1895 — [1899]

1	2	3	4
334	59	Peterburi	Летопись русской хирургии (Jätk vt.: Русский хирургический архив)
335	60	„	Литературное обозрение
336	61	„	Литературный вестник
337	62	„	Мир божий
338	63	„	Морской сборник
339	64	Moskva	Московские церковные ведомости
340	65	Peterburi	Научное обозрение
341	66	„	Наше хозяйство
342	67	„	Неделя. Книжка недели
343	68	„	Новое законодательство
344	69	„	Новое слово
345	70	„	Новости печати
346	71	„	Образование
347	72	„	Общественно-санитарное обозрение
348	73	Odessa	Одесский листок
349	74	Moskva	Орнитологический вестник
350	75	Peterburi	Отголоски
351	76	„	Педагогический сборник
352	77	„	С.-Петербургские ведомости
353	78	„	Поверхность и недра
354	79	„	Почтово-телеграфный журнал
355	80	„	Правительственный вестник
356	81	„	Право
357	82	Kaasan	Православный собеседник (Vt. ka: Казанская духовная академия)
358	83	Kiiev	Природа Украины (Vt. ka: Киевский политехнический институт)
359	84	Peterburi	Промышленность и торговля
360	85	„	Птицеводство
361	86	Moskva	Рудный вестник
362	87	Peterburi	Русская беседа
363	88	„	Русская медицина
364	89	„	Русская школа
365	90	Moskva	Русские ведомости
366	91	„	Русский архив
367	92	Peterburi	Русский вестник
368	93	„	Русский начальный учитель
369	94	„	Русский паломник
370	95	„	Русский хирургический архив (Jätk vt.: Хирургический архив Вельяминова)
371	96	Moskva	Русский художественный архив
372	97	Peterburi	Северные записки
373	98	„	Северный вестник
374	99	„	Сельское хозяйство и лесоводство
375	100	Moskva	Сельскохозяйственный журнал
376	101	Peterburi	Современная медицина и гигиена
377	102	„	Странник
378	103	„	Судебная газета
379	104	Moskva	Технический сборник и вестник промышленности
380	105	Odessa	Технолог
381	106	Peterburi	Топографический и геодезический журнал
382	107	„	Труды И. Вольного экономического общества
383	108	Kiiev	Труды Киевской духовной академии (Vt. ka: Киевская духовная академия)

1896 — 1901	1896 —[1901]
1895 —[1896]	1895 —[1896]
1901 — 1904	1901 — 1904
1895 —[1901]	1895 — 1901
1895 —	1895 —
1895 —	1895 —
1893 — 1903	1893 — 1903
1897 —[1902]	1897 —[1902]
1893 — 1901	1893 — 1901
1911	
1895 — 1897	1895 — 1897
1896	[1896]
1895 — 1909	1895 — 1909
1896 —[1897]	1896 —[1897]
1894 —[1896]	1894 —[1896]
1912 —	1912 —
1896 — 1902	1896 — 1902
[1894]—	[1894]—
1893 —	[1893]—
1916 —	1916 —
1893 —	1893 —
[1910]—	[1910]—
1915 —	1915 —
1893 —	[1893]—
1911	[1911]
1912 —	1912 —
1895 —[1898]	1895 —[1898]
1916	1916
1895 — 1896	1895 — 1896
1893 —[1895]	1893 —[1895]
1895 —	1895 —
1893 — 1895	1893 — 1895
1895 —[1900]	1895 —[1900]
1893 —[1900]	1893 —[1900]
1895 —[1898]	1895 —[1900]
1896 —[1900]	1896 —[1900]
1902 — 1909	1902 — 1909
1895	[1895]
[1913]—	[1913]—
1893 — 1898	1893 — 1898
[1907]—	[1907]—
1896 — 1897	1896 — 1897
1896 —[1905]	1896 —[1905]
1895 — 1915	1895 — 1915
1893 — 1905	1893 — 1905
1895 —[1896]	1895 —[1896]
[1899]— 1904	[1899]— 1904
[1911]— 1913	[1911]— 1913
1893 —[1915]	1893 — 1915
1893 —	1893 —

1	2	3	4
384	109	Peterburi	Тюремный вестник
385	110	Kiiev	Университетские известия (Vt. ka: Университет Св. Владимира)
386	111	Kaasan	Ученые записки И. Казанского университета (Vt. ka: И. Казанский университет)
387	112	Moskva	Фармацевт
388	113	"	Фармацевт-практик
389	114	Peterburi	Фармацевтический журнал
390	115	Nikolajev	Физик-любитель
391	116	Voronež	Филологические записки
392	117	Moskva	Хирургическая летопись
393	118	Peterburi	Хирургический архив Вельяминова
394	119	Moskva	Хирургия
395	120	Peterburi	Хозяин
396	121	"	Художественные сокровища России
397	122	"	Христианское чтение (Vt. ka: С.-Петербургская православная духовная академия)
398	123	"	Школа и жизнь — одно неразрывное целое
399	124	"	Экономист России
400	125	"	Экономические ведомости
401	126	Moskva	Этнографическое обозрение
402	127	Odessa	Южно-русская медицинская газета
403	128	Harkov	Южный край
404	129	Peterburi	Юридическая газета

BALTI

Orpeasutused

405	1	Arensburg (Kingissepa)	Gymnasium — Аренбургская гимназия
406	2	Fellin (Viljandi)	Livländische Landesgymnasium — Лифляндская дворянская гимназия
407	3	Goldingen (Kuldiga)	Gymnasium — Гродская гимназия
408	4	Jurjev (Tartu)	K. Gymnasium — Юрьевская гимназия Имп. Александра I
409	5	"	Realschule — Юрьевское реальное училище
410	6	"	Veterinärinstitut — Юрьевский ветеринарный институт
411	7	Lībavi (Liepāja)	Gymnasium — Либавская гимназия
412	8	Miitavi (Jelgava)	Gymnasium — Митавская мужская гимназия
413	9	"	Realschule — Митавское реальное училище
414	10	Pärnu (Pärnu)	Gymnasium — Перновская гимназия
415	11	Reval (Tallinn)	Gymnasium — Ревельская гимназия Имп. Николая I
416	12	"	Realschule — Ревельское Петровское реальное училище
417	13	"	Ritter- u. Domschule — Эстляндское рыцарское домское училище
418	14	Riia	Stadt-Gymnasium — Рижская городская гимназия

1893 — [1898]	1893 — [1898]
1893 —	1893 —
1893 —	1893 —
1893 — 1907	1893 — 1907
1907 —	1907 —
1895 —	1895 —
1912 —	1912 —
1895 — [1900]	1895 — [1900]
[1894] — 1895	[1894] — 1895
1910 —	1910 —
[1900] — [1908]	[1900] — [1908]
1894 — [1905]	1894 — [1905]
1901 — [1904]	1901 — [1904]
1893 —	1893 —
1910 —	1910 —
1911 — [1912]	1911 — [1912]
1894	[1894]
1893 —	1893 —
1894 — 1897	1894 — 1897
1893 — [1896]	1893 — [1896]
1893 — [1896]	[1893] — [1896]

KUBERMANGUD

1872 — 1892		«Jahresbericht . . .».
1875 — 1886		«Bericht . . .», «Einladungsprogramm . . .».
1879 — [1892]		«Jahresbericht . . .».
(1865) — 1892		«Jahresbericht . . .».
[1879] — 1892	1893 —	«Наблюдения метеоролог. станции . . .».
(1865) —	1893 —	«Журнал научной и практической ветеринарной медицины».
1872 — 1892		«Jahresbericht . . .».
(1865) — 1892	1910 —	«Jahresbericht . . .».
1872 — [1886]		
1872 — 1892		«Jahresbericht . . .».
(1865) — 1892		«Jahresbericht . . .».
1886 — 1892	1893 — 1898	«Programm . . .».
(1865) — 1892		«Jahresbericht . . .».
1872 — 1892		«Jahresbericht . . .».

1	2	3	4
419	15	Riia	K. Gymnasium — Рижская Александровская гимназия
420	16	„	Polytechnicum — Рижское политехническое училище
Te aduslikud asutused,			
421	1	Arensburg (Kingissepa)	Oeselscher Gelehrte Verein
422	2	„	Verein für die Kunde Oesels
423	3	Dünaburg (Daugavpils)	Dünaburger aertzliche Verein — Двинское медицинское общество
424	4	Jurjev (Tartu)	Амбулатория для детских болезней
425	5	„	Eesti Kirjanduse Selts
426	6	„	Gelehrte Estnische Gesellschaft — Эстонское ученое общество
427	7	„	Кружок студентов Физико-математического факультета И. Юрьевского университета
428	8	„	Кружок студентов-юристов И. Юрьевского университета
429	9	„	K. Livländische oeconomische u. gemeinnützige Societät — И. Лифляндское общепольное экономическое общество
430	10	„	Naturforscher-Gesellschaft zu Dorpat — Общество естествоиспытателей при И. Юрьевском университете
431	11	„	Общество русских студентов
432	12	„	Общество студентов «Collegium»
433	13	„	Общество студентов-медиков
434	14	„	Учено-литературное общество при И. Юрьевском университете
435	15	Liibavi (Liepaja)	Либавское отделение И. Русского технического общества
436	16	Miitavi (Jelgava)	Kurländische Gesellschaft für Literatur u. Kunst — Общество литературы и искусства
437	17	„	Kurländische Provinzialmuseum — Курляндский провинциальный музей
438	18	Narva	Narwasche Alterthums-Gesellschaft
439	19	Reval (Tallinn)	Estländische Literärische Gesellschaft* — Эстляндское литературное общество
440	20	Riia	Gesellschaft der practischen Aertzte — Общество практических врачей
441	21	„	Naturforscher-Gesellschaft — Рижское общество естествоиспытателей
442	22	„	Literärisch-practische Bürgerverbindung
443	23	„	Gesellschaft für Geschichte und Altertumskunde d. Ostsee-Provinzen — Рижское общество истории и древностей
444	24	„	Technischer Verein — Рижское техническое общество

(1865) — 1892		«Jahresbericht...».
1869 —	1893 —	«Programm...», «Rechenschaftsbericht des Verwaltungsrates...», «Известия и труды сельскохозяйственного отделения...».
seltsid ja ühingud		
1872 — [1888]		
1869 — [1888]		
[1880] — 1892	1893 —	«Протоколы заседаний...».
1910 —	1911 —	«Отчет о деятельности...».
	1909 —	«Eesti Kirjandus».
(1865) —	1893 —	«Sitzungsberichte...», «Verhandlungen...», «Schriften...».
	1910 —	
	1910 —	
1872 —	1893 —	«Bericht über d. Verhandlungen...», «Bericht über d. Ergebnisse d. Beobachtungen d. Regenstation...», «Baltische Wochenschrift für Landwirtschaft...», «Baltisches Stammbuch...», «Stammbuch d. Livl. Viehzucht».
(1865) —	1893 —	«Sitzungsberichte...», «Archiv...», «Schriften...».
	1896 —	
	1908 —	
	[1898] —	
	[1898] —	«Сборник...».
	1898 —	
(1865) —	1893 —	} «Jahresverhandlungen...», «Sitzungsberichte...», «Jahrbuch für Genealogie, Heraldik u. Sphragistik».
(1865) —	1893 —	
1872 — 1876		«Sitzungsberichte...», «Schriften...».
(1865) —	1893 —	«Archiv für Geschichte Liv-, Est- und Kurlands», «Beiträge zur Kunde Liv-, Est- und Kurlands».
(1865) — 1892	1893 —	«Korrespondenzblatt...», «Mitteilungen...».
(1865) —	1893 —	«Korrespondenzblatt...», «Arbeiten...».
1872 — 1892		«Rigasche Stadtblätter».
(1865) —	1893 —	«Sitzungsberichte...», «Mitteilungen aus der Geschichte Liv-, Est- u. Kurlands».
1865 — 1892	[1893] —	«Notizblatt...».

1	2	3	4
Riigiasutused			
445	1	Arensburg (Kingissepa)	Oeselsche Ritterschaft — Эзельское дворянство
446	2	Miitavi (Jelgava)	Курляндский губернский статистический комитет
447	3	„	Kurländische Ritterschaft — Курляндское дворянство
448	4	Reval (Tallinn)	Эстляндский губернский статистический комитет
449	5	„	Estländische Ritterschaft — Эстляндское дворянство
450	6	Riia	Управление учебного округа
451	7	„	Livländische Ritterschaft — Лифляндское дворянство
452	8	„	Livländische Landrats-Collegium — Лифляндское ландратская коллегия

Raamatukogud

453	1	Jurjev (Tartu)	Библиотека общежития И. Юрьевского университета
454	2	„	Русская публичная библиотека
455	3	Riia	Общество публичной библиотеки им. Петра I
456	4	„	Stadtbibliothek — Рижская городская публичная библиотека

Perioodiliste väljaannete

457	1	Reval (Tallinn)	Гимназия. Педагогический еженедельник
458	2	Riia	Прибалтийский листок (1900 → Прибалтийский край)
459	3	„	Рижский вестник
460	4	„	Циркуляры по Рижскому учебному округу

VÄLISMAISED

Ülikoolid

Austria-Ungari

461	1	Agram (Zagreb)	Kralj. sveučilište Franje Josipa I u Zagrebu
462	2	Budapest	Budapesti Király Magyar Tudomány-Egyetem
463	3	Czernowitz (Tšernovitsõ)	K. K. Franz-Josefs-Universität
464	4	Graz	K. K. Karl-Franzens-Universität
465	5	Innsbruck	K. K. Leopold-Franzens-Universität
466	6	Klausenburg (Kolozsvár)	Kolozsvári Magyar Király Ferencz József Tudomány-Egyetem
467	7	Krakov	Uniuersytet Jagiellónski w Krakowie
468	8	Lemberg (Lvov)	C. K. Uniuersytet imienia cesarza Franciszka I we Lwowie

1884 — 1892 1893 — 1897

1872 — [1897] 1893 —
1893 — 1897

1894 — 1894 —

«Адрес-календарь...», «Памятная книжка...»,
«Труды...».

1872 — 1892 1893 — 1897

1872 — 1892 1893 —
1893 — 1897

[1875]—[1886] 1893 — 1897

1908 —

1893 —

«Годовой отчет...».

1911 —

1866 — 1893 —

toimetused

Vahetuseks saadud aastakäigud

1895 — 1900

1895 — 1900

1894 — 1915

1894 — 1915

[1893]—[1900]

[1893]—

1895 — 1915

1894 — 1915

VAHETAJAD

1876 — 1892 1893 —

Ametl. trükised, «Vjesnik hrvatskoga archeol.
društva».

1887 — 1892 1893 —

Ametl. trükised, «Acta R. scientiarum Universitatis
Hungaricae».

1876 — 1893 —

Ametl. trükised.

[1909]—

”

[1869]— 1893 —

”

1887 — 1893 —

”

1893 —

”

1898 —

”

1	2	3	4
469	9	Praha	C. K. Česká Universita Karlo-Ferdinandova
470	10	Viin	K. K. Universität
Belgia			
471	11	Brüssel	Université libre de Bruxelles
472	12	Gent	Université de l'Etat du Gand
473	13	Liège	Université de Liège
474	14	Leuven (Louvain)	Université Catholique
Bulgaaria			
475	15	Sofia	Sofijski Universitet
Holland			
476	16	Amsterdam	Universiteit te Amsterdam
477	17	Groningen	Rijks-Universiteit te Groningen
478	18	Utrecht	Rijks-Universiteit
Inglismaa			
479	19	Cambridge	University of Cambridge
480	20	Edinburgh	R. College of Physicians
481	21	London	School of Slavonic Studies (King's College)
482	22	Oxford	University of Oxford
Itaalia			
483	23	Bologna	Regia Università degli Studi di Bologna
484	24	Firenze	R. Istituto di Studi Superiori Pratici e di Perfezionamento
485	25	Naapoli	Regia Università degli Studi
486	26	Padova	Regia Università degli Studi
487	27	Parma	Regia Università degli Studi
488	28	Pisa	Regia Università degli Studi
489	29	Rooma	Regia Università degli Studi
490	30	Torino	Regia Università degli Studi (Biblioteca Nazionale)
Kreeka			
491	31	Ateena	[Ülikool]
Norra			
492	32	Christiania (Oslo)	Kongelige Frederiks Universitet
Portugal			
493	33	Porto (Oporto)	Academia Polytechnica

(1865) —	1898 — 1893 —	Diss-d, ametl. trükised. " , " , «Jahrbuch...».
(1865) — 1889 —	1896 — 1893 — 1893 —	" , " , «Revue...». " , " , «Recueil de travaux...». " , " , «Archives de l'Inst. botanique...», «Bibliothèque de la Fac. de philosophie...».
(1865) —	1893 —	Diss-d, ametl. trükised, «Annuaire...», «Recueil de travaux...».
	1898 —	Ametl. trükised.
1889 —	1893 —	Diss-d, ametl. trükised, «Catalogues de la Bibliothèque...».
(1865) —	[1905] — 1893 —	Diss-d, ametl. trükised, «Jaarboek...». " , " , «Jaarboek...».
[1893] —	1898 — 1893 — 1916 — 1898 —	Ametl. trükised. «Reports from the Laboratory...». Ametl. trükised, «Anecdota Oxoniensia».
1889 —	1893 — 1896 — 1898 — [1893] — [1900] — [1894] — 1898 — 1893 —	Ametl. trükised, «Annuario...». «Pubblicazioni...», «Bolletino delle Pubblicazioni...». Ametl. trükised, «Annuario...». " , «Annuario...». " , «Annuario...». " , «Annuario...». " , «Annuario accademico».
(1865) — 1892	1893 —	
1876 —	1893 —	Ametl. trükised, «Jahrbuch d. Norwegischen meteorol. Instituts».
[1893] —	1893 —	«Annuario...», «Annaes scientificas...».

1	2	3	4
Prantsusmaa			
494	34	Aix-Marseille	Université
495	35	Alger (Alžiir)	Academie d'Alger
496	36	Besançon	Facultés de Besançon
497	37	Bordeaux	Facultés de Bordeaux
498	38	Caen	Facultés de Caen
499	39	Clermont	Facultés de Clermont
500	40	Dijon	Facultés de Dijon
501	41	Grenoble	Facultés de Grenoble
502	42	Lille	Université de Lille
503	43	Lyon	Université de Lyon
504	44	Montpellier	Université de Montpellier
505	45	Nancy	Facultés de Nancy
506	46	Pariis	École des chartes
507	47	"	École des hautes études
508	48	Poitiers	Université de Poitiers
509	49	Pariis	Université de Paris
510	50	Rennes	Université de Rennes
511	51	Toulouse	Université de Toulouse
Rootsi			
512	52	Stokholm	Kungl. Karolinska Medico Kirurgiska Institutet
513	53	Upsala	Kungl. Universitet i Upsala
Saksamaa			
514	54	Aachen	Königl. Technische Hochschule
515	55	Berliin	Königl. Friedrich-Wilhelms-Universität
516	56	Bonn	Rheinische Friedrich-Wilhelms-Universität
517	57	Breslau	Königl. Universität
518	58	Darmstadt	Technische Hochschule
519	59	Erlangen	Königl. Bayerische Friedrich-Wilhelms-Universität
520	60	Freiburg	Grossherzogl. Badische Albert-Ludwigs-Universität
521	61	Giessen	Grossherzogl. Hessische Ludwigs-Universität
522	62	Göttingen	Georg-Augusts-Universität
523	63	Greifswald	Königl. Universität
524	64	Halle	Vereinigte Friedrichs-Universität Halle-Wittenberg
525	65	Heidelberg	Grossherzogl. Ruprechts-Karls-Universität
526	66	Jena	Grossherzogl. u. herzogl. Sächsische Gesamt-Universität
527	67	Karlsruhe	Grossherzogl. Technische Hochschule
528	68	Kiel	Königl. Christian-Albrechts-Universität
529	69	Königsberg	Königl. Albertus-Universität
530	70	Leipzig	Universität
531	71	Marburg	Universität
532	72	München	Königl. Bayerische Ludwig-Maximilians-Universität
533	73	Münster	Westphälische Wilhelms-Universität
534	74	Rostock	Universität
535	75	Strassburg	Kaiser-Wilhelms-Universität
536	76	Tübingen	Königl. Eberhard-Karls-Universität
537	77	Würzburg	Königl. Julius-Maximilians-Universität

1883 —	1893 —	Diss-d, ametl. trükised.
1883 —	1893 —	" , " , «Bulletin de corresp. Africaine».
1883 —	1893 —	Diss-d, ametl. trükised.
1883 —	1893 —	" , " .
1883 —	1893 —	" , " .
1883 —	1893 —	" , " .
1883 —	1893 —	" , " .
1883 —	1893 —	" , " , «Travaux et memoires...».
1883 —	1893 —	" , " , «Bulletin de travaux...».
1883 —	1893 —	" , " , «Liste alphabetique des nouvelles acquisitions...».
1883 —	1893 —	Diss-d, ametl. trükised.
	1896 —	«Bibliotheque...».
	1896 —	«Annuaire de l'École pratique...», «Bibliotheque...».
1883 —	1893 —	Diss-d, ametl. trükised.
1883 —	1893 —	" , " , «Bibliotheque...», «Rapport du conseils...», «Catalogue des thèses...».
1883 —	1893 —	Diss-d, ametl. trükised.
1883 —	1893 —	" , " , «Bulletin...».
1876 —	1893 —	
(1865) —	1893 —	Diss-d, ametl. trükised «Årsskrift...».
[1892] —	1893 —	Ametl. trükised.
(1865) —	1893 —	Diss-d, ametl. trükised.
(1865) —	1893 —	" , " .
(1865) —	1893 —	" , " .
1880 —	1893 —	Ametl. trükised.
(1865) —	1893 —	Diss-d, ametl. trükised.
(1865) —	1893 —	" , " .
(1865) —	1893 —	" , " .
(1865) —	1893 —	" , " .
(1865) —	1893 —	" , " .
(1865) —	1893 —	" , " .
(1865) —	1893 —	" , " .
(1865) —	1893 —	" , " .
1876 —	1893 —	Ametl. trükised.
(1865) —	1893 —	Diss-d, ametl. trükised.
(1865) —	1893 —	" , " .
(1865) —	1893 —	" , " .
(1865) —	1893 —	" , " .
(1865) —	1893 —	" , " .
1888 —	1893 —	" , " .
(1865) —	1893 —	" , " .
(1865) —	1893 —	" , " .
(1865) —	1893 —	" , " .
(1865) —	1893 —	" , " .

1	2	3	4
Serbia			
538	78	Belgrad	Srpska Kraljevska Velika Škola
Šveits			
539	79	Basel	Universität
540	80	Bern	Kantonale Universität
541	81	Fribourg	Université
542	82	Genf	Université
543	83	Lausanne	Université
544	84	Zürich	Universität
545	85	„	Eidgenössische Technische Hochschule
Taani			
546	86	Kopenhagen	Kjøbenhavns Universitet
Jaapan			
547	87	Tokio	Tokyo Teikoku Daigaku
USA			
548	88	Baltimore	John Hopkins University
549	89	Berkeley	University of California
550	90	Ithaca	Cornell University
551	91	Madison	University of Wisconsin
552	92	Maryland	Medical and Chirurgical Faculty
553	93	New York	Columbia University in the city of New York
554	94	Palo-Alto	Leland Stanford Junior University
555	95	Philadelphia	University of Pennsylvania
556	96	Urbana	University of Illinois (Library)
Argentiina			
557	97	Buenos Aires	Universidad Nacional de Buenos Aires
Austraalia			
558	98	Melbourne	Ormond College
Teaduslikud			
Austria-Ungari			
559	1	Krakov	Akademia umiejętnosci
560	2	Laibach (Ljubljana)	Slovenske Maticе
561	3	Lemberg (Lvov)	Ukrainische Ševčenko-Gesellschaft der Wissenschaften

1898 — Ametl. trükised.

(1865)— 1893 — Diss-d, ametl. trükised, «Jahresverzeichnis d. schweizerischen Universitätsschriften».
 (1865)— 1893 — Diss-d, ametl. trükised.
 [1893]— 1893 — „ „ „ „
 1876 — 1893 — „ „ „ „
 1891 — 1893 — „ „ „ „
 (1865)— 1893 — „ „ „ „
 [1893]— [1893]— Ametl. trükised.

(1865)— 1893 — Diss-d, ametl. trükised.

1887 — 1893 — «Journal of the College of Science...», «Memoirs of the Science Department...».

[1893]— Diss-d, «Annual Report...», «Bulletin of the John Hopkins Hospital», «Journal of Exp. Medicine».

1888 — 1893 — Diss-d, «Annual Report...», «Bulletin...», «Chronicle...», «Publications...».

[1893]— Diss-d, «Annual Report...».

1886 — 1893 — Diss-d.

[1893]— „ „ «Transactions...».

1896 — 1896 — „ „ «Bulletin...», «Catalogue...», «Report of the Librarian».

[1893]— 1893 — Diss-d, «Publications...».

1894 — 1894 — „ „ «Annual Report...», «Publications...».

[1908]—

[1901]— «Anales...».

1881 — 1892 1893 —

asutused ja seltsid

1895 — «Anzeiger d. Akad. d. Wissensch. in Krakau», «Katalog literatury naukowej polskijej», «Rozprawy...»

1896 — «Letopis...», «Zbornik...».

1893 — «Chronik...», «Записки...».

1	2	3	4
562	4	Lemberg	Русский народный институт «Народный дом»
563	5	„	Галицко-русская Матица
564	6	„	Zakład narodowy imienia Ossolińskich
565	7	Praha	Česka Akademie císaře Františka Josefa pro vědu, slovesnost a umění
566	8	„	Königl. Böhmishe Gesellschaft der Wissenschaften
567	9	„	Museum království České
568	10	„	Slavorum litterae theologiae
569	11	„	Verein für Geschichte der Deutschen in Böhmen
570	12	Viin	Kaiserliche Akademie der Wissenschaften
571	13	„	K. K. Institut für österreichische Geschichtsforschung

Belgia

572	14	Brüssel	Académie Royale des Sciences, des Lettres et des Beaux-Arts de Belgique
573	15	Liège	Société Royale des Sciences

Hispaania

574	16	Barcelona	Real Accademia de Ciencias y Artes
575	17	Madrid	Real Accademia de Ciencias exactas, físicas y naturales

Holland

576	18	Amsterdam	K. Akademie van Wetenschappen
577	19	Haarlem	Fondation Teyler van der Hulst

Inglismaa

578	20	Dublin	Royal Irish Academy
579	21	Edinburgh	Royal Society of Edinburgh
580	22	London	Royal Historical Society
581	23	„	Royal Society of London

Italia

582	24	Milaano	R. Istituto Lombardo di Scienze e Lettere
583	25	Modena	Accademia di Scienze, Lettere ed Arti
584	26	Rooma	R. Accademia dei Lincei
585	27	Torino	R. Accademia delle Scienze

Prantsusmaa

586	28	Dijon	Académie des Sciences, Arts et Belles-Lettres
587	29	Montpellier	Académie des Sciences et Lettres
588	30	Nancy	Société des Sciences
589	31	Pariis	Académie des Sciences
590	32	„	Musée Guimet
591	33	„	Société Nationale des Antiquaires de France

- 1879 — 1892
- 1914 —
1901 — «Сборник...».
1893 — «Fontes historiae Ukraino-russicae».
1896 — «Almanach...», «Archiv historicky», «Archiv pro lexikogr. a dial.», «Rozpravy...», «Vestnik...», «Vestnik slov. filol.».
- [1895]— «Jahresbericht...», «Sitzungsberichte...», «Zpráva...», «Vestnik...».
- 1880 — 1894
- 1895 — «Casopis...», «Zprava jednatelská...».
- [1910]—
1896 — «Mitteilungen...».
1896 — «Almanach...».
1896 — «Mitteilungen...».
- 1889 —
- 1893 — «Annuaire...», «Bulletin...», «Memoires...»
- 1896 — «Memoires...»
- 1898 — «Boletin...», «Memorias...».
- 1896 — «Memorias...».
- (1865) —
- 1893 — «Verhandlingen...», «Verslagen en Mededeelingen...», «Verslagen der zittingen...», «Jaarboek...», «Proceedings...».
- 1887 — 1893 — [1897] «Archives du Musée Teyler».
- 1876 — [1893]— [1896] «Proceedings...», «Transactions...».
- 1876 — 1893 — «Proceedings...», «Transactions...».
- 1896 — «Transactions...».
- 1889 — 1893 — «Yearbook...», «Proceedings...», «Philosophical Transactions».
- 1887 —
- 1896 — «Rendiconti...».
- [1895]— «Memorie...».
- 1893 — «Atti...», «Memorie...», «Rendiconti...».
- 1896 — «Atti...», «Osservazioni meteorologiche».
- 1872 —
- 1896 — «Memoires...».
- [1896]— «Bulletin des séances».
- [1895]— «Comptes rendus...».
- 1893 — «Annales...», «Bibliothèque d'études...», «Revue de l'histoire des religions...».
- 1893 —
- 1896 —

1	2	3	4
592	34	Toulouse	Académie des Sciences, Inscriptions et Belles Lettres
R o o t s i			
593	35	Stokholm	Svenska Sällskapet för Antropologi och Geografi
R u m e e n i a			
594	36	Bukarest	Academia Romana
S a k s a m a a			
595	37	Berlin	Königl. Akademie der Wissenschaften
596	38	"	Amtliche akademische Auskunftstelle an der Königl. Friedrich-Wilhelms-Universität
597	39	"	Deutsche chemische Gesellschaft
598	40	Bonn	Naturhistorischer Verein d. Preussischen Rheinlande und Westphalens
599	41	Breslau	Verein für Geschichte und Alterthum Schlesiens
600	42	Darmstadt	Historischer Verein für das Grossherzogtum Hessen
601	43	Görlitz	Oberlausitzische Gesellschaft der Wissenschaften
602	44	Göttingen	Königl. Gesellschaft der Wissenschaften
603	45	Kassel	Verein für Hessische Geschichte und Landeskunde
604	46	"	Verein für Naturkunde
605	47	Kiel	Gesellschaft für Schleswig-Holstein-Lauenburgische Geschichte
606	48	München	Königl. Bayerische Akademie der Wissenschaften
607	49	Nürnberg	Germanisches Nationalmuseum
608	50	Posen (Poznan)	Historische Gesellschaft für die Provinz Posen
609	51	"	Towarzystwo przyjaciół nauk
S e r b i a			
610	52	Belgrad	Srpska Kraljevska Akademija
T a a n i			
611	53	Kopenhagen	Det Kong. Danske Videnskaberne Selskab i Kjøbenhavn
U S A			
612	54	New York	Academy of Science
613	55	Philadelphia	Association of American Physicians
614	56	Washington	American Historical Association
615	57	"	Carnegie Institution of Washington
616	58	"	National Academy of Science
617	59	"	Philosophical Society of Washington
618	60	"	Smithsonian Institution
A r g e n t i n a			
619	61	Cordoba	Academia Nacional de Ciencias

- [1895]— «Bulletin . . .», «Memoirs . . .».
- 1896 — «Ymer».
- 1896 — «Analele . . .».
- 1912 — 1896 — «Sitzungsberichte . . .».
- 1888 — 1893 — «Berichte . . .».
(1865)— «Verhandlungen . . .».
- 1896 — «Darstellungen und Quellen», «Zeitschrift . . .».
1896 — «Archiv für Hessische Geschichte», «Quartalblätter . . .».
- 1896 — «Neues Lausitzischer Magazin».
1896 — «Nachrichten . . .».
- 1879 — 1895 — 1898 «Zeitschrift . . .».
1893 — 1897 «Berichte . . .».
[1895]— «Zeitschrift . . .».
- (1865)— 1893 — «Almanach . . .», «Sitzungsberichte . . .».
(1865)— «Anzeiger . . .», «Mitteilungen . . .».
- 1896 — «Zeitschrift . . .», «Monatsblätter . . .».
[1895]— «Roczniki . . .».
- 1896 — «Glas . . .», «Spomenik . . .».
- [1895]— «Oversigt . . .».
- 1896 — «Annals . . .», «Transactions . . .».
[1898]— «Transactions . . .».
[1896]— «Report . . .», «American Historical Review».
[1911]— «Yearbook . . .», «Publication . . .».
[1893]— «Memoirs . . .».
[1893]— «Bulletin . . .».
- 1867 — 1893 — «Annual Report . . .», «Smithsonian Contributions to Knowledge».
- 1885 — 1893 — «Actas . . .», «Boletin . . .».

1	2	3	4
Riigiasutused			
Austria-Ungari			
620	1	Viin	K. K. Geologische Reichsanstalt
Prantsusmaa			
621	2	Pariis	Bureau International des Poids et Mesures
622	3	"	Ministere de l'Instruction Publique
Saksamaa			
623	4	Berliin	Königl. Preussische Statistische Bureau
624	5	Dresden	Königl. Statistische Bureau
USA. Kanada			
625	6	Washington	The Chief Signal-Officer of the Army
626	7	"	United States Bureau of Education
627	8	Ottawa	Geological Survey of Canada
Raamatukogud			
Inglismaa			
628	1	London	British Museum
629	2	Oxford	Bodleian Library
Itaalia			
630	3	Firenze	Biblioteca Nazionale Centrale
631	4	Rooma	Biblioteca Apostolica Vaticana
Prantsusmaa			
632	5	Pariis	Bibliotheque National
633	6	"	Русская Тургеневская библиотека
Rootsi			
634	7	Göteborg	Göteborgs Stadsbibliotek
Saksamaa			
635	8	Berliin	Königliche Bibliothek
636	9	Dresden	Königl. öffentliche Bibliothek
637	10	Gotha	Herzogl. öffentliche Bibliothek des Schlosses Friedenstein
638	11	"	Stadtbibliothek in Gotha
639	12	Hamburg	Stadtbibliothek
USA			
640	13	Washington	Library of Congress
641	14	"	Library of Surgeon Generals Office

- (1865) — 1892 [1893] —
- 1883 — [1896] — «Travaux et memoires...»
1893 — «Recueil des lois réglements...»
- [1889] — «Preussische Statistik»
1893 — «Kalender...», «Zeitschrift...»
- 1876 — 1893 —
1886 — 1893 — «Reports...»
[1893] — 1893 —
- 1883 — 1898 —
1893 — «Studia Biblica»
- [1910] — «Bolletino delle pubblicazioni...»
1893 —
- 1883 — 1893 —
1910 —
- 1896 — 1896 — «Årsskrift...»
- 1880 — 1893 —
1893 —
1876 — 1893 — «Zuwachsverzeichnis...»
- 1876 — 1897 1893 — 1897
(1865) — 1893 —
- [1867] — 1893 — «Report...», «Publications...»
1876 — 1893 — «Index Catalogue...»

Periodiliste

Austria-Ungari

642	1	Budapest	Szazadok
643	2	Lemberg (Lvov)	Kwartalnik historyczny
644	3	"	Жите i слово
645	4	Praha	Česky Časopis Historicky
646	5	"	Krok
647	6	Spalato (Split)	Bulletino di Archeologica e Storia Dalmata

Bulgaria

648	7	Sofia	Юридически Преглед
649	8	"	Юридическо Списание

Holland

650	9	Haarlem	Archives Neerlandaises
-----	---	---------	------------------------

Prantsusmaa

651	10	Pariis	Медицинский Париж
-----	----	--------	-------------------

Saksamaa

652	11	Berliin	Allgemeine Deutsche Universitätszeitung
653	12	"	Jahresberichte über die Fortschritte der gesammten Medjzin
654	13	Dresden	Jahrbücher für Philologie und Pädagogik
655	14	Herrnhut	Zeitschrift für Brüdergeschichte
656	15	Leipzig	Literarisches Zentralblatt

ОБМЕН ИЗДАНИЯМИ В ТАРТУСКОМ УНИВЕРСИТЕТЕ ВО ВТОРОЙ ПОЛОВИНЕ XIX И НАЧАЛЕ XX ВЕКА

Р. Пармас

Резюме

В истории отечественных и международных связей Тартуского (Юрьевского) университета видное место принадлежит обмену изданиями. Эта традиция возникла уже в первые десятилетия деятельности университета, когда начался регулярный обмен с отечественными высшими учебными заведениями. С 1819 г. Тартуский университет, единственный в царской России, стал членом германского общества по обмену университетскими изданиями (Tauschverein der deutschen Universitätsschriften).

Обмен диссертациями и официальными изданиями приобрел особенно широкий размах во второй половине прошлого века,

väljaannete toimetused

Vahetuseks saadud aastakäigud

1895 —	1895 — 1914
1895 —	1895 —
1895 —	1895 — [1897]
1896 —	1896 — [1913]
1896 —	1895 — [1899]
1896 —	1896 — [1912]

[1898]—	[1898]— [1899]
[1898]—	[1898]

1889 — [1889]—

1913 — 1913 — [1914]

1885 —	[1897]— 1893 — [1897]	[1893]— [1902]
(1865)— 1892	1893 — [1898] [1907]—	1907 — 1912
1865 —		

когда к нему были привлечены все отечественные высшие учебные заведения (к концу рассматриваемого в статье периода число их достигло 13). На базе диссертаций и официальных изданий совершался обширный обмен и с различными научными обществами, от которых Тартуский университет получал продолжающиеся издания, годовые отчеты, а также монографии. Таким образом были установлены связи с большинством естественнонаучных, литературных, исторических, медицинских и других научных обществ, а также со многими обществами краеведения в периферийных городах. Количество отечественных научных обществ, принимавших участие в обмене, возросло с 5 в 1865 г. до 37 в 1892 г. Обмен производился и с научными учреждениями (в первую очередь с Академией наук), а также с официальными учреждениями, библиотеками и пр.

Поскольку регулярный обмен с заграницей начался довольно рано, то в рассматриваемый период наблюдается усиленный рост

обменных пунктов и за рубежом. В первую очередь заслуживает внимания участие Тартуского университета в основанном в 1883 г. французском обществе по обмену университетскими изданиями (*Service des échanges de thèses et publications académiques*), которое охватило 16 высших учебных заведений страны, а также Национальную библиотеку в Париже.

Были установлены связи и с высшими учебными заведениями других стран: Австро-Венгрии, Англии, Бельгии, Голландии, Италии, скандинавских стран, Японии, США, Латинской Америки, Австралии и др. Обмен на базе диссертаций производился также с рядом академий наук, с научными учреждениями, обществами, библиотеками. К концу XIX в. были установлены связи со 103 пунктами в 18 зарубежных странах. (Число обменных пунктов в России и за рубежом в этот период сравнялось.) Дальнейшее развитие обмена в то время не представлялось возможным из-за ограниченности тиража изданий Тартуского университета (250—280 экз.).

Кроме диссертаций и официальных изданий Тартуский университет использовал для обмена и другие, более регулярные, издания (актовые речи и пр.). На базе этих публикаций через фирму Тейбнера в Лейпциге велся обмен с немецкими гимназиями и реальными училищами, которые высылали в Тарту школьные программы. Обмен продолжался с 70-х гг. до первой мировой войны, когда школьные программы перестали издаваться.

Наиболее интенсивно и широко обмен развернулся в 1893 г., когда стали издаваться «Ученые записки И. Юрьевского университета». Так как к этому времени накопился почти столетний опыт обмена, то создаваемая сеть обменных пунктов вначале повторяла уже ранее сформировавшуюся. Большой тираж нового издания (400 экз.) и его дальнейший рост (с 1896 г. — 600 экз.) позволил значительно расширить обмен: количество обменных пунктов выросло с 325 (из них отечественных — 213) в 1893 г. до 527 (из них отечественных — 347) к 1917 г.

Среди отечественных обменных пунктов численный перевес получили научные общества и учреждения (81), из зарубежных — большинство приходится на высшие учебные заведения (97 из 19 стран), однако научные учреждения и общества также составляют значительную группу (53 из 14 стран).

В обмене на «Ученые записки» особого внимания заслуживает установление связей с редакциями отечественных журналов (всего со 133). Посредством обмена с редакциями Тартуский университет бесплатно приобретал научные, а также общественно-политические журналы, подписаться на которые из-за ограниченности сметы библиотеки не представлялось возможным. Спрос же на русскую периодику в связи с развитием отечественной науки, а также переходом в 1893 г. Тартуского университета с немецкого языка обучения на русский, увеличился.

Таким образом обмен изданиями во многих отношениях способствовал комплектованию фондов библиотеки университета. По имеющимся данным более подробно прослеживается рост фонда диссертаций, который по состоянию на 1875 составлял несколько более 55000, а к 1917 году возрос уже до 230000 названий.

Прирост получаемых изданий учреждений и обществ, а также продолжающихся изданий отечественных высших учебных заведений точно установить нельзя, но коэффициент полезного действия обмена и в этом направлении бесспорен. В первую очередь потому, что подобного рода издания на книжном рынке появлялись либо крайне редко, либо не появлялись вообще, а их номинальная стоимость была довольно высока. По имеющимся сведениям количество названий продолжающихся изданий, приобретенных по обмену, достигает 687 (не считая множества полученных монографий).

Из общего количества обменных пунктов (656), поддерживавших связь с Тартуским университетом в рассматриваемый период, учреждения универсального профиля составляли 43,8%, затем идут обменные пункты со специализацией в области точных и естественных наук 29,9%, и 26,4% падает на обменные пункты гуманитарного профиля.

AUSTAUSCH DER PUBLIKATIONEN AN DER UNIVERSITÄT TARTU IN DER ZWEITEN HÄLFTE DES 19. JH. UND ANFANG DES 20. JH.

R. Parmas

Zusammenfassung

In aus- und inländischen Beziehungen der Universität Tartu (Dorpat) hat der Tausch der Publikationen eine bedeutende Rolle gespielt. Ihren Anfang hat diese Tradition schon in den ersten Jahrzehnten der Tätigkeit der Universität genommen, als ein regelmäßiger Tausch von Veröffentlichungen mit inländischen Universitäten begann. Im Jahre 1819 wurde aber die Tartuer Universität als die einzige unter den Universitäten Rußlands Mitglied des in Deutschland gegründeten Tauschvereins der deutschen Universitätsschriften.

Der Tausch auf der Grundlage von Dissertationen und anderen amtlichen Druckschriften erweiterte sich besonders in der zweiten Hälfte des vorigen Jh. In den Tausch wurden alle inländischen höheren Lehranstalten miteinbezogen, deren Gesamtzahl am Ende der zu behandelnden Periode 13 betrug. Außerdem erfolgte

ein umfangreicher Austausch auch mit wissenschaftlichen Gesellschaften und Vereinen, von denen die Tartuer Universität laufende Veröffentlichungen, Jahresberichte, ebenso auch Monographien bezog. In diesem Bereich hatte man Beziehungen angeknüpft mit den meisten wissenschaftlichen Gesellschaften der Naturwissenschaftler, Literaturwissenschaftler, Geschichtsforscher, Mediziner u.a.m., aber auch mit vielen heimatkundlichen Vereinen aus Städten der Randgebiete. Die Zahl der am Tausch beteiligten inländischen Gesellschaften wuchs in der 2. Hälfte des vorigen Jh. von 5 im Jahre 1865 auf 37 im Jahre 1892. Die Tauschbeziehungen bestanden auch mit wissenschaftlichen Anstalten, so wie der Akademie der Wissenschaften, aber auch mit Staatsbehörden, Bibliotheken und anderen Anstalten.

Inwiefern die Traditionen eines regulären Austausches mit dem Ausland schon früh ihren Anfang genommen haben, wuchs in der zu betrachtenden Periode auch die Zahl der Tauschorte im Ausland. Zu bemerken ist hier in erster Linie die Beteiligung an der Tätigkeit des im Jahre 1883 in Frankreich gegründeten Tauschvereins der Universitätsschriften (*Service des échanges de thèses et publications académiques*), der 16 französische Hochschulen und die Nationalbibliothek umfaßte.

Beziehungen zu höheren Lehranstalten wurden auch in anderen Staaten angeknüpft: in Österreich-Ungarn, England, Belgien, Holland, Italien, in den skandinavischen Ländern, auch in Japan, den USA, in Südamerika. Australien u.a.m. Außer den höheren Lehranstalten bestand der Tausch auch mit einer Reihe von Akademien der Wissenschaften, Gesellschaften und Bibliotheken. Bis zum Ende des vorigen Jahrhunderts unterhielt man Tauschbeziehungen zu insgesamt 103 Punkten (genau so viele Tauschpartner hatte man auch im Heimatland) in 18 ausländischen Staaten. Die Ausdehnung der Beziehungen war zu jener Zeit wegen der Auflagengröße der Tartuer Hochschulschriften (250—280 Ex.) nicht mehr möglich.

Außer den Dissertationen und amtlichen Publikationen benutzte man in der Tartuer Universität zum Tausch auch Gelegenheitsschriften (Festreden u. dgl.). Auf Grund dieser Publikationen bestanden Tauschbeziehungen über die Leipziger Firma Teubner zu Gymnasien und Realschulen Deutschlands, von denen man Schulprogramme erwarb. Ein derartiger Austausch dauerte von den 70er Jahren des 19. Jh. bis zum I. Weltkrieg, als die Schulprogramme zu erscheinen aufhörten.

Der Grund zum intensivsten und weitläufigsten Tausch wurde im Jahre 1893 gelegt, als die Universität Tartu anfang, die Reihe von wissenschaftlichen Veröffentlichungen «*Acta et commentationes Imp. Universitatis Jurievensis (olim Dorpatensis)*» herauszugeben. Für die Schaffung neuer Tauschbeziehungen besaß man jetzt schon fast hundertjährige Erfahrungen, weshalb der

Tauscherkreis zum Teil dasselbe wiederholte, was sich auf Grund der Hochschulschriften herausgebildet hatte. Die größere Auflage von neuen Veröffentlichungen (400 Ex.) und ihr weiterer Anstieg (ab 1896 600 Ex.) ermöglichte den Tausch beträchtlich zu erweitern: die Gesamtzahl der Tauschpartner im Jahre 1893 325 (von dieser Zahl 213 im Inland) stieg bis 1917 auf 527 an (davon 347 in der Heimat).

Unter den inländischen Tauschpartnern gegen die «Acta...» herrschten zahlenmäßig wissenschaftliche Gesellschaften und Anstalten vor (insgesamt 81), von den ausländischen sind höhere Lehranstalten in der Mehrzahl (97 in 19 Staaten), zahlreich sind dort aber auch wissenschaftliche Anstalten und Gesellschaften vertreten (53 in 14 Staaten).

Im Tausch gegen die «Acta...» kommt eine besondere Bedeutung den Beziehungen mit Redaktionen inländischer Privatzeitschriften zu — im Verlauf der ganzen Periode mit 133 an Zahl. Auf diesem Wege erwarb die Universität Tartu kostenlos wissenschaftliche, aber auch gesellschaftlich-politische Zeitschriften, die man wegen des begrenzten Etats der Zarenzeit nicht abonnieren konnte. In Verbindung mit der Entwicklung der einheimischen Wissenschaft und dem Übergang von der deutschen auf die russische Unterrichtssprache an der Universität Tartu im Jahre 1893 erfreuten sich die erwähnten Zeitschriften einer lebhaften Nachfrage. Damit ist der Publikationenaustausch der Komplettierung der Bestände der Universitätsbibliothek zugute gekommen. Genauer kann man hier die Gesamtzahl des Dissertationenbestandes verfolgen, deren Stand 1875 etwas über 55 000 betrug, bis 1917 aber bis auf 230 000 Titel gestiegen war. Den Zuwachs der Veröffentlichungen von aus und inländischen Anstalten und Gesellschaften kann man zahlenmäßig nicht verfolgen, der Nutzeffekt der Tauschbeziehungen ist jedoch auch hier unverkennbar. Und das vor allem, weil derartige Ausgaben auf dem Büchermarkt nur selten oder überhaupt nicht anzutreffen waren und ziemlich teuer waren. Nach vorhandenen Angaben beträgt die Zahl der durch Tausch erworbenen laufenden Veröffentlichungen 687 Titel, dazu kommen noch viele Monographien.

Die fachliche Seite der im Austausch erhaltenen Literatur wird im großen und ganzen durch das Profil der Tauschpunkte charakterisiert: von der Gesamtzahl der Tauschpunkte der Universität Tartu in der betrachteten Etappe (656), bilden die Anstalten mit universalem Profil 43,8%, ihnen folgen Tauschpunkte mit realem Einschlag 29,9%, Tauschpartner mit humanitärem Einschlag sind mit 26,4% vertreten.

TARTU RIIKLIKU ÜLIKOOLI ÕPPEJÕUDUDE INFORMATSIOONIVAJADUS JA SELLE RAHULDAMINE *

K. Noodla

Sissejuhatus

Tänapäeva teaduste kiire arengu, diferentseerumise ning põimimise juures muutub teaduslik kommunikatsioon järjest komplitseeritumaks. Sellest tulenevad ka teaduslikele raamatukogudele uued ülesanded oma töö ümberkorraldamiseks. Nii kerkiski TRU Teadusliku Raamatukogu (TR) ette küsimus, kuidas otstarbekalt organiseerida teadlaste informatsioonilise teenindamise süsteemi. Küsimuse lahendamiseks osutus vajalikuks kõigepealt täpsustada, missugust informatsiooni TRU õppejõud-teadlased vajavad oma teaduslikuks ja pedagoogiliseks tööks, mil viisil nad seda hangivad ja missugune on TR osa selles.

Teadlaste ja spetsialistide informatsioonivajaduse¹ uurimisele on viimase 10—15 aasta jooksul pööratud järjest kasvavat tähelepanu. Seda tõendab avaldatud tööde arvukus.² Uurimisi on korraldatud ja artikleid kirjutatud paljudes maades, eriti USA-s ja Inglismaal. Nõukogude Liidus on nende küsimustega tõsisemalt tegelema hakatud alles viie-kuue viimase aasta jooksul. Uurijate lähtekohad, eesmärgid, uurimisobjektid ja uurimismeetodid on olnud üsnagi erinevad.

* Materjali kogusid Elsa Kudu, Maare Kümnik, Inge Maastik, Kaja Noodla, Laine Peep, Aime Pärnakivi ja Eha Saarmaa.

¹ Informatsioonivajaduse all mõistetakse käesolevas teadlase informatsioonivajadust selle termini konkreetses ja üldises tähenduses, arvates siia ka informatsiooniallikad ja informatsiooniteenistuse.

² Mittetäielike andmete põhjal ilmus 1957. a. 15 tööd, 1962. a. — 109, 1966. a. — 70. — А. Высоцкий. Потребности специалистов в научной информации. — Научно-техническая информация, 1968, сер. 1, № 3, с. 3. Teistel andmetel registreeris USA bibliograafia 1960.—1965. a. 676 nimetust informatsioonivajaduse uurimise kohta. — H. Menzel. Information needs and uses in science and technology. — Annual Review of Information Science and Technology, 1966, vol. 1, p. 44

Paljud uurijad lähtuvad informatsiooniallikast ja tema sobivusest informatsioonivajaduse rahuldamiseks. Suure grupi moodustavad informatsiooniorganite ja informatsiooni otsimise süsteemide efektiivsuse uurimised, eriti USA-s. Rida töid on pühendatud otseselt informatsioonivajaduse uurimisele; suhteliselt vähe aga käsitletakse kirjanduses teadlaste informatsioonivajaduse uurimise meetodikat.

Uurimisi on tehtud teadlaste ja inseneride hulgas. Teadusala-dest on enam tähelepanu leidnud täppis- ja loodusteadused (füüsika, keemia, matemaatika, bioloogia). USA-s on uuritud ka psühholoogide informatsioonivajadust.³ Mitme ala teadlaste informatsioonivajadust on uuritud Rumeenia, Poola ja Tšehhoslovakkia teaduste akadeemiates.

Teadlaste ja spetsialistide informatsioonivajaduse seost raamatukoguga on uuritud suhteliselt vähe. Nõukogude Liidus töötab 1965. a. alates VNFSV Kultuuriministeeriumi juures probleemkomisjon «Raamatukogu ja teaduslik informatsioon». Probleemi uurimise initsiaatoriks ja juhendajaks on M. J. Saltõkov-Štšedrini nim. Riiklik Avalik Raamatukogu. Uuritakse ulatuslikult ja mitmekülgelt spetsialistide informatsioonivajaduse rahuldamist suuremates raamatukogudes. Tööst võtab osa suur hulk raamatukogusid üle kogu Nõukogude Liidu.⁴ Esimesi andmeid on juba avaldatud.⁵ Teistest aktiivsemad on olnud Riiklik Avalik Teaduslik-Tehniline Raamatukogu Moskvas⁶ ja samanimeline raamatukogu NSVL TA Siberi osakonna juures Novosibirskis⁷.

Kõrgemate koolide raamatukogude aspektist käsitletuna ei ole Nõukogude Liidus seni ilmunud ühtki uurimust, kuigi selleks materjali kogutakse probleemi «Raamatukogu ja teaduslik infor-

³ Ulevaade 1966. a. lõppenud psühholoogide teaduslike sidemete uurimisest vt. Ю. А. Асеев. Опыт комплексного исследования системы научной информации. — Научно-техническая информация, 1968, сер. 2, № 7, с. 8—11.

⁴ И. К. Кирпичева. Исследование информационных запросов ученых и специалистов как первый этап разработки проблемы «Библиотека и научная информация». — Научно-техническая информация, 1965, № 12, с. 10—11; Б. Н. Бачалдин. Проблемы библиотековедения решать коллективам. — Техн. б-ки СССР, 1966, вып. 4, с. 12—17.

⁵ В. И. Брок. Предварительные итоги изучения библиотечно-библиографических запросов специалистов. — Техн. б-ки СССР, 1967, вып. 8, с. 4—7; И. К. Кирпичева. Информационные запросы специалистов и фонды библиотек. — Техн. б-ки СССР, 1968, вып. 2, с. 12—16; И. К. Кирпичева. Изучение информационных запросов специалистов в целях совершенствования библиотечно-библиографического обслуживания. — Библиотеки СССР, вып. 40. М., 1968, с. 49—63.

⁶ В. Б. Петровский. Изучение эффективности справочно-библиографического аппарата Государственной публичной научно-технической библиотеки СССР. — Сов. библиография, 1964, № 3, с. 41—47.

⁷ Т. М. Пачевский. Об изучении эффективности информационной деятельности библиотек. — Техн. б-ки СССР, 1967, вып. 7, с. 15—18.

matsioon» liinis.⁸ Välismaa kirjandusest oli kasutada mõningaid artikleid USA kohta, kus üsna hoolikalt uuritakse ülikoolide raamatukogude töö kompleksset mehhaniseerimist, keskusega Chicago ülikoolis.⁹ Ülikoolidevaheliste teaduslike sidemete pidamiseks on moodustatud eriline nõukogu (EDUCOM).¹⁰ Inglise kirjandusest sattus kätte mitte küll konkreetseid uurimusi, aga siiski huvitavaid arutlusi käsiteldaval teemal.¹¹ Uurimisega tegeleb seal üldiselt Raamatukogude Ühing (Library Association).¹² Saksa Föderatiivses Vabariigis on, nagu USA-ski, tähelepanu suunatud ühelt poolt teaduslike raamatukogude ja informatsiooniasutuste koostööle¹³, teiselt poolt raamatukogude töö mehhaniseerimisele (Bochumi ülikoolis).¹⁴ Demokraatlikul Saksamaal on kirjanduses käsitletud esmajoonel informatsiooniteenistuse organisatsioonilisi küsimusi¹⁵ ja sellega seoses ülikooli raamatukogude struktuurilisi muudatusi.¹⁶ Viimasel ajal aga on juba uurimusi ja sõnavõtte informatsioonivajaduse kohta.¹⁷ Küsitlusi ülikooli õppejõudude

⁸ А. О. Зильберман. Расширять и углублять информационную работу в вузах. — Техн. б-ки СССР, 1967, вып. 9, с. 38. Probleemikomisjoni metoodiliste materjalide seas leidub küll esialgne ülevaade Saraatovi ülikoolis korraldatud ankeedi andmetest. — Л. В. Гусева. Некоторые результаты анкетирования по теме «Библиотека и научная информация», проведенного в мае 1966 года в Научной библиотеке Саратовского университета. — Сборник материалов в помощь разработке проблемы «Библиотека и научная информация». Вып. 3. Л., 1966, с. 50—54.

⁹ University of Chicago to set up total integrated library system utilizing computer — based data — handling processes. — Scientific Information Notes, 1967, vol. 9, No. 3, p. 1—2.

¹⁰ J. G. Miller. EDUCOM: Interuniversity Communications Council. — Science, 1966, vol. 154, No. 3748, p. 483—488.

¹¹ M. B. Line, J. L. Delby. University libraries and the information needs of the researcher. — Aslib Proceedings, 1966, vol. 18, No. 7, p. 178—184; J. Cook. The science information problem. — The Advancement of Science, 1966, vol. 23, No. 112, p. 305—309.

¹² Scientific library services to be studied in Britain. — Library Journal (New York), 1964, vol. 89, No. 10, p. 2051—2052.

¹³ R. Engelsing. Das wissenschaftliche Bibliothekswesen in Westdeutschland. — Libri, 1964, vol. 14, Nr. 4, S. 301—329.

¹⁴ H. Heim. Automatisierte Datenerfassung und maschinelle Datenverarbeitung in der Universitätsbibliothek Bochum. — Mitteilungsblatt Verband Biblioth. Land. Nordrhein-Westfalen, 1967, Jg. 17, Nr. 1, S. 10—16.

¹⁵ H. Höhne. Die Informations- u. Dokumentationsarbeit einer Hochschulbibliothek. — Zentralblatt für Bibliothekswesen, 1966, Jg. 80, H. 4, S. 82—88.

¹⁶ A. Eberlein. Die Einrichtung einer Informations- u. Dokumentationsabteilung in der UB Rostock. — Zentralblatt für Bibliothekswesen, 1967, Jg. 81, H. 2, S. 85—92.

¹⁷ I. Koch. Wie informieren sich die Wissenschaftler über die für sie wichtige Literatur? — Zentralblatt für Bibliothekswesen, 1968, Jg. 82, H. 11, S. 651—666; H. Engelbert. Probleme der Erforschung des Informationsbedarfs der Gesellschaftswissenschaften. — ZIID-Zeitschrift, 1968, Jg. 15, H. 6, S. 243—248.

informatsioonivajaduse selgitamiseks on korraldatud veel mujalgi (näit. Šveitsis ja Skandinaavias), kuid informatsioon nende kohta pole olnud kättesaadav.

Nagu väidab A. Vössotski¹⁸, ja osalt oli võimalik veenduda kättesaadava materjali põhjal, dubleerivad paljud tööd üksteist, on kasutatud erinevat meetodikat, uurimuste seis ja tase on erinevad ning sageli vähese teadusliku väärtusega. Saadud resultaadid ei võimalda veel teha ulatuslikumaid üldistusi informatsioonivajadusest ega luba nende põhjal luua teadusliku informatsiooni süsteemi. Senised uurimused ei ole piisavad arvult, kvaliteedilt ega ulatuselt, nad ei anna ka küllaldast materjali võrdluseks.

Andmete kogumisel ja uurimisel on rakendatud kaudseid (raamatukogukaartide analüüs, viidete uurimine jne.) ja otseseid meetodeid (ankeet, päevikud, intervjuu). Kõige sagedamini kasutatakse ankeedimeetodit, mille eeliseks on võimalus standardiseeritud küsimusega kiiresti koguda suurt hulka vastuseid, mida saab statistiliselt läbi töötada ja võrrelda. See meetod aga patustab mitte ainult formaalsuse, vaid ka subjektiivsusega, nagu tõendavad juba ka probleemi «Raamatukogu ja teaduslik informatsioon» uurimisest osavõtjate kogemused.¹⁹ Päevikud, mida spetsialistid ise peavad, on olnud otstarbekad jooksva informatsiooni vajaduse uurimiseks lühema aja jooksul. Väiksemate gruppide uurimisel on rakendatud ka vaatlust, mis aga oma ühekülgsuse tõttu tuleb arvesse ainult abimeetodina.

Üheks kõige efektiivsemaks informatsioonivajaduse uurimise vormiks loetakse seni intervjuud. Seda meetodit eelistavad paljud uurijad. Teda peetakse heaks sellepärast, et uurija saab küsimust korrata ja seletada. Ühtlasi selgub kohe, kas küsitletav suhtub küsimusse tõsiselt, kas ta orienteerub selles ja missugune on tema kompetentsuse aste. Intervjuuerimine aga nõuab palju aega ja oskust, andmeid on tülikas süstematiseerida ja analüüsida, nende põhjal raske teha üldistusi ja järeldusi.²⁰ Intervjuud kasutatakse eriti sagedasti teadlaste informatsioonivajaduse uurimisel Rootsis²¹.

Vähe on seni kasutatud eksperimenti.²²

¹⁸ А. Высоккий. Потребности специалистов в научной информации. — Научно-техническая информация, 1968, сер. 1, № 3, с. 4.

¹⁹ Т. М. Пачевский. Об изучении эффективности информационной деятельности библиотек. — Техн. б-ки СССР, 1967, вып. 7, с. 17.

²⁰ А. Высоккий. Потребности специалистов в научной информации. — Научно-техническая информация, 1968, сер. 1, № 3, с. 4—5.

²¹ Е. М. Комарова. Изучение информационных потребностей специалистов в странах Скандинавии. — Сборник материалов в помощь разработке проблемы «Библиотека и научная информация». Вып. 3. Л., 1966, с. 105.

²² Т. М. Пачевский. Методика проведения эксперимента по изучению информационных запросов специалистов и исследованию эффективности информации. — Научно-техническая информация, 1967, сер. 1, № 10, с. 20—21.

Meetodi valik oleneb uurimistöö teemast, eesmärgist ja ulatusest, kogutavate andmete iseloomust ja ka uurijate võimlustest. Meetodist omakorda sõltub ka uurimistulemuste esitamise vorm. Ankeedimeetodil kogutud andmete tulemused esitatakse tavaliselt statistilises vormis, intervjuu tulemused aga kirjeldavalt-analüüsisvalt.

Tartu Riikliku Ülikooli õppejõudude informatsioonivajaduse uurimisel tuli kõigepealt silmas pidada, et TRÜ-l kui teaduslikul kollektiivil on väga mitmekülgne profiil. Ülikooli koosseisu kuulus 1966. a. 7 teaduskonda (Ajaloo-Keele-, Õigus- ja Majandus-, Füüsika-Matemaatika-, Bioloogia- Geograafia, Arsti- ja Kehakultuuri-teaduskond) ja 5 üleülikoolilist kateedrit (filosoofia, teadusliku kommunismi, NLKP ajaloo, poliitilise ökonomia ning pedagoogika ja metoodika). Kateedreid oli TRÜ-s 1966. a. kokku 67 ja õpetatavaid distsipliine 670. Distsipliinide rõhkuse ja erisuunalisuse juures on üliõpilaste arv suhteliselt väike (1966. a. lõpul 5936, neist 3517 statsionaarset). Sellest tuleneb õppejõudude teatav isoleeritus — peaaegu igaüks tegeleb eri distsipliiniga. Tuleneb ka suur pedagoogilise töö koormus — üks õppejõud loeb sageli mitut ainet. Kõik TRÜ õppejõud on samal ajal ka teadusliku töö tegijad ja peaaegu kõik teaduslikud töötajad on ühtlasi õppejõud; erandi moodustavad vaid problemlaboratooriumide töötajad. Ka dissertatsiooni koostamiseks vabastatakse õppejõud ajutiselt õppetööst.

Teadusliku töö seisukohalt iseloomustab TRÜ-d probleemide rohkus ja teemade diferentseeritus. Teadusliku töö plaanis on keskmiselt 95 probleemi ja 340 üksikteemat. Seejuures on Tartu ülikoolile juba möödunud sajandist omane mitte tallata vanu radu, vaid tegelda uute probleemidega ja kursis olla kogu maailma tähtsamate teaduslike saavutustega. Nii on TRÜ-s kujunenud uurimiskeskused aladel nagu semiootika, soome-ugri keeleteadus, funktsionaalanalüüsi rakendused ridade teoorias, arvutusmatemaatika, eksperimentaalsed uurimused tahkete kehade luminesentsi alal, orgaaniliste ühendite keemiliste reaktsioonide seaduspärasused, aeroionisatsiooni küsimused, kesk- ja vegetatiivse närvisüsteemi füsioloogia ja patoloogia, südame ja veresoonekonna haiguste diagnostika.

Võõrkeelse kirjanduse kasutamise traditsioon on niisama vana kui ülikool ise.

TRÜ Teaduslikku Raamatukogu kui TRÜ informatsiooni-keskust iseloomustavad suured ja peaaegu universaalse temaatikaga fondid. Seejuures on rohkesti vanemat kirjandust, kaasa arvatud teaduslik perioodika ja paljude ülikoolide dissertatsioonid. Kaasajal komplekteeritakse nõukogude kirjandust sundeksemplari korras ja ametkondlikke väljaandeid vahetusena. Välismaa kirjanduse hankimiseks laiendatakse vahetussidemeid ja viimastel aas-

tatel on appi võetud isegi vahetusmüük paari välismaa firmaga. TR vanus ja suured fondid on tinginud mitmeid muudatusi kataloogide süsteemis ja trükiteoste kirjeldamises. Aastate jooksul on raamatukogu suurusele, juurdekasvule ja funktsioonidele mittevastav koosseis ja mehhaniseerimise puudumine põhjustanud olulisi lünki fondide läbitöötamises (dissertatsioonide süstemaatilise kataloogi puudumine, ülemäära suur reservfond, bibliograafiliste kartoteekide vanesus). Kas koosseisude vähesuse või veel enam raamatukogutöötajatele üldiselt omase ettevaatlikkuse ja konservatiivsuse tõttu on kuni viimase ajani jätkatud enamasti vanu passiivseid teenindamisviise. Jooksva perioodika avariikulid on TR-s küll juba möödunud sajandist, uudiskirjanduse avariikulid süstemaatiliselt aga alles 1965. aastast, uudiskirjanduse kartoteek 1966. aastast. Dissertatsioonide autoreferaatide masinakirjalist bülletääni avaldatakse 1955. aastast, uue väliskirjanduse bülletääni 1960. ja välisperioodika bülletääni 1963. aastast. Uue teatme kirjanduse nimestikke ülikooli ajalehes ilmub 1961. aastast alates. Bibliograaf-konsultant töötab kataloogide juures juba rea aastate jooksul. TRÜ teadusliku töö vajadusi arvestavate teatmeinformatsioonikartoteekide koostamise probleem on aga seni lahendamata.

TRÜ õppejõudude informatsioonivajaduse uurimiseks moodustus TR-s 1965. aasta algul 7-liikmeline töögrupp. Andmeid asuti koguma nn. plaaniga intervjuu meetodil. Vestluskava koostati üsnagi ulatuslik. See koosnes algul 32 küsimusest. Kontrollküsitluste järel korrigeeriti, täpsustati ja täiendati küsimustikku. Küsimusi jäi lõpuks 43. Vastused vormistati iga küsimuse kohta eraldi kaardil.

Küsitleti õppejõude igast teaduskonnast ja kõigist üleülikoolilistest kateedritest, esialgu kokku 126.²³ Vestlused toimusid 1965. a. sügisest kuni 1967. a. kevadeni. Käesoleva ülevaate koostaja küsitles 1968. a. märtsis ja aprillis veel täiendavalt 20 õppejõudu mõnevõrra tihendatud ja probleeme rõhutava vestluskava alusel. Nii on andmeid ühtekokku 146 õppejõult. Õppejõudude üldarv TRÜ-s oli 1966. a. lõpul 476 (arvestades koosseisulisi kohti), seega küsitleti 29%. Küsiteldavate valiku tegi iga intervjuuerija ise, lähtudes õppejõudude teadusliku töö kaalust ja kateedrijuhatajate soovitudest. Püüti hõlmata esindajaid võimalikult kõigist kateedreist ja erialadelt.

²³ Selle küsitlusmaterjali põhjal esinesid ettekannetega E. Kudu 24. okt. 1967. a. Läti NSV raamatukogutöötajate teaduslikul konverentsil Riias ja L. Peep 22. dets. 1967. a. Eesti NSV raamatukogutöötajate teaduslikul konverentsil Tallinnas; vt. ka L. Peep. Teaduslike töötajate informatsioonivajadused universaalses raamatukogus. — Eesti NSV raamatukogutöötajate teadusliku konverentsi ettekanded 21. ja 22. detsembril 1967. Tln., 1968, lk. 25—45.

Küsitletud jagunesid järgmiselt:

	Kokku	Doktoreid	Kandidaate	Teadusliku kraadiga	Prof.	Dots.	V.õpet.	Õpet., assist. jm.	Küsitletute % õppejõudude üldarvust ²⁴
Üleülikoolilised kat.	9	—	7	2	—	7	1	1	22
Ajaloo-Keele-teaduskond	31	6	19	6	5	15	9	2	29
Õigusteaduskond	17	3	11	3	3	10	4	—	89
Majandusteaduskond	15	—	9	6	—	7	6	2	64
Füüsika-Matemaatikateaduskond	15	4	8	3	3	9	1	2	19
Bioloogia-Geograafia-teaduskond	11	1	8	2	1	8	—	2	32
Arstiteaduskond	36	6	23	7	4	14	4	14	27
Kehakultuuri-teaduskond	12	—	8	4	—	3	4	5	21
	146	20	93	33	16	73	29	28	29
Keskmine küsitletute %		57	43	15	48	49	22	17	29

77% küsitletuist olid teadusliku kraadiga, 61% professori või dotsendi kutsega. Uhiskonnateaduste alalt oli 49%, loodusteaduste alalt — 51%.

Küsitletute seas oli:

prorektoreid	2
dekaane	4
prodekaane	4
kateedrijuhatajaid	43

Nagu eeltoodust nähtub, pole küsitletute protsent eriti suur. Seepärast ei püütagi järgnevas toetuda statistikale, vaid analüüsida saadud andmeid kirjeldavas vormis.

Vestlus iga õppejõuga vältas 45—90 minutit. Enamasti saadi küsitletavatega hea kontakt, raskusi esines vahest küll terminolo-

²⁴ Aluseks on võetud andmed 1966. a. novembri seisuga raamatust: Tartu Riikliku Ülikooli struktuur ja isikuline koosseis. Teatmik. Trt., 1967.

gilises mõistmises. Raamatukogutöötajad kasutasid paljudel juhtudel vestlust ühtlasi informatsioonivahendite tutvustamiseks õppejõule.

Saadud materjal (üle 6000 vastuse), mille hulgas on ka rida õppejõudude pretensioone ja ettepanekuid (seoses raamatukogude informatsioonitöö korraldamisega ja kirjastustööga), võimaldab näidata mõningaid olulisemaid tendentse ja suundi TRÜ õppejõudude informatsioonivajaduses ja selle rahuldamise teedes.

Informatsioonivajaduse iseloom

Informatsiooni tarbijate klassifitseerimisel on kõrgemates koolides töötavad teadlased paigutatud omaette gruppi²⁵, sest nende informatsioonivajadus on kõige erinevama iseloomuga ja intensiivsem.²⁶

Ulikooli õppejõu informatsioonivajadus on teoreetilise kallakuga. Huvi kontsentreerub tugevasti uutele uurimistulemustele ja üldistele arengutendentsidele, mis tingib vajaduse pidevalt jälgida uut informatsiooni.²⁷

Eelnevat kinnitavad ka TRÜ-s kogutud andmed. TRÜ õppejõud vajavad teaduslikku informatsiooni oma eriala arengu jälgimiseks, õppe- ja teaduslikuks tööks, osa aga lisaks veel praktiliseks kutsetööks (näit. arstiteadlastel haiglapraktika). Need vajadused on enamasti omavahel tihedalt põimunud, kusjuures raskuspunkt võib kalduda ühele või teisele poole. Nii paistab eriala arengu jälgimine eriti oluline ja vaevanõudev olevat filosoofias, pedagoogikas, kriminalistikas, kehakultuuris ja osalt arstiteaduses. Mõnel alal (loogika ja psühholoogia, väliskirjandus, rahvusvaheline õigus) on eriala arengu jälgimine informatsioonimaterjali ulatuse ja selle kättesaamise piiratud (väliskirjandus) tõttu peaaegu võimatu. Eriala arengu jälgimine on muidugi kergem kohapealse temaatika puhul (eesti ajalugu, eesti keel ja kirjandus). Majandusteadlastel on esikohal õppetöö vajadused nende informatsioonimaterjali kiire vananemise, aga küllap ka suhteliselt noorte õppejõudude tõttu. Noorematel õppejõududel on enamasti ikka rohkem informatsiooni vaja õppe- kui teaduslikuks tööks, välja arvatud muidugi dissertandid, kellel on teaduslik töö esikohal. Palju sõltub loetavate kursuste iseloomust. Erikursuste loengud vajavad kahtlemata rohkem

²⁵ М. Я. Тафипольская. О проблеме исследования информационных запросов. — Труды III Всесоюзной конференции по информационно-поисковым системам и автоматизированной обработке научно-технической информации. Т. 1. М., 1967, с. 390.

²⁶ S. Herner. Information gathering habits of worker in pure and applied science. — Industrial and Engineering Chemistry, 1954, vol. 46, No. 1, p. 231, 233.

²⁷ H. Engelbert. Probleme der Erforschung des Informationsbedarfs der Gesellschaftswissenschaften. — ZIID-Zeitschrift, 1968, Jg. 15, H. 6, S. 247.

materjali kui üldkursuste omad, kusjuures esimesteks kasutatakse enamasti teaduslikuks tööks kogutud materjali. Eriti raskes olukorras on aga need õppejõud, kelle teadusliku töö temaatika on täiesti erinev õppetöö omast, näit. on mõnel õppejõul teaduslik töö eesti ajaloost, õppetöö — Aasia ja Aafrika maade ajalugu või teaduslik töö eesti kirjandusest, õppetöö — väliskirjandus. Nende õppejõudude koormus kujuneb informatsiooni kogumise arvel teistega võrreldes kahekordseks.

Informatsioonivajadust on uurijad (M. Voigt, S. Herner, J. Toman, M. J. Tafipolskaja jt.) püüdnud mitmeti klassifitseerida.²⁸ TRÜ õppejõudude informatsioonivajaduse võib jaotada eesmärgist lähtudes kahte põhigruppi: 1) erialane informatsioon, mis on vajalik oma eriala arengu jälgimiseks, 2) temaatiline informatsioon²⁹, mida kogutakse kindla teema teaduslikuks läbitöötamiseks, eksperimendi või loengu ettevalmistamiseks. Mõlema grupi informatsioon on ühevõrra oluline ja seda vajavad kõik õppejõud. Osaliselt nad kattuvad või jooksevad paralleelselt, kusjuures aga erialast informatsiooni vajatakse laiemalt, temaatilist kitsamalt ja sügavamalt. Olenevalt teadusliku või ka õppetöö temaatikast, tuleb koguda temaatilist informatsiooni ka täiesti omaette.

Informatsioonimaterjali võib ilmunisest lähtudes jaotada: 1) jooksev informatsioon, mille juurde kuulub ka bibliograafiline eelinformatsioon, 2) retrospektiivne informatsioon. Jooksvat informatsiooni kogutakse pidevalt, sest see näitab kaasaja arengutaset nii erialal kui ka teema uurimises. Erialast informatsiooni jälgitakse harilikult ikka pidevalt. Temaatilise informatsiooni kogumisel võib mõnikord esineda teatud tsüklilisus, sõltuvalt õppetöökoormusest ja teadusliku töö staadiumist. Retrospektiivset informatsiooni vajatakse peamiselt temaatiliselt. Eriti oluline on ta ajaloo-alase temaatika puhul, kaasa arvatud teaduse ajalugu. Kõige ulatuslikum retrospektiivse temaatilise informatsiooni kogumine eelneb harilikult dissertatsiooni koostamisele. Retrospektiivset erialast informatsiooni vajavad enamasti noored õppejõud ja algajad teadlased.

²⁸ J. Toman. Die verschiedenen Kategorien von Informationsverbrauchern und ihr Informationsbedarf. — Nachrichten Dokumentation, 1964, Jg. 15, H. 4, S. 177—179; М. Я. Тафипольская. О проблеме исследования информационных запросов. — Труды Всесоюзной конференции по информационно-поисковым системам и автоматизированной обработке научно-технической информации. Т. 1. М., 1967, с. 392—399; Л. Л. Попилова. Методика изучения информационных запросов. — Научно-техническая информация, 1965, № 12, с. 16; А. В. Соцкий. Потребности специалистов в научной информации. — Научно-техническая информация, 1968, сер. 1, № 3, с. 4.

²⁹ Kirjanduses nimetatud konkreetseks informatsiooniks, mis aga ähvardab mõistet segi ajada faktograafilise informatsiooniga.

Informatsiooniallikad

Informatsioonimaterjal, mida vajatakse, on äärmiselt ulatuslik ja mitmekülgne, hõlmates suuremat osa informatsiooniallikate laadidest, tüüpidest ja liikidest.

Trükitud dokumentidest kasutavad õppejõud kõige enam ajakirjaartikleid kui suhteliselt operatiivsemaid informatsiooniallikaid. Teaduslike kogumikke ja teaduslike konverentside materjale peetakse samuti olulisteks. Alles seejärel tulevad raamatud-monograafiad, käsiraamatud, õpperaamatud. Rida teadlasi hindab siiski monograafiaid kõrgelt, eriti metoodika seisukohalt. Kui uus monograafia ilmub, töötatakse see hoolikalt läbi. Artiklitest tähtsamad on monograafiad osa filosoofide ja geograafide jaoks. Mõnel alal (sisemeditiin, antropoloogia) on käsiraamatud suure väärtusega. Monograafiade tähtsus on materjali kiire vananemise tõttu eriti väike majandusteadlastel. Õigus- ja majandusteadlastel on olulise kohal seadusandlikud ja juhendmaterjalid.

Ühiskonnateadlased kurdavad, et publitseeritud informatsioonidokumendid sisaldavad kasuliku informatsiooni kõrval rohkesti liigliha ja kordamist.³⁰ Loodus- ja arstiteadlased peavad välismaa monograafiaid ja käsiraamatuid paremateks nõukogude omadest, sest neis leidub rohkem viiteid kirjandusele.

Küllalt oluliseks peetakse teatmekirjandust. Humanitaarteadlased vajavad eeskätt entsüklopeediaid ja teatmikke, täppisteadlased terminoloogilisi sõnaraamatuid. Rohkem kasutatakse teatmeteoseid piirdealadelt informatsiooni ammutamiseks, õppetöös rohkem kui teaduslikuks tööks.

Üllatavalt suur, aga kvalitatiivselt erinev on ajalehematerjalide kasutamine informatsiooniallikana. Rõhutatakse selle tähtsust uue operatiivse informatsiooni toojana, mis sageli annab ka inspiratsiooni ja uusi ideid. Viitamiseks harilikult ajalehti ei kasutata, küll aga kasutatakse illustratiivse materjalina loenguks. Ajalehtedest kasutatakse artikleid, lühiteateid, diskussioonimaterjale, instruktsioone. Suuremad ajalehtede kasutajad on ühiskonnateadlased. Reaalteadlased kasutavad ajalehtedest ainult teaduse ajaloo ja õpetamise metoodika materjale, kehakultuurlased andmeid rekordite kohta ja edetabeleid. Suurem osa füüsikuid, keemikuid, arstiteadlasi ja bioloogide ajalehematerjali ei kasuta.

Täiesti põhjendatud on õppejõudude suur huvi oma eriala dissertatsioonide vastu. Dissertatsioonid näitavad eriala arengusuundi, probleeme, mille kallal töötatakse, ja uusi seisukohti vastaval alal (viimast eriti dissertatsiooni juhendaja teadusliku töökaalu arvestades). Rõhutatakse ka, et autoreferaatide ja dissertatsioonidega tutvumine on küllalt oluline uurimismetoodika omanda-

³⁰ Selle kohta leidub kurtmisi ka kirjanduses, näit. Н. И. Тышкевич. Научно-техническая информация сегодня. — Вестник высшей школы, 1967, № 1, с. 56.

mise seisukohalt. Paratamatult tuleb dissertatsioonide temaatikaga tutvuda paralleelselt vältimiseks, eriti aspirantidel, ja dissertatsioonidega nende taseme võrdlemiseks (juhendajad ja oponendid). Dissertatsiooni bibliograafilist osa hinnatakse tähtsa vahendusinformatsiooni allikana.

Muud publitseerimata allikad peale dissertatsioonide tulevad arvesse eeskätt eesti ajaloo-, keele- ja kirjandusteaduses arhiivi- ja muuseumimaterjalide näol. Valitsev koht on trükkimata materjalil aga Majandus- ja Oigusteaduskonnas, kus kaubanduslike ja majanduslike organisatsioonide, ettevõtete ja ministeriumide, statistikavalitsuse, kohtupraktika ja prokuratuurimaterjalid, instruktiivkirjad ja seadusandlike aktide projektid ületavad isegi vajaliku trükitud informatsiooni hulga. Ka geoloogias on aine iseloomu tõttu trükkimata materjali rohkesti. Geograafias vajatakse ekspeditsioonide ja kodu-uurimise materjale, meditsiinis kasutatakse mõnevõrra kliinilisi haiguslugusid, kehakultuuris — võistlusprotokolle. Täppis- ja loodusteadustes trükkimata materjale oluliselt ei kasutata, ehk siis ainult teaduse ajaloo uurimisel.

Nagu kirjanduseski sageli mainitakse³¹, ilmnes ka TRÜ-s, et väga oluliseks peetakse isiklike kontakte teaduslike konverentside, komanderingute ja kirjavahetuse näol. Aga siingi selgus kvalitatiivne vahe, mida paljud uurijad ei märgi: isiklikud kontaktid on eelkõige inspiratsiooni ja uute ideede allikaks. Sealt saadav konkreetne informatsioon jääb aga üsna tähtsusetuks. Eelnevat arvestades hinnatakse konverentsidel eriti diskussioone ja veelgi enam isiklike vestlusi ning isiklike kontaktide loomise võimalust.³² Ettekandeid, nagu selgus, ei armastata kuulata, vaid tekste soovitakse saada paljundatult.

Informatsiooni otsimine

Informatsiooni kogumise protsess algab õppejõul bibliograafilise eelinformatsiooniga, mida vajatakse temaatikaga tutvumise kõrval isikliku raamatukogu täiendamiseks, kateedri raamatukogu komplekteerimiseks või TR komplekteerimise abistamiseks. Nõukogude Liidu ja rahvademokraatiamaade perioodilistest väljaannetest informeerivad «Ajakirjandusliidu» kataloogid, kapitalismimaade uue perioodika kohta aga on allikad täiesti

³¹ H. Menzel. Information needs and uses in science and technology. — Annual Review of Information Science and Technology, 1966, vol. 1, p. 55; А. В. Соцкий. Потребности специалистов в научной информации. — Научно-техническая информация, 1968, сер. 1, № 3, с. 5—6.

³² Saksa (DV) uurija I. Kochi kogutud andmetel peavad õppejõud sageli sessioonidel ja komanderingutel sõlmitud isiklike kontakte väärtuslikumaks kirjanduse informatsioonist, sest nende kaudu kuuleb ka ebaõnnestunud eksperimentidest, mis harilikult kirjandusse ei pääse. — I. Koch. Wie informieren sich die Wissenschaftler? — Zentralblatt für Bibliothekswesen, 1968, Jg. 82, H. 11, S. 653.

juhuslikud. Perioodika artiklite kohta eelinformatsiooni märkimisväärselt ei ilmugi.

Ilmumisel olevatest nõukogude raamatutest püüavad eelinformatsiooni saada peaaegu kõik õppejõud. Allikatest on esimesel kohal kirjastuste temaatilised plaanid. Temaatilistele plaanidele esitati terve rida pretensioone: 1) nad pole küllalt reaalsed, sest osa väljakuulutatust jääb ilmumata (mõnel alal kuni 50%) või ilmub teise pealkirja all; 2) osa väljaandeid ei olegi plaanides kajastatud; 3) raamatute ilmumisel on suuri hilinemisi; 4) annotatsioonid ei ava küllaldaselt raamatu sisu. (Küllap on ka raamatukaubanduslikku annotatsiooni vaja kohandada tänapäeva teadusliku informatsiooni nõuetele.)

Lisaks temaatilistele plaanidele jälgib enamik õppejõude Nõukogude Liidu ja rahvademokraatiamaade raamatukaubanduslikke tellimislehti ja bülletääne, mitte aga ühesuguse järjekindlusega. Peamiselt tehakse seda siis, kui leht kätte juhtub — kateedris või raamatukaupluses.

Kapitalismimaade kirjanduse kohta on eelinformatsioon täiesti juhuslik ja lünklik. Kateedritesse tulevad üksikute kirjastuste prospektid, ka ajalehtedest saadakse mõnikord teateid. Mõni üksik õppejõud nimetas bülletääni «Новые книги за рубежом». Päris tähtsusetu ei ole ka isiklikud kontaktid kirjavahetuse näol.

TR osa piirdub eelinformatsiooni levitamisel ainult kirjastuste plaanide ja prospektide kasutada andmisega kateedris ja raamatukogus. Paralleelseks ja seejuures olulisemaks kanaliks on raamatukauplus.

Tõsine lünk NSV Liidu eelinformatsiooni süsteemis on koostamisel olevate dissertatsioonide nimestike puudumine. Ainult üksikutel aladel koondavad ja levitavad vastavat informatsiooni kesksed teaduslikud instituudid (näit. kriminalistikas).³³

Jooksev informatsioon ammutatakse uuest teaduslikust perioodikast ja uutest raamatutest. Uus perioodiline kirjandus sisaldab harilikult kõige olulisemat ja operatiivsemat alginformatsiooni ning on ühtlasi kaalukaks bibliograafilise informatsiooni allikaks. Kuigi õppejõud ka ise ajakirju tellivad, kasutatakse perioodikat siiski TR materjalidest kõige ulatuslikumalt ja järjekindlamalt. Eriti kõrgelt hinnatakse jooksva perioodika avariileid. Teaduste põimumise ja informatsiooni hajutatuse³⁴ tõttu on vaja läbi vaadata võimalikult rohkem ajakirju.

³³ 1969. a. hakkas Üleliiduline Teaduslik-Tehnilise Informatsiooni Keskus avaldama bülletääne, mis registreerivad koostamisel olevaid teaduslikke töid.

³⁴ Inglise uurijad eesotsas S. Bradfordiga on kindlaks teinud, et iga eriala publikatsioonid on hajutatud teatud seaduspärasustele vastavalt oma eriala, piirdealade ja mitmesugustes muudes väljaannetes. — А. И. Михайлов, А. И. Черный и Р. С. Гиляревский. Основы информатики. М., 1968, с. 92—98.

Et uued raamatud jõuavad õppejõu isiklikku raamatukogusse tavaliselt kiiremini, on TR uudiskirjanduse avariivuli osatantsus märksa väiksem. Sinna heidetakse pilk harilikult siis, kui õppejõud muuks otstarbeks TR külastab. Regulaarselt jälgib uudiskirjanduse riulit ainult 14% küsitletuist — igalt teadusalalt üksikud. Riulilt leitakse teaduslike konverentside materjale ja teaduslikke kogumikke, periteeria väljaandeid, aga veelgi rohkem piirde- ja huvialade materjali. Avariivuli puhul hinnatakse võimalust teoseid lehitseada. Riulit ei jälgi 26% küsitletuist. Põhjustena tuuakse seal leiduva kirjanduse tundmist ja ajapuudust.

Uudiskirjanduse kartoteegil näib olevat tähtsust vaid väheste õppejõudude jaoks. Paljud ei olnud teadlikudki selle olemasolust. Teised ei huvitu ainult pealkirjade lugemisest. Uudiskirjanduse riuli vaatamata jäämisest tekkinud lünkade täitmist ei maininud ükski.

TR informatsioonibülletäänid on üldiselt tuntud ja kasutatavad. Väliskirjanduse bülletääni (ilmub üks kord kvartalis) harilikult vaadatakse, sest selle saab TR igasse kateedrisse. Sealt leiavad vajalikku informatsiooni aga vähesed, sest TR-sse tuleb uut väliskirjandust äärmiselt vähe. Niisiis väliskirjanduse bülletääni kasutamise aktiivsus ei näita kaugeltki tema kasutamise efektiivsust. Seda fakti on oluline silmas pidada bibliograafiate kasutamise efektiivsuse uurimisel.³⁵

TR neljas eksemplaris levitatava dissertatsioonide autoreferaatide masinakirjalise bülletääni populaarsus oli oodatust märksa suurem. Soovitakse bülletääni paljundamist rotaprintil, sest praegusel kujul ei jõua ta paljude õppejõududeni, eriti Arstiteaduskonnas.³⁶ Autoreferaatide väljapanekut TR-s jälgitakse hoopis vähem. Usna tähtsusetu on dissertatsioonide temaatika jälgimine väljaande «Книжная летопись. Доп. вып.» ja trükikaardi vahendusel (viimast kasutab ainult üks õppejõud).³⁷

Ajalehes «Tartu Riiklik Ülikool» ilmuvat uue teatmekirjanduse nimestikku tuntakse (üks ei tundnud!) ja loetakse. Paljudel juhtudel on see ühtlasi ainukeseks allikaks uute bibliograafiate kohta. Enamik sealt siiski uut informatsiooni ei leia. Nimestiku avaldamist peetakse igal juhul vajalikuks ja soovitakse, et ta oleks täielikum ning sisaldaks ka annotatsioone.

³⁵ Raamatukogu informatsioonibülletäänide kasutamise efektiivsust teadlaste seas on uurinud Riiklik Avalik Teaduslik-Tehniline Raamatukogu Novosibirskis NSVL Teaduste Akadeemia Siberi osakonnas. Sealgi selgus, et kõige olulisem on bülletääni ammendavus. — Т. М. Пачевский. Об изучении эффективности информационной деятельности библиотек. — Техн. б-ки СССР, 1967, вып. 7, с. 16.

³⁶ Meditsiinialaste autoreferaatide bülletääni hakkas TR 1969. a. paljundama kserograafilisel teel.

³⁷ Ka Saksa ülikoolide õppejõud ei armasta kasutada väitekirjade bibliograafiat. — I. Koch. Wie informieren sich die Wissenschaftler? — Zentralblatt für Bibliothekswesen, 1968, Jg. 82, H. 11, S. 656.

Uudiskirjanduse tutvustamine ülevaadete näol ei ole TRÜ-s populaarne, kuigi mõnes kateedris seda praktiseeritakse (NLKP aja100, taimetüsioloogia, vene kirjanduse kateedrites). Seepärast esitati ka üsna vastupidiseid arvamusi. Ühed õppejõud ei pea üldse vajalikuks, et TR «segab» end kateedri ja õppejõu isiklikku informatsioonitegevusse, teised jälle arvavad, et uudiskirjanduse tutvustamine oleks küll vajalik, kuid kahtlevad, kas TR nii ulatusliku ja erialaseid teadmisi nõudva ülesandega toime tuleb. Mitmed rõhutavad, et kateedri koosseisus peaks olema informaatore, kes TR-ga kontakti peaks.³⁸ Soovitakse ülevaateid välismaa kirjandusest, eriti vähetatud keeltes nagu tšehhi, poola jt. Ka naaberteaduste tutvustamist peetakse oluliseks.

Individuaalset informatsiooni julgevad usaldada vaid üsna vähesed, mis ongi arusaadav, kuna praktikas pole seda võimalust proovitud. Küllap sellepärast ei osata seda soovida.³⁹

Jooksva vahendusinformatsiooni allikatest on pilt üsna kirju.⁴⁰ Füüsikud, matemaatikud ja osa keemikuid, biolooge ning kehakultuurilasi toetuvad referaatajakirjadele, millest paljud eelistavad välismaa omi, kui need ainult on kättesaadavad. Viimaseid peetakse operatiivsemateks ja materjali valiku poolest paremateks, kuigi öeldakse, et ka nõukogude referaatajakirjad on viimasel ajal paremaks muutunud. Nad pole siiski alati küllalt liigendatud ja sageli puuduvad aineregistrid. Olgu tähendatud, et ainult referaadiga lepitakse üksnes häda sunnil — kui algallikat pole võimalik kätte saada. Osa biolooge, keemikuid ja kehakultuurilasi eelistab referaatajakirjadele ülevaateartikleid ja erialastes ajakirjades toodud bibliograafilist informatsiooni. Keemikud hindavad kõrgelt Üleliidulise Riikliku Väliskirjanduse Raamatukogu väljaandel ilmuvat väliskirjanduse bületääni «Химическая информация».

Arstiteadlased kasutavad kõige enam «Index medicus't», kiites tema operatiivsust, materjali valikut ja head liigitust; teises järjekorras vaadatakse referaatajakirju. Hinnatud allikas on ka «Excerpta medica», niivõrd kui ta on kättesaadav Tartu tingimustes.⁴¹

Ühiskonnateadlaste poolt kasutatavad vahendusinformatsiooni allikad on niivõrd erinevad ja individuaalsed, et üldistused tunduvad vägivaldsed. Sageli mainiti ainult erialaajakirjades leiduvat bibliograafilist materjali, eriti õigus- ja majandusteadlased. Osa õigusteadlasi lepib peamiselt ajakirjas «Советское государство и право» regulaarselt ilmuvate, kuid suhteliselt ikkagi nappide

³⁸ 1968. a. 9. oktoobril loodi TRÜ-s rektori käskkirjaga referentide (informaatore) võrk.

³⁹ Sama väidab ülikooliteadlaste kohta ka Taani uurija E. Törnudd. — Dokumentation und Forscher als ihre Benutzer. — Nachrichten Dokumentation, 1964. Jg. 15, H. 4, S. 182.

⁴⁰ Küsitluses konkreetseid väljaandeid ei esinenud (peale «Kroonikate»), sellepärast selgusid rohkem väljaannete laad ja otsimissuunad.

⁴¹ TR sai 1966. a. 5 seeriat.

nimestikega.⁴² Ajaloolased, filoloogid ja kirjandusteadlased toetuvad mitmesugustele temaatilistele bibliograafiatele. NSVL Teaduste Akadeemia V. P. Volgini nim. Ühiskonnateaduste Peaaramatukogu bülletääne jälgivad vaid mõned üksikud. Leidus neidki, kes ei teadnud bülletäänide olemasolust. Üldine oli kaebus, et puudub värske informatsioon väliskirjandusest.

Riiklikke bibliograafiaid («Kroonikaid») jälgib pidevalt ainult 8 inimest (6%), kõik ühiskonnateaduste alalt peale ühe arstiteadlase. Väike osa õppejõude vaatab «Kroonikaid» vahetevahel, peamiselt temaatilise informatsiooni leidmiseks. Enamik on proovinud «Kroonikaid» kasutada, kuid sellest varsti loobunud väljaannete ulatuse ja kohmakuse tõttu. Mõned ei ole rahul ka liigitusega.

Informatsioonilised trükikaardid (Üleliidulise Raamatupalati ja Väliskirjanduse Raamatukogu väljaanded), mis on tellitud reale katedritele, leiavad vähe kasutamist. Ainult Arstiteaduskonda tellitud Üleliidulise Meditsiinilise ja Tehnilise Meditsiini Informatsiooni Teadusliku Uurimise Instituudi trükikaarte kasutatakse. Siiski ka seal on juba mitu õppejõudu kaartide kasutamisest ja isegi kateedritele tellimisest loobunud. Trükikaartide individuaalsest tellimisest on loobunud ka mitmed matemaatikud. Märgitakse, et trükikaart ei õigusta end, sest järjestamine ja korrastamine on tülikas, informatsioon hilineb (keemikud). Kirjandusest selgub, et teadlased ja spetsialistid ka mujal ei armasta bibliograafilisi kaarte.⁴³ Riiklik Avalik Teaduslik-Tehniline Raamatukogu Siberis koguni lõpetas 1967. a. trükikaartidest kartoteegi koostamise.⁴⁴ TRÜ-s jääb küll esialgu küsitavaks, kas informatsioonikaardid ei ole tõepoolest küllalt efektiivsed või ei olda harjutud kasutama neid jooksva informatsiooni vahendina. On ka kateedreid, kus kaardid seisavad tööjõu puudusel või kastide puudumisel täiesti sorteerimata. Kaartide kasutajad soovivad, et kaardid oleksid perforeeritud ja varustatud UDK indeksi ning referaadiga.

Ainult üksikud teadlased nimetasid väliskirjanduse osas bülletääne «Новые книги за рубежом», «Сводный бюллетень новых иностранных книг...» ja V. I. Lenini nim. Raamatukogu väliskirjanduse bülletääni. Nende vähene osatähtsus on muidugi suurelt osalt seletatav monograafilise kirjanduse üldise vähese erikaaluga.

⁴² 1965. a. alates on ajakirjas bibliograafia ruumi piiratud, seda avaldatakse nüüd ebaregulaarselt ja väga valikuliselt. — Т. Е. Ксенозова. Состояние и задачи совершенствования текущей юридической библиографии. — Сборник материалов в помощь разработке проблемы «Библиотека и научная информация». Вып. 6. Л., 1968, с. 350.

⁴³ Я. А. Шнейдерман. Изучение информационных запросов разработчиков в отраслевом научно-исследовательском институте. — Научно-техническая информация, 1967, сер. 1, № 9, с. 12; В. Б. Петровский. Изучение эффективности справочно-библиографического аппарата Государственной публичной научно-технической библиотеки СССР. — Сов. библиография, 1964, № 3, с. 45.

⁴⁴ И. Т. Моргенштерн. НОТ — в библиографию. — Сов. библиография, 1967, № 6, с. 35.

Mitmel puhul mainiti ka kitsalt erialaseid nimestikke ja büllötääne, mida avaldavad ja saadavad vastava eriala instituudid (näit. kriminalistikas, kehakultuuris). Üldiselt eelistatakse temaatilisi informatsiooninimestikke universaalsetele bibliograafiatele. See on kinnitus väitele temaatiliste nimestike efektiivsusest, millega ei taha nõus olla seltsimehed V. I. Lenini nim. NSV Liidu Riiklikust Raamatukogust.⁴⁵

Muude allikate hulgas mainitakse ka teiste raamatukogude, peamiselt erialainstituutide (Moskvas ja Leningradis) raamatukogude kartoteeke. Üks arstiteadlane (sisemeditsiini alalt) hindab Eesti NSV Riikliku Teadusliku Meditsiinilise Raamatukogu poolt saadetavat aadressinformatsiooni (individuaalselt saadetavaid informatsioonikaarte).

Kokkuvõttes hindavad kõik õppejõud erialaajakirjades ilmuvat vahendusinformatsiooni. Mitmed ütlevad, et kui teatavatel ajakirjadel pidevalt «silm peal hoida», saab kätte kogu vajaliku jooksva informatsiooni. Välisajakirjade informatsiooni hinnatakse sageli kvaliteedilt paremaks. Kuigi referaatajakirju peetakse oluliseks, siis enamasti ikka kasutatakse mitut allikat paralleelselt. Sama on kindlaks tehtud USA ülikoolide raamatukogudes.⁴⁶

On neid, kes otsivad ammendavat informatsiooni, aga teised väidavad, et informatsiooni on niigi küllalt. Mõned leiavad (keemikud, arstiteadlased), et paremini saab vahendusinformatsiooni välismaa kui nõukogude kirjanduse kohta, s. t. et välismaa bibliograafiate süsteem on parem. Ühiskonnateadlased on aga kohati kapitalismimaade kirjanduse suhtes «täielikus pimeduses». Ühiskonnateadlaste enamik tunneb puudust referaatajakirjadest, osa kahtleb referaadi efektiivsuses.

Piirdealade bibliograafilist materjali kasutatakse üsna rohkesti. Need andmed ei ühti Inglismaa omadega, kus teadlased ja spetsialistid ei tundvat piirdealade väljaandeid.⁴⁷

Retrospektiivse informatsiooni otsimist alustatakse harilikult vahendusdokumentatsioonist. Allikad on siingi üsna mitmekesised. Suur osa nendest langeb kokku jooksva informatsiooni otsimise allikatega, nagu referaatajakirjad, eriti nende aineregistrid loodus- ja täppisteadlastel, «Index medicus» arstiteadlastel, mõnedel on kasutada ka erialabibliograafiaid. On aga ka neid, kes alustavad otsimist erialaajakirjade aastakäikudest, mõned teatmeteostest. Sageli juhindutakse viidetest erialaajakirjades. Kõigist kõige kaalukam allikas kipub olema õppejõu isiklik

⁴⁵ Обслуживание специалистов универсальными научными библиотеками. Инструктивно-методическое письмо. М., 1967, с. 45.

⁴⁶ H. Kolder and I. F. Simpkins. Selective dissemination of information and the academic science library. — College and Research Library (Chi), 1967, vol. 28, No. 4, 53—57. Tsit.: Инф. о библ. деле и библиогр. за руб., 1967, вып. 5, с. 33.

⁴⁷ D. J. Urquhart. Developing user independence. — Aslib Proceedings, 1966, vol. 18, No. 12, p. 352.

informatsioonivaru isikliku kartoteegi näol. Retrospektiivset informatsiooni vajavad ühiskonnateaduste õppejõud, välja arvatud majandusteadlased⁴⁸, märksa rohkem kui teiste teaduste esindajad.

Retrospektiivse informatsiooni otsimisel raamatukogust on oluliseks vahendiks kataloog, mida seni on peetud raamatukogu informatsioonitegevuse baasiks ja mille informatsiooniline väärtus sõltub fondide avamise astmest. Kataloogi poole pöördub ka enamik TRÜ õppejõude, milleks vajadus on seda suurem, et TR-s ei ole avariileid (peale uudis- ja teatmekirjanduse).⁴⁹ Kasutatakse mõlemat tüüpi kataloogi, teatud teema uurimisele asudes siiski rohkem süstemaatilist, hiljem aga alfabeetilist. Mõlemat kataloogi enam-vähem võrdsest kasutab 23 inimest, alfabeetilist eelistab 55 (38%), süstemaatilist 32 (22%) — ülekaalus nooremad õppejõud. Alfabeetilise kataloogi kasutajate ülekaal tõendab, et eelnevalt on kasutatud bibliograafilisi allikaid.⁵⁰ Kuigi süstemaatilise kataloogi informatsiooniline väljendusjõud on kahtlemata suurem, kasutavad üksikud ka alfabeetilist kataloogi informatsiooni saamise eesmärgil, näit. kirjanike teoste muganduste otsimisel.

Kriitikat TR kataloogide kui informatsiooni otsimise süsteemi kohta tehti suuremalt osalt süstemaatilise kataloogi arvel. Alfabeetilises kataloogis on küll põhiliseks komistuskiviks kollektiivautor. Sellest tulenevad raskused teaduslike asutuste toimetuste tüüpi väljaannete ja teaduslike konverentside teeside leidmisel; ka perioodika kataloogis ei tabata alati õiget järjestussõna. Süstemaatilise kataloogi kasutamisel aga orienteerutakse liigituskeemis vaevaliselt, rubriike peetakse liiga suurteks, kataloog on vähe liigendatud ja viiteid on vähe. Mõnel alal (näit. keemias, lingvistikas, poliitilises ökonomias) märgiti ebatäpsusi liigitamises (vähemalt küsitletute arvates). Kriminialistika-alased materjalid on liigitussüsteemist tingitult hajutatud. Omamoodi üllatusena selgus, et suurem osa arstiteadlasi pole üldse rahul süstemaatilise kataloogiga, väites, et ei saa kunagi kindel olla, et leiab kõike antud küsimuse kohta. Eelistatakse märksõnakataloogi, mis grupeerib meditsiinikirjandust uurijale otstarbekamalt.⁵¹

⁴⁸ Võrdle ka W. Seidel. Fragen der wirtschaftlichen Information. — ZIID-Zeitschrift, 1967, Jg. 14, H. 2, S. 58.

⁴⁹ E. Törnuddi andmetel kasutavad teadlased raamatukogu katalooge üsna vähe (10%), vt. artikkel «Dokumentation und Forscher als ihre Benutzer.» — Nachrichten Dokumentation, 1964, Jg. 15, H. 4, S. 183.

⁵⁰ Alfabeetilise kataloogi kasutajate ülekaal võiks mõnel määral kinnitada USA raamatukoguteadlaste väidet, et raamatukogu reaalkataloogi tähtsus väheneb seoses informatsioonidokumendi sisu avamisega bibliograafiates. — A. Я. Куш уль. Функции и значение библиотечных каталогов в оценке американских библиотек оведов. — Библиотековедение и библиография за рубежом. Вып. 15. М., 1964, с. 66—67.

⁵¹ Kirjanduses osa uurijaid väidab, nagu olekski märksõnakataloog (koordinaatindekseerimine jne.) suurema informatsioonilise väärtusega. Cranfieldis (Inglism.) 1957—1962. a. tehtud eksperiment 4 otsimissüsteemiga näitab, et

Humanitaarteadlased, eriti üleülikooliliste kateedrite ja Ajaloo-Keeleteaduskonna õppejõud ei ole rahul kataloogide süsteemiga — katalooge on liiga palju ja seetõttu neis orienteerumine raske. Ollakse mures, kas kogu TR-s leiduv kirjandus peegeldub kataloogides.

Kataloogidega seoses tehti ka rida ettepanekuid. Süstemaatilise kataloogi efektiivsuse tõstmiseks soovitati mitmelt poolt, et kataloogid peegeldaksid ka perioodika artikleid, eeskätt välisperioodika. Kõige järjekindlamalt esines see soov arstiteadlastel. Pakuti isegi seejuures eeskujuks välismaa teaduslike instituutide raamatukogusid. Sooviti süstemaatilist kataloogi vanema perioodika ja vanade dissertatsioonide kohta. Ei puudunud ka kirjanduses järjest sagedamini esinev soov trükitud kataloogide suhtes. Viimane võimaldab vahendusinformatsiooni toomist teadlase kirjutuslauale.

Kataloogide kasutamisel esinevate raskuste ületamiseks pööratakse enamasti valvebibliograafi poole, vahel ka bibliograafia osakonda.

TR bibliograafia osakonna abi informatsiooni otsimisel kasutatakse üsnagi tagasihoidlikult, umb. 38% käsitletuist pole selleks kunagi vajadust tundnud. Üksikud isegi ei tea, misuguste küsimustega võib bibliograafide poole pöörduda. Suurem osa on neid, kes, olgugi harva, kasutavad bibliograafia osakonna abi teaduse ajaloo, eriti Tartu ülikooli ajaloo materjalide otsimisel või küsivad metoodilist nõu bibliograafilise kirje ja viitetechnika puhul. Kartoteeki «Õppe- ja kasvatustöö kõrgemas koolis» suhtuti üsna ükskõikselt. Vähe oli neid, kes leidsid selle vajaliku olevat. Seda kasutanud polnud ükski küsitletuist. Jäi mulje, et rohkem hinnatakse kartoteegi metoodika kui pedagoogika osa.

Esitati suur hulk soove ja ettepanekuid TR bibliograafiliste kartoteekide kohta. Kahjuks oli rohkem kitsaid ja konkreetseid soove kui üldisi ja suunavaid ettepanekuid. Levinud arvamine paistis olevat, et TR ülesanne ei ole õppejõule bibliograafiat koostada, sest sellega tuleb igapähele ise toime tulla, mõnel juhul kateedri laborandi abiga. TR bibliograafia osakonnalt vajatakse suunavat juhendamist kirjanduse otsimisel (mitmed oma huvi-alal). Olulisemaid soove kartoteekide osas: informatsiooniline kartoteek väliskirjanduse kohta (kaasa arvatud artiklid), TR-s leiduva teatmekirjanduse täielik kartoteek (kaasa arvatud ajakirja- ja raamatusisene)⁵², välismaal ilmunud Estica kartoteek, eesti teadlaste biobibliograafiaid (soovitati trükis avaldada), eesti kir-

ühelgi neist pole otsustavaid paremusi. Olulise tähtsusega on aga indekseerimise sügavus ja detailsus. — А. В. Соколов. Экспериментальное исследование эффективности информационно-поисковых систем (Кренфильдский проект АСБИБ). — Научно-техническая информация. 1966, № 2, с. 20—27.

⁵² See soov on küllalt oluline ja peaks TR töös esmajoones täitmisele võetama.

janikud TR lugejaina, teaduse ajaloo kartoteek, informatsioonikartoteek tsentraalsetest trükikaartidest või vähemalt kartoteek aladel, kus puuduvad referatajakirjad.⁵³

Retrospektiivset alginformatsiooni ammutavad TR fondidest rõhuvas enamikus ühiskonnateadlased ja teaduste ajaloo uurijad. Teised kasutavad sealt vaid üksikuid allikaid, enamasti piirdealade monograafiaid, teaduslikke kogumikke ja teaduslike konverentside materjale, mõnevõrra ka eelmiste aastate ajakirju. Fondide kasutamist õppejõudude poolt ei saa pidada kaugeltki intensiivseks. Abonementide kaudu laenatakse keskmiselt 6,8 teost aastas.⁵⁴

Reeglina kasutavad kõik õppejõud ka kateedrite raamatukogusid, mitte üksnes oma, vaid sageli ka naaberkateedrite omi. Kateedris tutvutakse uute ajakirjadega ja uudiskirjandusega, niivõrd kui seda sinna komplekteeritakse. Kateedrites leiduvad vähesed teatmekartoteegid ei ole enamasti korralikult peetud ja neid kasutatakse vähe. Mõnda kateedrisse on õppejõudude informatsioonilise aktiivsuse tulemusena kogunenud suured mikrofilmide ja sepaatide fondid. Neid peetakse väärtuslikuks informatsiooniallikaks. Enamasti leitakse kateedrist õppetöoks vajalikku materjali. Palju kurdeti kateedrite raamatukogude koostise juhuslikkuse üle, tõsteti aga esile enne 1940. a. ilmunud välismaa kirjanduse täielikkust kateedrites. Üksikud õppejõud ühiskonnateadustes toetuvad oma töös ainult kateedrite raamatukogudele. Ajaloo-Keeleteaduskonna õppejõud kasutavad rohkesti teaduskonna raamatukogu põhjendusega, et on mugav ja käepärast ning sealt saab materjali kiiresti kätte.

Arvamused selles, missugune peaks olema kateedri raamatukogu, olid kahesugused. Enamik õppejõude ei otsi kateedrist lähte kohta teaduslikuks tööks ja arvab, et kateedrisse tuleb komplekteerida õppetöoks vajalikke õpperaamatuid, käsiraamatuid, tähtsamaid erialaseid teatmeteoseid ja erialaajakirju. Teised leiavad, et teadlase töö hõlbustamiseks peaks kateedris olema hea spetsiaalne raamatukogu. Mõned seadsid eeskujuks Soome ja Saksa ülikoolide instituutide raamatukogusid, kus kõik uurimiseks vajalikud materjalid on käepärast.⁵⁵ Enamvähem üksmeelsed olid siiski selles, et kateedri raamatukogu ja TR ei tohi teineteist dubleerida.

⁵³ Arvestades TR varasemaid ja ka teiste raamatukogude kogemusi, võib kahelda selle kasutamise intensiivsuses. Vt. ka käesolev töö lk. 110.

⁵⁴ 1966. aasta andmed õppejõudude lugejakaartidelt.

⁵⁵ Küsimus ülikooli pearaamatukogu ja kateedrite (instituutide) raamatukogude vahekorra ja funktsioonidest on praegu mitmel pool päevakorral, eriti Lääne-Saksamaal. Vt. W. Grunwald. Kooperation Universitätsbibliothek — Universität. — Mitteilungsblatt (Bochum), 1967, N. F., Jg. 17, Nr. 3, S. 131—141; J. Ritter. 57. Deutscher Bibliothekartag 1967 in Aachen. Vorträge und Berichte. Universität und Bibliothek. Probleme, Aufgaben, Perspektiven. — Zeitschrift für Bibliothekswesen und Bibliographie, 1967, Jg. 14, Nr. 5/6, S. 296.

Informatsioonilüngad ja nende täitmine

Kui eeldada, et TR koos teaduskondade ja kateedrite raamatukogudega peaks suutma varustada TRÜ õppejõude olulisemate teadusliku informatsiooni dokumentidega, siis on puudujäägid üsnagi suured. Kõige suuremad, lausa karjuvad lüngad jäävad kapitalismimaade teadusliku kirjanduse osas. Loodusteadustes tul-lakse veel kuidagi toime, sest siin on kasutada ka ümbertrükke, mis küll tublisti hilinevad. Humanitaarteadustes aga muutub tea-duslik töö välismaa kirjanduse puudumise tõttu kohati peaaegu võimatuks (väliskirjanduses, rahvusvahelises õiguses, kriminalis-tikas). Õigusteaduskonnas kannatab ka õppetöö välismaade koo-deksite puudumise tõttu.⁵⁶ Majandusteadlased ainukestena vaja-vad rohkem sotsialismimaade kirjandust. Mitmelt poolt on nõud-misi Estica-alase väliskirjanduse järele. Nõukogude Liidus ilmu-nud kirjandusest jääb mõnevõrra puudu ülikoolide ja teiste tea-duslike asutuste väljaannetest (kaasa arvatud dissertatsioonide autoreferaadid) ja teaduslike konverentside materjalidest. Huma-nitaarteadlased tunnevad puudust 1920.—1940. a. ilmunud nõu-kogude kirjandusest.

TRÜ raamatukogude fondide koostise lünkade näitajaks on RVA intensiivne kasutamine. TR RVA tellimiste arv tõuseb iga aastaga (näit. 1960. a. 3314, 1963. a. 5824, 1965. a. 5907). RVA-d kasutab 75% küsitlenuist, kõige enam filosoofid, bioloogid, keemi-kud, füüsikud, matemaatikud ja arstiteadlased. Kõige vähem kasu-tavad õigus- ja majandusteadlased, seda temaatika iseloomu tõttu. On normaalne, kui piirduakse mõne tellimusega aastas, nagu see sageli toimubki, aga on ka pidevalt tellijaid. Ühel juhul moodus-tab RVA teel saadu koguni enamiku õppejõu poolt kasutatavast kirjandusest (filosoofias). Suures ülekaalus tellitakse uuemat väliskirjandust. Nurisetakse tellimiste täitmise aegluse üle, mis tublisti vähendab sel teel saadava informatsiooni väärtust. Kõike tellitut ei saadagi kätte, eriti kirjandust aktuaalsetel teemadel. Palju tuska tekitab jooksva aasta ajakirjade mittesaamine, isegi mitte mikrofilmina. Kirjanduses esineb ka puudulikke ja ebatäp-seid viiteid, mille täpsustamine enne RVA tellimise vormistamist on küllalt tülikas ja aeganõudev. Puudust tuntakse rahvusvaheli-sest RVA-st Tartus.

RVA töö korraldus TR-s jätab omakorda soovida, sest töömaht ületab juba ammu üheainsa töötaja tööjõudluse. Nii tuleb parata-matult tellijal ühtteist ise teha. RVA kasutaja peab iga soovitud kirje neli korda ümber kirjutama. Õppejõududel on tähelepanekuid,

⁵⁶ Välismaa kirjanduse terav puudus esineb ka Saraatovi Ülikoolis. — Л. В. Гусева. Некоторые результаты анкетирования по теме «Библиотека и научная информация», проведенного в мае 1966 года в Научной библиотеке Саратовского университета. — Сборник материалов в помощь разработке проблемы «Библиотека и научная информация». Вып. 3. Л., 1966, с. 51—52.

et väiksemate raamatukogude kaudu (Tartu Linna Keskraamatukogu, Loodusuurijate Seltsi raamatukogu) tellitud raamatud saavad kiiremini kui TR kaudu.

Et RVA ei suuda informatsioonidokumente kohale toimetada vajalikus koguses ega vajaliku kiirusega, pöörduvad õppejõud teistesse raamatukogudesse otseselt. Nii sõidetakse informatsiooni otsima üsna mitmele poole. Kõige sagedamini käiakse Moskvas V. I. Lenini nim. Raamatukogus ja Leningradis M. J. Saltõkov-Štšedrini nim. Raamatukogus. Rohkesti kasutatakse ka Väliskirjanduse Raamatukogu Moskvas. On loomulik, et universaalsete kõrval peetakse silmas ka oma eriala raamatukogusid teistes linnades. Informatsiooniotsingud ulatuvad ka Riiga, Viiniusesse ja Kiievisse. Oma vabariigist kasutatakse Tallinnas Teaduste Akadeemia Teaduslikku Raamatukogu, vähem Fr. R. Kreutzwaldi nim. Riiklikku Raamatukogu. Peamine ajend väljapoole sõitmiseks on uuem väliskirjandus, seejärel dissertatsioonid, vähemal määral enne Suurt Isamaasõda ja sõja ajal ilmunud kirjandus ja emigrantlik kirjandus. Majandusteadlased ja osalt juristid kasutavad enamasti vabariigi piires publitseerimata materjale, mida leitakse mitmelt poolt asutustest ja käitistest.

Väliskirjanduse kasutamiseks sõidavad paljud, eriti staažikamad ja teaduslikus töös produktiivsemad õppejõud igal aastal 1—2, vahest kuni 3 korda mitmeks päevaks Moskvasse või Leningradi ainult selleks, et lugeda seal uut väliskirjandust, peamiselt ajakirju, või siis Lenini nim. Raamatukogus uusi dissertatsioone. Vahetevahel jääb aga sealgi vajalik informatsioon saamata, sest uuemad ja kasutatavamad ajakirjad on välja laenatud kohalikele teadlastele. Prof. A. Mihhailovi ja dots. R. Giljarevski andmetel on teadusliku väliskirjanduse komplekteerimine Nõukogude Liidus viimase 10 aasta jooksul püsinud samal tasemel, s. o. umbes pool välismaal müügile tulevast teaduslikust kirjandusest ja väga tähtsusetu osa tasuta levitatavast kirjandusest.⁵⁷ On põhjust arvata, et eriti olulisi puudujääke esineb ülikoolide väljaannete osas, nagu näiteks tõendavad vastavad uurimused majandusteadusliku kirjanduse alal.⁵⁸

Mõningal juhul kasutatakse väljaspool Tartut ka nõukogude kirjandust oma erialal, põhjendusega, et seda on seal kergem kätte leida (arstiteadlased meditsiini raamatukogudes märksõnakataloogi tõttu) või saadakse avariilult (Moskva ülikooli raamatukogus).

⁵⁷ А. И. Михайлов и Р. С. Гиляревский. Нерешенные проблемы научных библиотек. — Вестник АН СССР, 1967, № 9, с. 26.

⁵⁸ Л. Ф. Вольфсон. Проблемы организации сводной информации об иностранной экономической литературе. — Научная библиография. М., 1967, с. 70.

Et õppejõududel on mitmesuguseid põhjusi teiste raamatukogude kasutamiseks, tõendab see, et külastatakse ühel või teisel juhul ka kõiki Tartu raamatukogusid, kõige enam küll Tartu Linna Keskraamatukogu ja EPA raamatukogu. Põhjustena märgitakse: raamatu saamise kiirust, mugavaid ruume (Keskraamatukogus), vaikust lugemissaalis ja raamatukogu lähedust. Enamasti loetakse küll teistes raamatukogudes ilukirjandust ja populaarteaduslikku kirjandust, harva ka ajakirju, mis TR-s puuduvad. Paljudel juhtudel sõltub teiste Tartu raamatukogude kasutamine lihtsalt harjumusest või ka tutvusest (tuttav raamatukoguhoidja!). On muidugi loomulik, et meedikud kasutavad kliiniku raamatukogusid võrdselt kateedri omaga.

Muud informatsiooni hankimise teed

Vaatamata kõigile eelnimetatud võimalustele ja kanalitele, millede kaudu informatsioon saabub pealegi aeglaselt, jääb veel puudu suur hulk vajalikke informatsioonidokumente, väliskirjanduse osas harilikult enamik. Neid püüavad õppejõud hankida omal algatusel, nii öelda «iseteeninduslikus» korras⁵⁹, mille õnnestumine muidugi sõltub suurel määral õppejõu teaduslikust kaalust, isiklikest sidemetest ja ka ettevõtlikkusest. Kõige levinum ja laialdasem võte on otseühenduse korras separaatide vahetamine teiste vastava ala teadlastega.⁶⁰ Kõige enam kasutavad seda praegu keemikud, bioloogid, arstid. Vahetatakse rahvusvahelises ulatuses. Vahetussidemete loomiseks välismaal avaneb kõige soodsam võimalus, kui meie teadlaste töid seal ilmub või kui võetakse osa rahvusvahelistest konverentsidest. Tavaliselt jõuab Nõukogude Liidus ilmunud töödest vähendusinformatsioon välismaale puudulikult ja suure hilynemisega. Seda TRÜ õppejõudude isikliku kogemust kinnitab ka grupi nõukogude autorite uurimus.⁶¹ Kõige paremas olukorras välisinformatsiooni suhtes on TRÜ-s orgaanilise keemia kateeder, kes avaldab rahvusvaheliselt hinnatavat ajakirja «Реакционная способность органических соединений», millele kaastööd laekub ka välismaalt. Ajakirja vahetades jookseb kogu vajalik informatsioon kateedrisse kätte.

Peale separaatide vahetuse kasutatakse üsna laialt isiklike tutvusi välismaal — nii saadakse ajakirju, teatmeteoseid, mono-

⁵⁹ Psühholoogide informatsioonivajaluse kompleksne uurimine USA-s näitas, et ofitsiaalseid kanaleid pidi levitatakse suhteliselt vananenud informatsiooni. Sellepärast on vaja soodustada teadlaste vahel mitteametlikke kontakte. — Ю. А. Асеев. Опыт комплексного исследования системы научной информации. — Научно-техническая информация, 1968, сер. 2, № 7, с. 10.

⁶⁰ USA-s nimetatud interpersonaalseks kommunikatsiooniks.

⁶¹ Изучение научных журналов как каналов связи. — Научно-техническая информация, 1967, сер. 2, № 12, с. 10.

graafiaid. Ka välismaal ilmunud tööde honorari arvel tellitakse väliskirjandust. Professoritel on kasutada väike välisvaluuta limiit, mille piires ühed tellivad mõne keskse ajakirja, mis võimaldab kursis olla oma eriala tähtsamate saavutustega, teised jälle tellivad ainult monograafiaid, kolmandad käsiraamatuid, neljandad kahjuks jätavad limiidi hoopis kasutamata. Paar õppejõudu ostavad kirjandust välismaa antikvariaatidelt, s. t. vahetavad valuutakursi alusel nõukogude kirjanduse vastu.

Teatmeinformatsiooni materjalide tundmine ja kasutamise oskus

Vestlustel selgus, et TR teatmeaparaadi ja eriti teatmeinformatsioonifondi tundmine ja kasutamise oskus on õppejõududel kahetsusväärsest lünklik. Kataloogide kasutamisega tullakse enam-vähem toime, referaatajakirju tuntakse oma alal hästi — paljud tellivad neid isiklikult — ja nähtavasti ka piirdealadel vähemalt rahuldavalt. Bibliograafiliste väljaannete tundmise ja kasutamise aste on tublisti erinev üksikutel õppejõududel, aga ka teadusaladest sõltuvalt. Kui «Kroonikate» kohta võib peaaegu öelda, et neid teatakse ja tuntakse hoopis rohkem kui kasutatakse, siis Uhiskonnateaduste Pearaamatukogu bülletàäne tuntakse puudulikult. Nii jääb mulje, et humanitaarteaduste esindajad, kuigi neil on puudus bibliograafilistest väljaannetest, ei kasuta küllaldaselt ka olemasolevaid. On see väljaannete väheses informatsioonilises väärtuses peituv viga või ainult propaganda puudulikkus? TR-s kahtlemata etendab praegu olulist osa teine moment — Uhiskonnateaduste Pearaamatukogu bülletàänid ei asetse jooksva perioodika saalis, vaid üldlugemissaalis vastava eriala teatmekirjanduse kappides.

Eriti vähe tuntakse ega kasutada peaaegu üldse teise astme bibliograafiaid (näit. «Библиография советской библиографии»). Ükski küsitletavaist neid endaalgatusel ei maininud. «Информационный указатель библиографических списков и картотек...» on enamikule tundmatu.

Õppejõud ise tunnistavad, et vahendusinformatsiooni allikate kasutamine on stiihiline. Kasutatakse, «mis kätte saab», eriti ühiskonnateadustes. Näib aga, et üldise küsitlusega ei saanud veel rahuldavat ülevaadet bibliograafiliste allikate kasutamisest. See küsimus vajab omaette uurimist, võib-olla lähtudes ühelt poolt iga õppejõu konkreetsetest informatsiooninõudmistest ja teiselt poolt TR-s leiduvatest vahendusinformatsiooni väljaannetest.

Kirjanduses esineb sageli vihjeid sellele, et vähe teadlasi ja spetsialiste tunneb kõiki teatmeinformatsiooni vahendeid, mida nad võiksid edukalt kasutada. Sellepärast ongi vaja organisee-

rida vastavaid kursusi juba üliõpilastele.⁶² Uurijad on ka kindlaks teinud, et teadlasel on otsene korrelatsioon raamatukogulike meetodite formaalse tundmise ja kirjanduse kasutamise vahel.⁶³ Inglismaa Teaduse ja Tehnika Rahvusliku Laenuraamatukogu direktor D. Urquhart, kes on ühtlasi teatmekirjandust kasutama õpetamise pioneeriks Inglismaal, väidab, nagu oleks raske teadlasele selgeks teha, et ta bibliograafilisi vahendeid ei tunne.⁶⁴

TRÜ õppejõududelt, kellele vastav küsimus esitati, analoogilisi andmeid ei saadud. Kaugelt suurem osa õppejõude on tutvunud kataloogide ja bibliograafiatega iseseisvalt, valvebibliograafi abiga või individuaalsete konsultatsioonide kaudu. Ainult üksikud on aspirantidena või üliõpilastena grupikonsultatsioonidest osa võtnud; need orienteeruvad ka teatmematerjalides paremini ja kasutavad bibliograafilisi vahendeid märksa järjekindlamalt. Kaks kolmandikku küsitletuist on teadlikud, et nad teatmematerjale puudulikult tunnevad, ja soovivad vastavat ülevaadet või instruktööri võimalikult mitmekülgselt, mõned soovivad isegi perioodiliselt (igal aastal või paari aasta tagant, silmas pidades uusi materjale) nii grupikonsultatsioonide kui ka kirjalike ülevaadete, bülletäänide (paljundatud teatmekirjanduse nimestike) jm. kaudu. Üsksikud soovivad bibliograafiate tutvustamist kateedris. Tutvustamiste organiseerimisel tahetakse initsiaatori osas näha raamatukogu.

Kirjalike tutvustamisvormide suhtes tehti rida ettepanekuid: avaldada seeriaviisilisi kirjutisi ülikooli ajalehes, kus oleks vähem sõnalist osa ja rohkem praktilist käsitlust; aeg-ajalt avaldada põhiliste bibliograafiate loendeid, tutvustada ajalehes lähemalt üksikuid tähtsamaid teatmeteoseid. Soovitakse ka mitte ainult TR teatmematerjale tutvustavat brošüüri, vaid ülevaadet kogu Nõukogude Liidu teadusliku informatsiooni süsteemist. Teaduse ajaloo uurijad soovivad teatmikku kodanlikus Eestis ilmunud teatmeteoste kohta. Peetakse ka vajalikuks juhendit, mis annaks näpunäiteid puuduliku bibliograafilise kirje täpsustamiseks. Igal viisil, öeldakse, on vaja informatsiooni anda ja teatmematerjale tutvustada.

Üks kolmandik küsitletud õppejõududest arvab, et suudab ise vajalikul määral orienteeruda teatmematerjalides ja -süsteemides. Raamatukogutöötajatele aga paistab, et ka neile õppejõududele võiks üht-teist kasulikku juhatada. Noorte õppejõudude instrueerimist peavad kõik ühte viisi vajalikuks.

⁶² B. Vickery, D. Simpson. Future of scientific communication. — Science Journal, 1966, vol. 2, No. 7. Tsit.: Сборник переводов по вопросам информационной теории и практики. № 8. М., 1967, с. 6.

⁶³ E. Power. Instruction in the use of books and libraries. — Libri, 1964, vol. 14, No. 3, p. 253.

⁶⁴ D. J. Urquhart. Developing user independence. — Aslib Proceedings, 1966, vol. 18, No. 12, p. 354.

Õppejõudude isiklikud informatsioonifondid

(Informatsiooni säilitamine)

Õppejõudude poolt mitmesuguste allikate ja kanalite kaudu kogutud informatsioonimaterjalid moodustavad õppejõu isikliku informatsioonifondi. Selle üheks olulisemaks koostisosaks on isiklik erialane raamatukogu, mis ei puudu peaaegu ühelgi õppejõul. Sinna komplekteeritakse harilikult esimeses järjekorras õppetööks vajalikku kirjandust, erialaseid ajakirju ja teatmeteoseid. Teaduslikuks tööks hangitakse separaate. Ühed, enamasti nooremad õppejõud, ostavad kõike, mis erialal saadaval, teised piiravad kord-korralt temaatikat; seejuures on tõsiseks probleemiks, kas piirata raamatute või ajakirjade arvel. Kurdetakse ka kirjanduse vananemist, mis muudab isiklikud raamatukogud osaliselt ballastiks (majandusteadus, sisemeditsiin).

Suuruselt on isiklikud raamatukogud üsnagi erinevad, kõikudes mõnelt sajalt kuni 10—12 tuhande köiteni. Komplekteerimise intensiivsust reguleerib mõnevõrra ka raamatukogu omaniku elamispinna suurus, aga mõni tunnistab avameelselt, et kodus on tõeline «raamatuuputus», ulatudes lae alt keldrisse. Nii ei leitagi seal enam vajalikku raamatut kätte, vaid tuleb seda koguni raamatukogust tuua. Sobivaks isikliku raamatukogu suuruseks, mida jõuab veel korras hoida, peetakse 3000 köidet.

Väidetakse, et oma isikliku raamatukogu baasil võib mõnel alal ainult õppetööd teha, enamasti vist sedagi mitte; teaduslikuks tööks aga isiklikust raamatufondist ei piisa.⁶⁵ Isikliku raamatukogu üheks vooruseks peetakse võimalust otse raamatusse märkmeid teha. Mõned koostavad isiklikele raamatutele aineregistreid (aga kas see pole kirjastuse ülesanne?).

Üksikutel vanematel õppejõududel on nii ulatuslikud ja hästi komplekteeritud raamatukogud, et neid kasutavad vahetevahel ka kolleegid. Tuuakse oma isiklikke raamatuid ka kateedrisse kasutamiseks.

Kogemuste põhjal märgiti, et isikliku raamatukogu komplekteerimine on raske ülesanne ja sellega peaks alustama juba üliõpilasena. Tõepoolest, küllap tasuks teadlase raamatukogu komplekteerimise meetodikat lähemalt uurida ja võib-olla koostada selle mudel.

Trükitud informatsioonidokumentide kõrval koguvad õppejõud ka fotokoopiaid ja mikrofilme. Mikrofilme kasutavad kõige enam füüsikud, matemaatikud, keemikud, bioloogid ja enamik arstiteadlasi. Filme tellitakse isiklikult või lastakse valmis-

⁶⁵ Ka Lääne-Siberis korraldatud uurimustes täheldati, et kuigi teadlastel on kõigil isiklikud raamatukogud, ei saa need täielikult rahuldada kirjandusallikate vajadust. — А. В. Батаева. Анализ профессиональных запросов читателей. — Техн. б-ки СССР, 1967, вып. 8, с. 8.

tada RVA teel saadud ajakirjade artiklitest ja raamatutest. Mikrofilme siiski ei armastata, sest lugemine tekitab raskusi. Juba mikrofilmide lugemise aparate on TRÜ-s vähe ja needki ei ole detailide puudumise tõttu alati töökorras. Mikrofilmide lugemist peetakse igal juhul tülikaks, aeganõudvaks ja silmi koormavaks, pealegi ei saa neid kasutada vahetult töö juures. Raskusi on isegi mikrofilmide valmistamisega kohal, sest puudub vastav võimalus TR juures. Paljud õppejõud lasevad praegu valmistada mikrofilmidest fotokoopiaid, mis on kasutamiseks küll mugavamad, kuid tõstavad tublisti informatsiooni maksumust.

Ühiskonnateadlaste enamik kasutab mikrofilme vähe, sest vajatava kirjanduse hulk on filmimiseks liialt suur. Vastandina hindavad mikrofilme ja nende saamisvõimalusi kõrgelt mõned matemaatikud.

Kserokoopiaid, mis on kasutamiseks kõige mugavamad, on seni saadud ainult välismaalt.⁶⁶

Suur hulk vajalikku informatsiooni kogutakse väljakirjutuste, konspektide ja kartoteekide näol. Kõige enam teevad väljakirjutusi ja konspekte ühiskonnateadlased, mõnevõrra vähem matemaatikud, füüsikud ja keemikud. Enamasti tehakse väljakirjutused ja konspektid üksikutele lehtedele, mõnikord ka vihikutesse, viimasel ajal järjest rohkem perfokaartidele.

Isiklikud kartoteegid kas on ühendatud märkmetega (harilikult perfokaartide puhul) või koosnevad ainult bibliograafilistest kirjetest. Kartoteekide suurus ulatub sadadest kuni 8 tuhandeni. Üks matemaatik koostab kartoteeki trükikaartidest. Bibliograafilisi kartoteeke peetakse harilikult laiemalt kui on uurimistöö teema, nii et kartoteek sisaldab üldist kui ka temaatilist informatsiooni. Üks õppejõud (õigusajaloolane) peab oma töödes viidatud kirjanduse (bibliograafiliste viidete) kartoteeki.

Mõned õppejõud (täppisteadlased) märgivad vajaliku kirjanduse ainult taskuraamatusse. Mõned ei säilita bibliograafilisi kaarte pärast teadusliku töö ilmumist.

Perfokaarte kasutab 62 küsitletut, s. o. 42%.⁶⁷ Suurem osa neist alustas alles hiljuti, nii et pole veel välja töötatud koodi ega deskriptoreid, osa kasutab oma deskriptoreid otsekoodina. Mõne probleemi või kateedri ulatuses on deskriptorid ühiselt välja töötatud. Perfokaardi kasutuselevõtmist takistab paljudel varem harilikel kaartidel alustatud kartoteek. Ka on raskusi perfokaartide saamisega. Paljud peavad perfokartoteeki paremaks tavalisest ja

⁶⁶ 1968. a. hakkas Riiklik Avalik Teaduslik-Tehniline Raamatukogu Moskvas saatma kserokoopiaid mõnede TR RVA tellimuste rahuldamiseks. 1968. a. sügisest alates on kserokoopiaid võimalik teha ka TR-s.

⁶⁷ Olgu võrdluseks märgitud, et Dresdeni Tehnikaülikooli Metsamajandus-teaduskonna õppejõududest kasutas 1967. a. perfokaarte ainult 11%. — I. Koch. Wie informieren sich die Wissenschaftler? — Zentralblatt für Bibliothekswesen, 1968, Jg. 82, H. 11, S. 660.

kavatsevad tulevikus üle minna. Rohkesti on perfokaardi kasutajaid arstiteadlaste ja kehakultuurlaste, vähe juristide seas.

Informatsioonimaterjale säilitatakse harilikult kodus. Igaühel on oma väljakujunenud süsteem, tavaliselt hoitakse väljakirjutusi ja konspekte temaatiliselt mappides ja ümbrikes, kartoteeke karpides.

Kas informatsiooni kogutakse individuaalselt või kollektiivselt? Enamik õppejõude on seni kogunud individuaalselt. Ainult üksikutes kateedrites (orgaanilise keemia, üldfüüsika, teoreetilise füüsika, matemaatilise analüüsi, taimesüsteematika, taimefüsioloogia, geoloogia, biokeemia, riigi ja õiguse ajaloo, tsiviilõiguse) on informatsiooni kollektiivne kogumine organiseeritud või organiseerimisjärgus.⁶⁸ Ühiselt kogutakse referaate perfokaartidel ja bibliograafilist informatsiooni kaartidel. Sageli toimub referaatide ja mikrofilmide kogumine kollektiivselt, kartoteegid aga on igaühel eraldi. Mõnes kateedris (näit. biokeemia, taimefüsioloogia) tellivad õppejõud ühiselt referaatajakirju. On ka kateedreid (näit. anorgaaniline keemia), kus on proovitud informatsiooni ühiselt koguda, see pole aga efektiivseks osutunud.

Rõhuv enamik õppejõude püsib arvamisel, et temaatika suure erinevuse tõttu pole mõeldavgi uurimisgruppide moodustamine ja informatsiooni kollektiivne kogumine. Mõned ütlevad, et otsimine ja leidmine pakuvad nii suurt naudingut, et seda ei taha loovutada. Informatsiooni otsimisel peetakse küll silmas kokkupuutepunkte teemade vahel ja eriti väljastpoolt Tartut informatsiooni kogudes arvestatakse mõnevõrra ka kolleegide vajadusi.

Kokkuvõte ja järeldused

Küsitlusandmete analüüs võimaldab teha järgmisi kokkuvõtteid:

1. Tartu ülikoolis töötava teadlase-pedagoogi informatsiooni-vajadus sõltub uuritava temaatika iseloomust, mille juures on määravaks: a) uurimisobjekti ajaline paiknevus (kaasaegne või ajaloolise kallakuga temaatika); b) teema uurimise tase ja selle tsentrumi asukoht (Tartus, vabariigis, Nõukogude Liidus või välismaal); c) uurimisobjekti territoriaalne asetus (lokaalne, vabariiklik, üleliiduline või internatsionaalne).

2. Õppejõudude poolt kasutatavate informatsiooniallikate ring on küllalt lai. Need grupeeruvad järgmiselt: a) allikad, kust saab otsest informatsiooni (kirjalikult fikseeritud informatsioonidokumentid); b) allikad, mis annavad uusi mõtteid (teaduslikud konverentsid ja sümposionid, isiklikud kontaktid, ajalehed). Mõlemad on hinnatavad. Informatsioonidokumentidest eelistatakse igal juhul originaali referaatidele.

⁶⁸ TRÜ Nõukogu otsus 30. dets. 1966 kohustab kateedreid informatsiooni koguma kollektiivselt.

3. Teadlased ei ole rahul olemasoleva informatsioonisüsteemiga. Kaugelt rohkem aga kurdetakse informatsiooninappust kui informatsiooniuputust. Katastroofiline informatsioonivaegus valitseb välismaa, eriti kapitalismimaade informatsioonidokumentide osas. See areneb tõusvas suunas, mõjustab TRÜ-s tehtava teadusliku töö kvaliteeti, intensiivsust ja resultaate, tõstab tunduvalt teadusliku töö maksumust, kahjustab ka õppetööd.

4. Informatsiooniallikate hankimise teid võib jaotada: a) raamatukaubanduslikud, b) raamatukogulikud, c) isiklikel kontaktidel baseeruvad. Õppejõududel on tendents eelistada esimest (niipalju kui võimalik) ja kolmandat teed. Kolmas, kirjanduses mittofitsiaalseks nimetatud informatsioonilise teenindamise viis kipub ületama ofitsiaalset.

5. Väide, et teadlased saavad läbi ilma raamatukoguta⁶⁹, ei leia TRÜ-s kinnitust. See osutus õigeks ainult umbes 3% küsitletute puhul (ühiskonnateadustes, lokaalne temaatika). TR külastamissagedus varieerub: 1—3 korda nädalas, paar korda kuus. Suur osa õppejõude külastab TR ebaregulaarselt, vastavalt vajadusele. Külastatakse ka tsükliliselt, töötades raamatukogus teatud perioodil mitu päeva (või nädalat) järjest. Muidugi ei tohi unustada seda, et TRÜ õppejõududel ei ole kasutada muud informatsiooniteenistust peale raamatukoguliku.

6. TR informatsioonimaterjalide kasutamise intensiivsus sõltub suurest hulgast teguritest, mida võiks grupeerida

a) objektiivsed raamatukogupoolsed:

- 1) raamatukogus säilitatava vajaliku informatsiooni maht,
- 2) informatsioonimaterjalide korraldus (kättesaadavus),
- 3) raamatukogu fondide avatuse aste,
- 4) raamatukogu asukoht ja ruumid,
- 5) teenindamise kvaliteet ja kiirus;

objektiivsed õppejõupoolsed:

- 1) eriala ja temaatika iseloom,
- 2) isikliku raamatukogu suurus ja koostis,
- 3) kateedri raamatukogu koostis ja suurus;

b) subjektiivsed:

- 1) õppejõu teadusliku töö staaž,
- 2) sidemed teiste teadlastega,
- 3) teadusliku töö tegemise intensiivsus,
- 4) antud teema kallal töötamise aeg,

⁶⁹ C. F. J. Overhage. Science libraries: prospects and problems. — Science, 1967, vol. 155, No. 3764, p. 803; В. М. Оськина. Роль и место научной библиотеки в системе информации. — Библиотековедение и библиография за рубежом. Вып. 22. М., 1967, с. 86.

- 5) õppejõu harjumused ja uurijanatuur,
- 6) informatsioonisüsteemi tundmine oma erialal,
- 7) õppejõu loengukoormus ja -kursus,
- 8) administratiivsed ja ühiskondlikud kohustused.

7. TR osa on informatsioonitöös enamasti passiivne, aktiivseks vormiks võib pidada ainult uudiskirjanduse (väliskirjandus, autoreferaadid) bülletàäne. Vastavalt sellele peab õppejõud ise olema hoopis aktiivsem, sest informatsioon ei jookse kateedrisse ega koju kätte.

8. Sellele vaatamata õppejõud enamikus TR-le suuri pretensioone ei esitanud, sest nad on harjunud raamatukogu passiivsete vanade teenindamisviisidega ja eelistavad suuremalt osalt otsida raamatukogus informatsiooni iseseisvalt, ilma raamatukogutöötajat «tülitamata». ⁷⁰ Seejuures nad muidugi ei tea, kas saavad kätte kõik TR-s salvestatud vajaliku informatsiooni. Näib osutuvat tõeks USA informatsiooniteadlase C. Conradi väide, et «vajadused arenevad peamiselt siis, kui kasutajad muutuvad sõltuvaks olemasolevast süsteemist». ⁷¹ Olemasoleva informatsioonisüsteemi võimalused piiravad kasutaja nõudmisi. ⁷²

9. TR ja ka teised TRÜ õppejõududel kasutada olevad raamatukogud rahuldavad teadlaste informatsioonivajadust puudulikult eeskätt järgmistel põhjustel:

- a) perioodika sisu on avamata,
- b) väliskirjandust on vähe,
- c) puuduvad kiirkoopiategemise võimalused,
- d) puudub informatsioonivahendite propaganda ja teatmeaparaadi tutvustamine.

10. Küsimusele, kas TR rahuldab mõnda teadusala paremini kui teist, on raske vastata. Peaaegu kõige halvemas olukorras on ühiskonnateadlased, seejärel aga arstiteadlased. ⁷³ Vaevalt siin

⁷⁰ Analoogilisi tähelepanekuid on tehtud ka teistes ülikoolides. — J. Cook. The science information problem. — The Advancement of Science, 1966, vol. 23, No. 112, p. 307; L. Uytterschaut. Literature searching methods in social science research. A pilot enquiry. — Bulletin de l'Association internationale des documentalistes et techniciens, 1966, t. 3, n° 2, p. 27. Huvitav ja tõepärane on E. Törnuddi väide, et Euroopa ülikoolides on traditsiooniline joon «tee ise», Ameerikas aga õpivad üliõpilased juba varakult teistelt küsima. — E. Törnudd. Dokumentation und Forscher als ihre Benutzer. — Nachrichten Dokumentation, 1964, Jg. 15, H. 4, S. 184.

⁷¹ C. C. Conrad. Coordination and integration of technical information services. — Journal of Chemical Documentation, 1967, vol. 7, No. 2, p. 111.

⁷² H. Menzel. Information needs and uses in science and technology. — Annual Review of Information Science and Technology, 1966, vol. 1, p. 51.

⁷³ Sveitsi ülikoolides on küsitluse andmeil samuti kõige halvemini rahuldatud ühiskonnateadlased, paremini arsti-, loodus- ja tehnikateadlased — M. Wehrli. Hochschule und Bibliothek. — Publikationen der Vereinigung Schweizerischer Bibliothekare (Bern), Nr. 22, 1967, S. 39.

võrdlemine raamatukogu seisukohalt olulist resultaati annab, sest väga palju sõltub, vähemalt TRU-s, ühelt poolt bibliograafiliste väljaannete süsteemist ja teiselt poolt väliskirjanduse kättesaadavusest.

11. Et vastuvaidlematult kõige olulisemaks alginformatsiooni allikaks on teadlasele-õppejõule teaduslik perioodika, ilmneb suur vastuolu raamatukogulikus informatsiooniteenistuses: raamatukogutöötajad kulutavad endiselt lõviosa oma ajast ja energiast raamatute komplekteerimisele, läbitöötamisele ja säilitamisele, teadlane aga on jäetud peaaegu omapead perioodika juurde.

Eeltoodust tulenevad järgmised järeldused:

1. Nõukogude Liidus kehtestatud sundeksemplaride süsteem teaduslikele raamatukogudele vajab reformimist — massibrošüürid tuleb asendada väikesetiraažiliste teaduslike konverentside jm. materjalidega.

2. Kirjanduse komplekteerimiseks eraldatud välisvaluuta limiidi jaotamisel ei ole õige praeguste kohmakate teadusliku kommunikatsiooni vahendite (RVA, mikrofilmid) puhul lähtuda mehaaniliselt riiklike (vabariiklike) raamatukogude süsteemist, arvestamata perifeerias asuvate ülikoolide teaduslikku kaalu.⁷⁴

3. Käteedrite raamatukogude komplekteerimise põhimõtted vajaksid läbikaalumist kitsalt ametkondlike materjalide ja separaatide kogumise aspektist.

4. Teadlaste efektiivse teenindamise probleemi lahendamine peaks teaduslikes raamatukogudes esile kutsuma järgmisi struktuurilisi muudatusi, mida tuleks ka juba ette näha uute hoonete projekteerimisel: a) iseseisev perioodika osakond, mis peaks olema kompleksne, hõlmates komplekteerimise, töötlemise ja teenindamise⁷⁵, võib-olla isegi informatsioonisektori; b) teadusliku informatsiooni osakond ja selle koosseisus (kui mitte koguni omaette osakonnana) instruktiivsektor.

Informatsiooniosakonna funktsioonid oleksid peale otsese informatsioonitöö, milleks kuluks iga teaduskonna jaoks vähemalt üks spetsialist (informaator, referent), veel järgmised: instruktiivsed — õppejõudude instrueerimiseks informatsioonivahendite kasutamisest; organisatsioonilised — informatsioonitöö korraldamine üli-

⁷⁴ NSV Liidu Kultuuriministeeriumi kolleegium otsustas NSV Liidu Ministrite Nõukogu otsuse 29. nov. 1966. a., nr. 916 «Teaduslik-tehnilise informatsiooni üleriiklikust süsteemist» täitmiseks luua väliskirjanduse fondide ratsionaalse süsteemi V. I. Lenini nim. Raamatukogu, M. J. Saltõkov-Stšedrini nim. Raamatukogu, Väliskirjanduse Raamatukogu ja vabariiklike raamatukogude baasil. — Основные мероприятия по развитию универсальных научных библиотек как части общегосударственной системы научно-технической информации. М., 1967, с. 8.

⁷⁵ Võrdle З. Дафинов. Некоторые вопросы организации и деятельности вузовских библиотек. — Библиотековедение и библиография за рубежом. Вып. 24. М., 1968, с. 35.

koolis ja raamatukogus; metoodilised — kateedritele ja õppejõududele metoodilise abi osutamine kartoteekide ja bibliograafiate koostamises; teaduslikud — jätkata ja süvendada õppejõudude informatsioonivajaduse ja selle rahuldamise teede ning võimaluste uurimist.

5. TRÜ õppejõudude informatsioonivajaduse uurimist tuleks edaspidi jätkata juba hoopis sügavamalt ja mitmes suunas, põhieesmärgiga selgitada kasutamata ressursse TR informatsioonivõimsuses. Teemad võiksid olla näit. bibliograafiliste allikate kasutamine, eriti ühiskonnateadustes; informatsiooniliste trükikaartide vähese kasutamise põhjuste analüüs; kateedri informatsioonimaterjalide ja informatsioonitöö võimalik osatähtsus ja koht TRÜ informatsioonisüsteemis; väliskirjandusest saadava informatsiooni käibeag ja käibekulud.⁷⁶ Siit saaks mingi pildi ühelt poolt informatsiooni sisulise väärtuse kahanemisest seoses käibeaja pikenedamisega ja teiselt poolt informatsiooni rahalise väärtuse (maksumuse) tõusust. Huvitav oleks ka püüda ligikaudseltki määrata, kui suur on mõlemapoolne informatsioonikadu — raamatukogu poolt informatsiooni mahajooksmine ja õppejõu poolt puudujääk.⁷⁷

* * *

Läbiviidud küsitluse-vestluse hinnanguna võiks lõpuks märkida, et tööd alustati vähese teoreetilise ettevalmistusega. Selle tõttu püstitati eesmärk liiga ebamääraselt, küsimuste ring haarati liiga lai. Ei osatud ka lähemalt määrata, keda ja kui paljusid küsitleda. Ei fikseeritud eelnevalt, mis osas koguda ainult statistilisi andmeid ja milles selgitada asja olemust ning põhjuseid. Küsitluse käigus puudus küllalt asjatundlik juhendamine ja koordineerimine, mistõttu küsitlemine ei toimunud ühtlasel tasemel, ja osa vastuseid jäi üldsõnaliseks. Küsitletavatel ei jäänud aega küsimusse põhjalikumaks süvenemiseks.

Küsitluse-vestluse meetod kõigile tema puudustele⁷⁸ ja rakendamisel tehtud vigadele vaatamata osutus meie arvates niisuguse uurimuse esimese etapina ikkagi kõige otstarbekamaks. Seda nimelt järgmistel põhjustel: 1) oli võimalik selgitada terminoloogilisi arusaamatusi (näit. paljud õppejõud ei tee vahet kataloogi ja kartoteegi vahel, bibliograafiaid ei eraldata pealkirjade järgi jne.); 2) vestluses selgus neid momente, mida raamatukogutöötaja poleks osanud näit. ankeedi koostamisel ette näha; 3) ilmnes, et välja-

⁷⁶ Käibeag — informatsioonivajaduse tekkimisest kuni informatsiooni saamiseni; käibekulud — sõidud Moskvasse ja mujale, käsitsi kopeerimise aeg, fotokoopia hind jne.

⁷⁷ Informatsiooni ökonoomilisele efektiivsusele on seni väga vähe tähelepanu pööratud. Vt. ka Д. Д. Москвин. Об экономической эффективности информации. — Научно-техническая информация, 1966, № 2, с. 3—4.

⁷⁸ Vt. käesolev töö, lk. 99.

pakutava vastuse variantidega võib üht osa õppejõude mõjutada; 4) oli võimalik paljudel juhtudel selgitada mitte ainult informatsioonivajaduse olemust ja selle rahuldamise teid, vaid ka ühe või teise nähtuse põhjusi; 5) õppejõud tunnistasid, et nad ankeeti poleks kunagi nii hoolikalt täitma hakanud.

Töö käigus selgus ühtlasi, et teadlaste informatsioonivajaduse uurimine on väga huvitav ja tänuväärne töö. Selleks aga, et teha ulatuslikumaid üldistusi ja konkreetseid järeldusi, kuidas oleks efektiivne ülikooliteadlaste informatsiooniteenistust parandada, on vaja kompleksset, väga põhjalikku ja pikaajalist uurimist.

ИНФОРМАЦИОННЫЕ ПОТРЕБНОСТИ ПРЕПОДАВАТЕЛЬСКОГО СОСТАВА ТАРТУСКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА И ИХ УДОВЛЕТВОРЕНИЕ

К. Ноодла

Резюме

На основе материалов опроса 146 преподавателей дается попытка систематизировать и охарактеризовать информационные потребности преподавателей-ученых Тартуского государственного университета (ТГУ), основные направления в удовлетворении этих потребностей и роль Научной библиотеки (НБ) ТГУ в этом.

Информационные потребности преподавателей в зависимости от целевого назначения делятся на отраслевые и тематические, а в зависимости от выхода информационных материалов — на текущие и ретроспективные. Используемые информационные источники рассматриваются с точки зрения печатной, неопубликованной и устной информации. Выяснилось, что большим спросом пользуются журнальные статьи, сборники научных работ и материалы научных конференций. Научные монографии рядом преподавателей расцениваются с точки зрения методики исследования. Справочная литература используется в основном по смежным отраслям и в первую очередь для учебной работы. Преподаватели общественных дисциплин используют довольно много газетной информации. Из неопубликованных материалов большой интерес вызывают диссертации. Потребность в других неопубликованных материалах большей частью доминирует среди экономистов и юристов. Из информационных документов решительно предпочитается оригинал реферату. Устные источники информации имеют особое качество, способствуя возникновению новых идей.

Этапы разыскания и собирания информации анализируются в статье, начиная с предварительной библиографической информации. С нею преподаватели знакомятся по тематическим планам

издательств и книготорговым бюллетеням в книжных магазинах. Для сбора текущей информации преподаватели широко пользуются в НБ открытым доступом к периодическим изданиям текущего года, но недостаточно используется открытый доступ к новым книгам. Важнейшими источниками вторичной информации являются реферативные журналы, обзорные статьи и библиографическая информация из отраслевых журналов. Интенсивно используются информационные бюллетени НБ (по иностранной литературе и по авторефератам). Мало используются библиографические бюллетени Фундаментальной библиотеки общественных наук им. В. П. Волгина Академии наук СССР, «летописи» и информационные печатные карточки. Как правило, несколькими источниками пользуются параллельно. Зачастую информация, содержащаяся в иностранной периодике, оценивается выше отечественной.

Поиск вторичной ретроспективной информации дополняется личными картотеками преподавателей, библиотечными каталогами и помощью, оказываемой библиографическим отделом. Из каталогов используются оба (алфавитный и систематический), но в какой-то степени предпочтение отдается алфавитному. В адрес систематического каталога и системы каталогов НБ высказывается также и критика. Медики желают иметь предметный каталог. В отдел библиографии НБ преподаватели обращаются редко, главным образом по вопросам истории науки и по вопросам методики ссылок. Для сбора ретроспективной первичной информации фонды НБ используются сравнительно слабо, главным образом исследователями общественных наук и истории науки.

Без НБ ученые обычно не могут обойтись, т. к. в Тарту не имеется другого информационного центра. Используются также библиотеки кафедр, в которых учеными точных наук собраны отписки и микрофильмы.

Для восполнения имеющихся пробелов в пользовании информационных каналов, обусловленных системой библиотек ТГУ, преподаватели обращаются к 1) МБА, объем которого все возрастает, 2) другим библиотекам, в первую очередь Москвы и Ленинграда, 3) другим источникам (главным образом непосредственным контактам с другими специалистами). Посредством всех этих путей в первую очередь разыскивается иностранная литература.

В статье рассматриваются также вопросы ознакомления и умения пользоваться справочными материалами и справочным аппаратом НБ. Выяснилось, что здесь имеется ряд существенных пробелов. Две трети опрошенных преподавателей осведомлены, что они недостаточно знают информационные материалы и от них исходит ряд предложений относительно способов инструктирования.

Наконец, в статье обращается внимание на личный информационный фонд преподавателя, составными частями которого являются личная библиотека специальной литературы, микрофильмы и фотокопии, конспекты, выписки, заметки и библиографическая картотека. Количество книг в личных библиотеках достигает 12 тыс. томов. Личные библиографические картотеки либо объединены с заметками, либо состоят только из библиографических описаний. Объем картотек достигает до 8 тыс. наименований. Перфокартами пользуется 42% опрошенных, главным образом ученые в области медицины и физической культуры. На отдельных кафедрах организован коллективный сбор информации, но большей частью предпочитается индивидуальный способ собирания.

В заключение статьи делается вывод, что ученые недовольны существующей системой информации. Особенно большой недостаток ощущается в зарубежных информационных источниках. Интенсивность использования информационных материалов НБ во многом зависит от факторов, которые группируются автором по объективным и субъективным признакам. Роль НБ в информационной работе большей частью пассивна. Ученые же больших претензий НБ не предъявляют, так как они свыклись с пассивными методами обслуживания в библиотеке и предпочитают в основном разыскивать информацию самостоятельно. В самых неблагоприятных условиях в отношении информационных поисков находятся ученые общественных наук.

Отмечено также противоречие: главным информационным источником для ученых служит периодика, библиотеки же в основном работают с книгами.

THE INFORMATION NEEDS OF THE TEACHING STAFF OF TARTU STATE UNIVERSITY AND THE MEANS OF SATISFYING THEM

K. Noodla

Summary

On the basis of the data obtained from interviewing 146 persons an attempt is made to determine and systematise the nature of the information needs of the teachers and scientists of Tartu University, the basic methods by which these needs are satisfied, and the role played in this process by the Scientific Library of the University.

According to their nature, the information needs of the University staff may be classified under two heads: information concerning the discipline as a whole, and information concerning the narrow subject under investigation; and, in regard to the time of publication, as current and retrospective.

The sources of information comprise both printed and unprinted materials, as well as oral communications. The sources most widely used are articles in periodicals, scientific collection books and materials of scientific conferences. Monographs are valued chiefly for their methods of investigation. Works of reference are mostly used as sources of information on associated subjects, and are primarily consulted for practical teaching purposes. Lecturers in social sciences also make ample use of newspaper information. Among the unpublished materials dissertations are in great demand. But other kinds of unprinted matter are frequently called for in economics and law. In all cases originals are preferred to abstracts. Oral sources of information have a quality of their own, and serve to suggest new ideas.

The search for and gathering of information passes through a number of stages. It usually begins with the collection of preliminary bibliographical information, which is obtained from publishers' prospectuses and bookshop catalogues. Current information is largely supplied by the periodical publications available on the shelves in the Library reading-room. Less attention is paid to the shelf where recent book acquisitions are displayed. The chief sources of current secondary information are the abstract journals, and the surveys and bibliographical items in the specialised periodical press. The Library issues bulletins covering the foreign literature and dissertation abstracts, and these are intensively used. There is less demand for the bibliographical bulletins of the Volgin Library of Social Sciences affiliated to the Academy of Sciences of the U.S.S.R., the State bibliographies of the U.S.S.R., and the various series of printed index cards distributed by the central libraries. As a rule, a number of sources of various types are consulted simultaneously. The quality of the information contained in foreign periodicals is often regarded as higher than that of the corresponding Soviet publications.

When retrospective secondary information is needed, the above-mentioned sources may be supplemented by the scientist's personal card files, the Library catalogues and advice proffered by the Department of Bibliography. Both of the master catalogues, the alphabetic and the systematic, are constantly consulted, the former being somewhat more popular. Critical remarks have been expressed concerning the systematic catalogue, and the whole arrangement of catalogues in general. Medical men have stressed the need for a subject catalogue to meet their special requirements. The teaching staff seldom approach the Department of Bibliography for consultation, and when they do so they are usually anxious to find their bearings in problems of the history of science and to get advice concerning the technique of references and footnotes. The main stock of the Library are seldom drawn on for the purposes of

gathering primary retrospective information, except for the fields of the social sciences in general, and also the history of science.

As a rule, members of the University staff cannot manage without the Library, because there is no other information centre at Tartu. In addition they may consult the libraries attached to the different *cathedrae*, some of which possess useful collections of off-prints and microfilms.

Apart from the facilities provided by the University libraries, information is obtained from: (1) the interlibrary subscription network, with which the Library is becoming increasingly involved; (2) other libraries, particularly some of the large libraries in Moscow and Leningrad; (3) various subsidiary channels (many of which take the form of direct contacts with other specialists). The chief object in the vast majority of these cases is to obtain literature published abroad.

We have also attempted to estimate to what extent the University teaching staff is acquainted with the reference materials available at the Library, and to what extent they are familiar with the reference apparatus. These aspects left much to be desired. Two-thirds of the people questioned confessed to an inadequate acquaintance with the available sources of information: Many put forward valuable suggestions for the instruction of the reading public.

Lastly we discuss the individual sources of information, including personal libraries and specialised collections, microfilms and photostatic copies, synopses, cuttings, notes and bibliographical files. The personal libraries may contain up to twelve thousand volumes. Some individual card indexes carry only the necessary bibliographical data, but others are richly annotated. Some of them hold as many as eight thousand entries. Forty-two per cent of the persons questioned make use of punched cards, especially medical men and members of the Department of Physical Culture. A few *cathedrae* gather information on a collective basis, but in most cases the work is done individually.

In conclusion it is pointed out that there are grounds for dissatisfaction with the existing system of information supply. Especially acute is the lack of foreign sources of information. The intensity of use of the Library's information service is conditioned by a wide range of factors, which are here classified as objective or subjective respectively. The role played by the Library in the process of supplying information is in most cases a passive one. However, there was little reproach on this score since the teaching staff is accustomed to the present state of affairs and most of its members prefer to acquire their information independently. Worst catered for on the whole are the social sciences.

Finally there remains an essential contradiction: the primary source of information for scientists are periodical publications, but the libraries are chiefly concerned with cataloguing books.

A. N. NEUSTROJEVI MEMORIAALKOGU TRÜ TEADUSLIKUS RAAMATUKOGUS

L. Urba

Suurtes teaduslikes raamatukogudes on fondide üheks väärtuslikuks osaks memoriaalkogud. Need on raamatute kollektsioonid, mida pikkade aastate jooksul on kogunud teadlased ja kultuuri-tegelased, vahel ka ühe perekonna mitme põlve esindajad. Omanike soovil on kollektsioonid hiljem üle antud raamatukogule.

Sellised isiklikud kogud sisaldavad väärtuslikku materjali omaniku biograafia kohta, peegeldades tema huve, maailmavaadet ja tegevust. Isiklik raamatukogu võib olla teatud ajastu ja ringkonna kultuuritaseme näitajaks, tema sisu järgi on võimalik otsustada inimese huvide, vaimsete vajaduste, mõtteviisi ja maitsete üle laiemas ulatuses. Seega on niisugune kogu küllalt suure tähtsusega ka ajajärgu ühiskondliku mõtte ja olustiku uurimisel.

Annetatavad kogud on olnud teretulnud täienduseks eriti noorematele teaduslikele raamatukogudele, mis veel ei eksisteerinud paljude väärtuslike väljaannete ilmumise ajal. Siin täidavad nad edukalt kirjanduse komplekteerimisel tekkinud lünki.

On loomulik, et teaduslikud raamatukogud hindavad eriliselt oma memoriaalkogusid, hoides neid eraldi põhifondist ja säilitades seega nende terviklikkust. Peale selle, et enamik isiklike kogusid on hoolikalt ja võimalikult täiuslikult valitud kollektsioonid, pakuvad nad veel huvi mitmesuguste omanikutunnuste poolest. Memoriaalkogu raamatute iseärasuseks on rohked märkmed, pühendused, eksliibrised, autograafid. Need dokumentaalsed materjalid kaotaksid suure osa oma väärtusest, kui nad esineksid laialipillatult üldises fondis.

TRÜ Teaduslikus Raamatukogus asuvatest isiklikest kogudest¹ on käesolevas töös tutvustatav Aleksander Nikolajevitš Neustrojevi kogu oma 3213 köitega üks suuremaid. Selle ainsa venekeelse memoriaalkogu peamiseks väärtuseks on rikkalik ja mitmekülgne materjal vene ajaloo alalt.

¹ Lähemalt vt. Tartu Riikliku Ülikooli Teaduslik Raamatukogu. Teatmik, Trt., 1966, lk. 26—28.

A. N. Neustrojev

Väljaspool põhifondi olev vanem venekeelne kirjandus TRU Teaduslikus Raamatukogus nõuab uurimist. Ikka enam annab ka tunda vajadus igakülgsest uurida ja kirjeldada memoriaalkogusid ning avada nende sisu teaduslikuks kasutamiseks. Käesoleva töö eesmärgiks on anda ülevaade A. N. Neustrojevi isikust, tema raamatukogu saamisloost ning koostisest, selgitada nimetatud kogus leiduvaid rariteetseid väljaandeid ja tuua võrdlusjooni ülikooli raamatukogu põhifondiga käesoleva sajandi algul.

Aleksander Nikolajevitš Neustrojev, tuntud vene bibliofiil ja bibliograaf, sündis 14. novembril 1825. a. Krocnninnas kaupmehe perekonnas. Ta elas Peterburis ja suri seal 13. märtsil 1902. aastal (vkj.).

Neustrojevi elus ja tegevuses on palju omapärast. Ta ei olnud kutseline teadlane. Iseõppimise teel sai temast aga üks oma aja haritumaid inimesi.

Neustrojevi praktilisel tegevusel oli vähe ühist tema armastusega bibliograafia ja raamatute kogumise vastu. Tema tegevus oli seotud Peterburi linnaduumaga, mille liikmeks ta oli. A. N. Neustrojev kuulus mitmesugustesse rahva- ja kutseharidusalastesse komisjonidesse, tegutses linna algkoolide hooldajana, võttis osa raamatukogu loomisest linnaduuma juurde, samuti väljaande «С.-Петербургская городская дума. Справочный сборник на 1884 г.» koostamisest. Ta oli initsiaatoriks vaeste algkooliõpilaste toetamise ühingu asutamisel (1881), mis oli esimene selletaoline Peterburis.

A. N. Neustrojevi peamiseks huvialaks ja eluaegseks tegevuseks kujunes raamatute kogumine.

Kogumistööd alustas ta 18-aastase noorukina, 1843. aastal. Oma elu jooksul on ta kogunud ja mitmesugustele raamatukogudele ja asutustele annetanud ligi 72 000 köidet. Vene raamatu suurepärase tundjana otsustas Neustrojev panna oma jõu ja varanduse grandioossesse ettevõttesse: luua selline raamatukogu-muuseum, mis sisaldaks kõiki vene- ja slaavikeelseid raamatuid olenemata nende ilmumise kohast ja ajast. Peale raamatute kogus ta ka käsikirju, gravüüre, münte jm. Kõik see materjal kavatseti säilitada edasiseks läbitöötamiseks vene ajaloo uurijaile.

Oma isiklikest vahenditest hakkas Neustrojev 1849. aastal Peterhofi muuseumihoonet ehitama. Kuna aga kogutud oli juba 6 000 raamatut, tuli tal leida koht nende ajutiseks paigutamiseks. Selleks lubati talle ruum Peterhofi võõrastemajas. Vaatamata valvete murti sinna sisse 1856. a. detsembris, rööviti esemeid ja jälgedes kaotamiseks isegi prooviti süüdata. Süüdlasi ei leitud, sest vaatamata Neustrojevi püüdlustele suhtus Peterhofi politsei kuriteosse äärmiselt loiult.²

² А. Фаресов. Памяти А. Н. Неустроева. — Исторический вестник, 1902, июнь, с. 979—980.

See sündmus peatas Neustrojevi senised kavatsused. Muuseumihoone jäi valmis ehitamata. Neustrojev tuli mõttele, et kindlam on ühendada oma tegevus Keiserliku Avaliku Raamatukogu tööga. 1849. aastal oli ka seal asunud vene trükiseid koguma raamatukogu esimese direktori M. A. Korffi algatusel.³

Neustrojev jätkas raamatute ja omanikuta jäänud raamatukogude otsimist ja ostmist. Nii näiteks käisid tema käest läbi tuntud bibliograafi ja tõlkija V. G. Anastassevitši, meditsiinidoktori ja akadeemiku I. H. Hameli, mitmekülgse teadlase akadeemik P. I. Köppeni (tuntud oma uurimustega statistika, geograafia ja etnograafia alalt), kreeka klassikute tõlkija I. I. Martõnovi, Moskva ülikooli rooma ajaloo ja kirjanduse kateedri professori, vene ajaloo suurepärase tundja I. M. Snegirjovi jt. raamatukogud.⁴ Nüüd ei hoidnud ta raamatuid enam enda juures, vaid varsti pärast nende omandamist sorteeris ja annetas erialade kaupa raamatukogudele, muuseumidele ja mitmesugustele teaduslikele asutustele ja seltsidele. Nii oli kindlustatud paljude isiklikest raamatukogudest pärinevate haruldaste raamatute ja käsikirjade säilimine pärast nende omanike surma.

Alljärgnevalt on toodud asutuste ja seltside nimekiri, kes on saanud A. Neustrojevi kaudu raamatuid aastail 1852—1893.

Raamatukogud ja muuseumid:

- 1) Keiserlik Avalik Raamatukogu (praegu M. J. Saltõkov-Štšedrini nim. Riiklik Avalik Raamatukogu) — 17 071 köidet;
- 2) Moskva Avalik Muuseum ja Rumjantsevi muuseum (praegu V. I. Lenini nim. NSV Liidu Riiklik Raamatukogu) — 12 732 köidet;
- 3) Daškovi Vene Etnograafiamuuseum — 2346 köidet;
- 4) Avalikud raamatukogud Vilniuses, Vjatkas, Simbirskis, Taškendis, Irkutskis ja Moskvas — 2259 köidet;

Kunstiasutused:

Keiserlik Kunstide Akadeemia, Moskva Kunstiharrastajate Selts, Moskva ja Peterburi arhitektuuriseltsid jt. — 503 köidet;

Ülikoolid Varssavis, Novorossiiskis ja Harkovis — 895 köidet;
Ajaloolised ja arheoloogilised seltsid Moskvas, Peterburis jm. — 1354 köidet;

Geograafilised, loodusteaduslikud ja meditsiinilised seltsid mitmesugustes linnades — 7054 köidet;

Põllumajanduslikud seltsid — 12 432 köidet;

Tehnilised seltsid — 12 048 köidet;

³ А. Фаресов Пятидесятилетие деятельности А. Н. Неустроева. — Исторический вестник, 1893, дек., с. 893—894.

⁴ Е. А. Неустроева. Материалы для каталога книг, рукописей, гравюр и проч. собрания А. Н. Неустроева. Отд. 1. Книги. СПб., 1902, с. [1].

Mitmesugused heategevad ja juriidilised komiteed — 2609 köidet;

Peterburi algkoolid — 300 köidet.

Kokku — 71 603 köidet.⁵

Kui need ligi 72 000 köidet rahaks ümber arvestada ning lisada veel kulud raamatute saatmisel Venemaa kaugetesse paikadesse (Irkutsk, Kaukaasia), siis saame terve varanduse. Raamatute saatmine oli mõnikord kallim raamatuist endist, seejuures läks neid ka kaduma. Neustrojevil tuli oma tegevuses tihti kogeda muresid ja meelehärmi, taluda paljude isikute ja asutuste hoolimatut suhtumist raamatutesse. Arvestades seda kõike tuleb kõrgelt hinnata Neustrojevi omakasupüüdmatus ja suurt tööarmastust vene raamatu säilitamisel järgnevatele põlvedele.

Bibliograafina on Neustrojev tuntuks saanud oma uurimustega XVIII sajandi ajakirjandusest. Tema tähtsaimaks tööks on «Историческое розыскание о русских повременных изданиях и сборниках за 1703—1802 гг., библиографически и в хронологическом порядке описанных» (СПб., 1874).

Sellise vene perioodiliste väljaannete kronoloogilise loetelu koostamine terve XVIII sajandi kohta koos sisu kirjeldamisega oleks tegelikult olnud jõukohane riiklikule asutusele või organisatsioonile, arvestades suurt materjali ja selle läbitöötamise ulatust. Kuna selleks aga spetsiaalset asutust ei leidunud ning töö oli aeganõudev ja mahukas, kuid ka vajalik, siis võttis A. N. Neustrojev selle enda peale. Selline suurte tööde koostamine eraalgatusena tundubki olevat XIX sajandile tüüpiline nähtus. Näitena võiks tuua veel V. Sopikovi⁶ ja S. Vengerovi.⁷

Neustrojev alustas oma tööd 1868. aastal. Selleks oli vaja läbi lugeda iga XVIII sajandil ilmunud perioodiline väljaanne ning anda hinnang selle sisule ja põhiideele.

Neustrojev kirjeldas ilmumise alguse kronoloogilises järjekorras 138 venekeelset ajakirja ja ajalehte. Ära toodud on: väljaannete täpsed nimetused, nende ilmumise koht, järjekord ja aeg koos köidete ja numbrite märkimisega, väljaandjad, toimetajad, tähtsamad kaastöölised, programmid, erinevate väljaannete omavahelised seosed, nende ajalugu, aastakäikude sisukorrad.

Tulemusena on saadud täielik ja täpselt dokumenteeritud pilt XVIII sajandi vene ajakirjandusest ja igast üksikust ajakirjast või kogumikust. Artiklite annotatsioonid Neustrojev ei anna, see oleks

⁵ А. Фаресов. Пятидесятилетие . . . , с. 894.

⁶ В. Сопиков. Опыт российской библиографии или полный словарь сочинений и переводов, напечатанных на славянском и российском языках от начала заведения типографий, до 1813 года. Ч. 1—5. СПб., 1813—1821.

⁷ С. А. Венгеров. Критико-биографический словарь русских писателей и учёных (от начала русской образованности до наших дней). Т. 1—6. СПб., 1889—1904.

ИСТОРИЧЕСКОЕ РОЗЫСКАНИЕ

0

РУССКИХ ПОВРЕЖДЕННЫХ ИЗДАНИЯХ И СБОРНИКАХ

3А

1703—1802 гг.,

БИБЛИОГРАФИЧЕСКИ И ВЪ ХРОНОЛОГИЧЕСКОМЪ ПОРЯДКѢ ОПИСАННЫХЪ,

А. Н. НЕУСТРОЕВЫМЪ,

Поч. воля. общияк. И. Ак. Худож. поч. член. Рязан. Общ. с. х., Одоевск. Общ. с. х., — поч. корресп. И. Публ. библ., Моск. Публ. и Румянцов. музеивъ, корресп. И. Новоросс. Универс., действит. член. И. В. Экон. Общ., И. Моск. Общ. с. х., И. русск. Общ. акклиматиз. животн. и раст., И. росск. Общ. садов., Смолен. Общ. с. х., Сибирск. отд. И. русск. географ. Общ., Моск. Общ. распростр. технич. знанй, Росс. Общ. любит. садовод., Уральск. Общ. любит. естествозв., — член. — сотрудник. И. Археологич. Общ., Оренбург. отд. И. русск. географ. Общ., с. — запад. отд. И. русск. географ. Общ., И. Казан. Экон. Общ., Полтав. Общ. с. х., — член. — корресп.: Одесск. Общ. исторйи и древн., Моск. археолог. Общ., Моск. архитектура. Общ., Кавказ. Общ. с. х., Дагковск. Общ. любит. счетовод., — корресп. и соревноват. И. русск. технич. Общ., — соревновател.: И. Кавказ. медицина. Общ., физ. — медицина. при И. Моск. Унив. Общ., Оренбургск. физ. — медицина. Общ., Тамбов. медицина. Общ. и др.

САНКТПЕТЕРБУРГЪ.

ТИПОГРАФІЯ ТОВАРИЩЕСТВА «ОБЩЕСТВЕННАЯ ПОЛЬЗА»,

во мѣсяцъ № 5.

1874.

olnud ühele isikule üle jõu käiv ülesanne ning oleks paisutanud töö liiga mahukaks.⁸

Teose vajalikkust põhjendab Neustrojev selle eessõnas järgnevalt: «Vene kirjandusajaloolane ei tohiks täiesti ignoreerida vene mõtte arengu seda perioodi. Temast endast muidugi oleneb, kas ta leiab kogu tol ajal ilmunud perioodikast oma tööks seda, mis viitaks vene mõtte arengu enam või vähem eesrindlikele vormidele. Kuid sellise valiku tegemiseks peab tal olema silme ees selle arengu täielik pilt koos kõigi puuduste ja liialdustega.»⁹

Teose «Историческое розыскание...» eest määrati Neustrojevile 18. Uvarovi-nimeline preemia.¹⁰ Neustrojev aga ei võtnud preemiat vastu, vaid asutas omanimelise preemia isikule, kes koostab samasuguse uurimuse XIX sajandi esimese poole perioodika kohta (valmimise tähtajaks oli 1915. aasta).¹¹ Preemiat polnud võimalik kellelegi määrata, Neustrojevile järglast ei leidunud. Neustrojevi teos muutus peagi bibliograafiliseks harulduseks (trükiarv 600 eks.).¹²

1898. aastal valmis Neustrojevil «Указатель к русским повременным изданиям и сборникам за 1703—1802 гг. и к историческому розысканию о них». See oli tema teine tähtsam töö.

Tuleb märkida, et Neustrojevi «Историческое розыскание...» koos selle juurde kuuluva tööga «Указатель к русским повременным изданиям...» on käesoleva ajani ainsaks omataoliseks bibliograafiliseks vahendiks, milles on avatud XVIII sajandi vene ajakirjade, almanahhide ja muude perioodiliste väljaannete sisu. 1915. aastal ilmus küll N. M. Lissovski «Русская периодическая печать 1703—1900 гг.» (Пг., 1915), kuid andmete hulga ja põhjalikkuse poolest jääb see Neustrojevi tööst palju maha, olgugi et sisaldab rohkem nimetusi ning haarab pikemat perioodi. XVIII sajandi vene raamatute koondkataloogis on ajakirjandust käsitleva osa koostamisel aluseks võetud Neustrojevi töö, mida on täiendatud hilisemate ja täpsemate andmetega.¹³

Neustrojevi ülejäänud bibliograafilised tööd on seotud eelnimetatutega. Nad kirjeldavad üksikuid XVIII sajandi perioodilisi väljaandeid ja on osalt materjaliks põhitöödele.

⁸ Н. В. Здобнов. История русской библиографии до начала XX века. М., 1955, с. 406.

⁹ А. Н. Неустроев. Историческое розыскание о русских повременных изданиях и сборниках за 1703—1802 гг. СПб., 1874, с. XXVI.

¹⁰ Sergei Semjonovič Uvarov oli 1833—1849. a. haridusministriks. 1818.—1855. a. Teaduste Akadeemia presidendiks. Temanimest preemiat anti välja ajaloolaste teoste eest.

¹¹ А. Н. Неустроев. Указатель к русским повременным изданиям и сборникам за 1703—1802 гг. и к историческому розысканию о них. СПб., 1898, с. IX—X.

¹² TRÜ Teaduslikus Raamatukogus on olemas kaks eksemplari.

¹³ Сводный каталог русской книги гражданской печати XVIII века. 1725—1800. Т. 4. М., 1966, с. 6—7.

Peale bibliograafilist laadi kirjutiste on Neustrojev avaldanud artikleid ja sõnumeid ajakirjades «Русская старина», «С-Петербургские ведомости», «Русский мир», «Голос».

A. N. Neustrojev oli ka ühiskondlikult väga tegev. Nii näiteks oli ta Moskva ja Peterburi avalike raamatukogude aukorrespondentiks ning au-, tegev- ja kirjavahetajaliikmeks rohkem kui 20 ühingus ja seltsis.¹⁴

Veel oma eluajal soovis A. N. Neustrojev kinkida oma isiklikku raamatukogu mõnele teaduslikule asutusele, kus oleks kindlustatud selle alaline säilitamine.

1901. aastal teatas ta Vene Biblioloogia Seltsile, mille liikmeks ta oli, et soovib sellele pärandada oma raamatukogu. Selts muretses Teaduste Akadeemialt loa Neustrojevi kogu paigutamiseks TA raamatukogu I osakonda. Läbirääkimised katkesid Neustrojevi haiguse ja surma tõttu.¹⁵

Pärast tema surma otsustasid pärijad, poeg ja tütar, annetada raamatud Tartu ülikooli raamatukogule. Millised sidemed olid A. N. Neustrojevil või tema pärijatel Tartuga, pole teada. Poja, Aleksander Aleksandrovitš Neustrojevi, esimesest kirjast ülikooli rektorile¹⁶ selgub ainult, et Neustrojev oli muuhulgas maininud ka Tartu ülikooli kui tema kollektsiooni ühte võimalikku valdajat.

Samas kirjas mainitakse ka, et eelnevalt saadeti Tartusse raamatute nimestik. Sellega tutvumisel leiti siin, et Neustrojevi raamatute valik on just selline, millist eriti ajaloo-keeleteaduskonnas väga vajatakse.

Huvitav on märkida, et Neustrojevi raamatukogu vastuvõtmist ülikooli poolt siiski kohe ei otsustatud. Põhjuseks oli mitte kahtlemine raamatute väärtuses, vaid ruumipuudus. Oma kirjas rektorile 21. märtsil 1903. a. ütleb tolelaegne raamatukogu direktor prof. J. Passek, et annetatavat kollektsiooni pole võimalik paigutada ülikooli raamatukogu ruumidesse, sest raske on kohta leida isegi nendele raamatutele, mis saabuavad tavalises korras. Ruumid on üle koormatud, uue raskuse lisamine kujutab endast otsest ohtu hoonetele, mis on juba selletagi varisemisohus.¹⁷

Hoolimata raskustest koht siiski leiti ühe raamatukogutöötaja eluruumide arvel. 17 kasti raamatuid saadeti Tartusse 1904. a. jaanuaris.¹⁸

¹⁴ Asutuste, seltside ja ühingute täpne loetelu on Neustrojevi teose «Историческое розыскание...» tiitellehel.

¹⁵ А. Ловягин. А. Н. Неустроев. — Литературный вестник, 1902, т. 3, кн. 4, с. 359—360.

¹⁶ А. А. Неустроев реktor А. Н. Филипповиле 23. II 1903. — РАКА, f. 402, nim. 5, сү. 1245, l. 454—456.

¹⁷ РАКА, f. 402, nim. 5, сү. 1245, l. 460.

¹⁸ А. А. Неустроев реktorиле 12. I 1904. — РАКА, f. 402, nim. 5, сү. 1245, l. 453.

МАТЕРІАЛЫ

ДЛЯ КАТАЛОГА КНИГЪ, РУКОПИСЕЙ, ГРАВЮРЪ

И ПРОЧ.

СОБРАНІЯ А. Н. НЕУСТРОЕВА.

ОТДѢЛЪ ПЕРВЫЙ

КНИГИ

Въ алфавитномъ порядкѣ описала Е. А. Неустроева.

С.-ПЕТЕРБУРГЪ

Лештуновская Паровая Скоропечатня П. О. Ибленскаго. Лештуновъ пер., № 13.

1902.

Neustrojevi memoriaalkogu raamatute kohta on olemas trükitud nimestik. Selle koostas A. N. Neustrojevi tütar Jekaterina Neustrojeva raamatukollektsiooni tutvustamiseks, kadumiste vältimiseks ja ka selleks, et oleks kergem edaspidi süstemaatilist kataloogi koostada.¹⁹

Nimestikus on kirjed nummerdatud, mis oli vajalik autorite, tõlkijate ja mõnede väljaandjate nimede registri koostamiseks. Alfabeeti on raamatud paigutatud tiitellehe andmete, mitte autori järgi.

Praegu TRÜ Teadusliku Raamatukogu valduses olevale memoriaalkogule nimestik täiesti ei vasta. Selles on üle 20 sellise teose, mida raamatukogus tegelikult ei ole. Enamikus on need gravüüridega illustreeritud teosed, mis eksikombel sattusid raamatute nimestikku ja mida saadetises polnudki. Peale selle on Neustrojevi kogus veel umbes 100 nimetust, mida trükitud nimestikus ei ole. Need raamatud olid esialgu Neustrojevi poja Aleksander Aleksandrovitš Neustrojevi isiklikus valduses. Pärast tema surma 1909. a. saatis Jekaterina Aleksandrovna Neustrojeva venna soovil ka need Tartusse täienduseks siin asuvale kogule.²⁰

TRÜ Teadusliku Raamatukogu bibliograafiaosakonnas asub üks eksemplar nimestikust käsikirjalise lisaga, kus on ära näidatud hiljem juurdetulnud raamatud. Uhtlasi on nimetatud eksemplaris igale nimetusele juurde märgitud raamatute kohaviidad, mistõttu teda on võimalik kasutada kataloogina.

Neustrojevi memoriaalkogu kohta on TRÜ Teaduslikus Raamatukogus olemas veel topograafiline sedelkataloog. Siin asuvad sedelid raamatute paiknemise järjekorras, seega mitte alfabeetiliselt ega süstemaatiliselt. (Raamatud antud kogu piirides on sisuliselt grupeerimata, seega järjestatud võrdlemisi juhuslikult.) Erinevalt J. Neustrojeva nimestikust on topograafilises sedelkataloogis autorid toodud kirjes esikohale.

Teadusliku raamatukogu üldistes kataloogides Neustrojevi memoriaalkogu ei peegeldu.

Memoriaalkogus on 3213 köidet 2363 nimetusega. Neustrojevi kogumisobjektiks oli vene raamat, seetõttu leidub ka uuritavas kollektsioonis ainult üksikuid võõrkeelseid teoseid (32 köidet prantsuse, saksa, itaalia ja ladina keeles).

Raamatute ilmumisajaks on peamiselt XIX sajandi teine pool, s. o. aeg, millal Neustrojev aktiivselt tegeles kollektioneerimisega. Kogu sisaldab kõige rohkem raamatuid 1870. aastatest.

Ligi 130 teost Neustrojevi kogust pärinevad XVIII sajandist. Kõige vanemaks väljaandeks kollektsioonis on 1548. a. Firenzes ilmunud Agnolo Firenzuola «Proosa» (itaaliakeelne).

¹⁹ E. A. Неустроева. Материалы..., с. [2].

²⁰ J. A. Neustrojeva ülikooli valitsusele 13. I 1909. — RAKA, f. 402, nim. 5, sü. 1652, l. 290.

Isikliku raamatukogu sisulist koostist uurides on juba pealiskaudsemal vaatlemisel selge, millest Neustrojjev lähtus raamatute muretsemisel. Teda huvitas eriti vene ajalugu, mille kohta on ka enamik raamatuid. Siin leidub üldisi teoseid vene ajaloo kohta²¹, vene seadustekogumikke²², vanu kroonikaid ning uurimusi nende kohta²³.

Edasi järgnevad ajaooliste isikute biograafiad²⁴ (kusjuures erilist tähelepanu on pööratud Peeter I-le), mitmesuguste asutuste ja ühingute ajalood²⁵, ajakirjad «Древняя и новая Россия» 1875—1879, «Русская старина» т. 1—48 1870—1885²⁶ ja «Русский архив» 1863—1874.²⁷

Ei puudu ka teosed ajaloo abiteaduste alalt: etnograafiast, arheoloogiast, numismaatikast. Viimane on Neustrojjevit eriliselt köitnud²⁸.

Ajalooaga on teatud määral seotud üldist kultuurilugu täiendavad kirikoolulised uurimused jms. väljaanded. Kogutud on neid ilmselt ajaloo uurimise eesmärgil, nagu näiteks vaimulike rännakute kirjeldused²⁹, usukommete kirjeldused³⁰, kirikute ja kloostrite ajalugu³¹.

Neustrojjevit kui bibliograafi on endastmõistetavalt huvitanud teatmekirjandus. See moodustab tähelepanuväärse osa kollektsioo-

²¹ С. Глинка. Русская история. Ч. 1—8. М., 1818—1819; И. Стриттер. История российского государства. Ч. 1—3. СПб., 1800—1802.

²² Указы... императрицы Екатерины Алексеевны... с 28 июня, 1762 по 1769 год. М., 1776.

²³ Русская летопись по Никонову списку. Ч. 1—2. СПб., 1767—1768; Летописец Новгородский начинающийся от 6525/1017 году и кончающийся 6860/1352 годом. М., 1781; С. Руссов. Опыт о подлинности Несторовой летописи. СПб., 1830.

²⁴ Н. Полозов. Очерк исторического исследования о царе Борисе Годунове, М., 1858; Житие Петра Великого... СПб., 1772.

²⁵ Ф. Веселый. Очерк истории Морского Кадетского Корпуса с прил. списка воспитанников за 100 лет. СПб., 1852; Краткое историческое сведение о состоянии Имп. Акад. художеств с 1764 по 1829 г. СПб., 1829.

²⁶ «Русская старина» ilmus kuni 1918. aastani ja avaldas mitmesuguseid ajaloolisi materjale alates Peeter I ajast. Siin ilmus ka dekabristide loomingut, nagu V. K. Kichelbeckeri päevik, D. I. Zavalšini ülestähendusi, K. F. Rõlejevi teoseid jne.

²⁷ «Русский архив» ilmus kuni 1917. aastani ja avaldas peamiselt läbitöötamata ajaloolisi materjale XVIII ja XIX sajandist.

²⁸ Memoriaalkogus leiduvad numismaatika alalt: С. де Шодуар. Обзорение русских денег и иностранных монет, употреблявшихся в России с древних времен. Ч. 1—2. СПб., 1837—1841;

Описание неизданных русских монет, принадлежащих собранию князя С. В. Долгорукова. СПб., 1850.

²⁹ Пешеходца Василия Григоривича-Барскаго-Плаки-Албова... путешествие к святым местам... СПб., 1778.

³⁰ А. Алексеев. Богослужение, праздники и религиозные обряды нынешних евреев. Новгород, 1865.

³¹ А. Дренякин, 2-й. Историческое описание церквей Лейб-Гвардии Измайловскаго Полка. 1730—1850. СПб., 1851.

nist. Siin leidub sõnastikke, bibliograafiaid, raamatukaupluste ja raamatukogude katalooge. Märkida võiks järgmisi teoseid:

В. Сопиков. «Опыт российской библиографии...», ч 1—5 (СПб., 1813—1821)³²;

«Каталог иностранных печатных книг, приобретенных Имп. Публ. Библиотекою в 1863—1870 г.» (СПб., 1864—1872).

Ei saa nimetamata jätta A. Neustrojevi enda töid. Kollektsoonis leidub peale kahe põhilise («Историческое розыскание...» ja «Указатель к русским повременным изданиям...») ka enamik tema ülejäänud töödest³³, kusjuures bibliograafilised väljaanded on köidetud üheks raamatuks üldpealkirjaga «Сборник библиогра-

³² Peaaegu 150 aasta jooksul on see olnud peamiseks bibliograafiliseks teoseks XVIII sajandi vene raamatute uurimisel. Selle 4. köide memoriaalkogus ei kuulu kahjaks harulduste hulka, nagu mõned teised eksemplarid. Sealst puudub lk. 250, nn. «Radištševi lehekülj», mis kõrvaldati tsensuuri poolt väljavõtte pärast Radištševi teosest «Reis Peterburist Moskvasse». Leheküljed 249 ja 250 trükiti ümber, kusjuures lk. 250 jäi tekstita.

³³ «Литературный вестник» 1902, т. 3, кн. 4, с. 362—363 sisaldab kõige täielikuma A. N. Neustrojevi tööde loetelu, mille on koostanud A. Lovjagin:

- a) «Санктпетербургския учения ведомости» за 1777 год Н. И. Новикова. Изд. 2-е. СПб., 1873.
- b) Библиографическое описание первых LIV частей «Трудов» Имп. вольно-экономического общества. СПб., 1874.
- c) «Экономической магазин», сельскохозяйственный журнал, издававшийся в 1780—1789 гг. Библиографическое описание. СПб., 1874
- d) Библиографический указатель академического журнала «Новые ежемесячные сочинения» 1786—1796 гг. СПб., 1874.
- e) «Древняя российская вивлиофика». (Второе издание 1788—1791 гг.). Библиографическое описание СПб., 1874.
- f) Алфавитный указатель «Словаря исторического», периодически по листу при «Московских ведомостях» изданного в 1790—1798 гг. СПб., 1874.
- g) Библиографическое указание «Политического журнала» за 1790—1802 гг. СПб., 1874.
- h) Описание редкого ныне журнала: «Российский магазин», изданного в 1792—1794 гг. Ф. Туманским. СПб., 1874.
- i) Первый русский медицинский журнал: «Санктпетербургския врачебныя ведомости» 1793 (1792) — 1794 гг. Библиографически описанный. СПб., 1874.
- j) Библиотека ученая, экономическая и проч., издававшаяся П. П. Сумароковым в 1793—1794 г. в Тобольске. Библиографически описана. СПб., 1874.
- k) «Приятное и полезное препровождение времени». Литературный журнал, издававшийся в 1794—1798 гг. в Москве. Библиографически описан. СПб., 1874.
- l) Письма И. М. Снегирева к В. Г. Анастасевичу (1828—1831). — Древняя и новая Россия, 1880, т. 18, № 11, с. 537—576.
- m) С.-Петербургская городская дума. Справочный сборник на 1884 г. СПб., 1884. (Совместно с М. И. Семевским).
- n) Письма митрополита Евгения к В. Г. Анастасевичу, из Калуги и Пскова (1813—1818 гг.). — Древняя и новая Россия, 1880, т. 18, № 12, с. 611—640.
- o) Литературные деятели XVIII в. I. Василий Григорьевич Рубан. СПб., 1896.

фических изданий». Välja on nad antud kirjastusseltsi «Общественная польза» poolt.

Suhteliselt vähem kui ajalugu ja bibliograafiat on Neustrojevi kogus raamatuid keele ja kirjanduse, kunsti, majanduse ja geograafia alalt. Peaaegu täiesti puuduvad meditsiin, matemaatika, loodusteadus ja tehnika. Seega kujutab Neustrojevi memoriaalkogu

A. N. Neustrojevi eksliibrise näidis
(originaalsuuruses).

endast humanitaaralast kollektiooni, mis peegeldab omaniku teadmiste ja harrastuste suurt mitmekülgust. Samal ajal annab ta ülevaate möödunud sajandi teisel poolel ilmunud vene raamatutest nimetatud erialade piirides.

Peale raamatute sisu võivad uurijale-bibliofiilile huvi pakkuda ka neis leiduvad märkmed. Siin leidub hulgaliselt endiste omanike nimesid, autograafe, pühendusi, isiklike raamatukogude templeid, järjenumbreid, hindu jne.³⁴ Need lisaandmed oleksid uurimisobjek-

³⁴ Osa selliseid kirjutisi, peamiselt esikaane siseküljel asuvad, on kahjuks varjatud A. N. Neustrojevi raamatukogu eksliibrisega: «Собрание рукописей, книг и гравюр А. Н. Неустроева, начато в 1843 г. в Петергофе».

tiks omaette ja pole käesolevas artiklis üksikasjaliku vaatluse alla võetud.

Rikas sellistest tunnustest on näiteks «Царственная книга, то есть летописец царствования царя Иоанна Васильевича, от 7042 году до 7061» (СПб., 1769.). Tal on olnud mitu valdajat enne Neustrojevi kätte jõudmist, igaüks on jätnud raamatusse mingi märkuse. Üks käekiri kinnitab: «Эта книга Василия М.», teine kirjutab raamatusse järjenumbri № 4 ja luuletuse, kolmas tõestab põhjalikult ja järjekindlalt enda omandiõigust raamatule (kolmes kohas): «Сия книга... Новоладоского мещанина Степана Алексеева сына Зачеркаева подписана 1814-го году февраля 3-го, сама корратакзе 5. јуунил 1814. а. ning tagakaane siseküljel veel täpsemalt: «Эта книга... куплена им самим в Санктпетербурге 1812-м году в мае месяце в... рынке. Сдано за ней 80 коп. и подписана своеручно Степан Зачеркаев.»

Neljas käekiri: «Книга...9-го генваря 1824-го года... Его-ра М. ... Михайлу.

Kõigele lisaks on tiitellehe siseküljel ümmargune punane tempel, mis samuti täidab kellegi eksliibrise ülesannet.

Teine raamat «Летописец Новгородский, начинающийся от $\frac{6525}{1017}$ до $\frac{6860}{1352}$ г.» (М., 1781) on varustatud paljude musta ja punase tindiga tehtud märkmetega, mis näitab, et teda on põhjalikult uuritud. Sellel on peale Neustrojevi stambi (reljeefne kiri «Александр Николаевич Неустроев») tiitellehel veel kahe omaniku autograafid: 1) «Библиотека надворного советника Карла Якимовича Горегляда» ja 2) «Из книг Сергея Федоровича Сындомского». Viimase käekirjaga järgneb seletus: «И с большим трудом моим оную отыскал 1816го года марта 4го купил я сие в Москве и будучи в оном и подписал сие и дача за оную 4.20.»

«Книга степенная царскаго родословия» 1. köite (М., 1775) tagakaanelt võime lugeda soliidse hinna: 14 p. 30.

Igal pool, kus on juttu A. N. Neustrojevi memoriaalkogust, mainitakse ka seal leiduvaid haruldasi väljaandeid.

Vene raamatu rariteetsust määrab muuhulgas ilmumise aeg; rariteetideks loetakse teoseid, mis on ilmunud enne 1800. aastat. Sellise vanusega raamatuid on Neustrojevi kogus 130.

Esile võiks tõsta kolme raamatut Peeter I ajast.

Разсуждение какие законные причины его царское величество Петр Великий император и самодержец всероссийский, и протчая, и протчая, и протчая; к начатию войны против короля Карола 12, Шведскаго 1700 году имел; и кто из сих обоих претентантов, во время сей пребывающей войны, более умеренности и склонности к примирению показывал, и кто в продолжении оной,

столь великим разлитием крови христианской, и разорением многих земель виновен; и с которой воюющей страны та война по правилам христианских и политических народов более ведена.

Все без пристрастия фундаментально из древних и новых актов и трактатов, також и из записок о воинских операциях описано, с надлежащею умеренностию и истинною. Так что в потребном случае может все, а имянно: первое оригинальными древними, меж коронами Российской и Шведскою постановленными трактатами, грамотами, и канцелярийскими протоколами, також многое и безпристрасшными гисториями с стороны российской доказано, и любопытным представлено быть; с соизволения его императорского величества всероссийского, собрано, и на свет издано, в царствующем Санктпитебурхе, лета господня 1716 года, а напечатано 1722.

Antud eksemplar on teine trükk. Esimene ilmus 1717. aastal. Raamatus analüüsitakse Peeter I ja Karl XII vahelise sõja põhjusi. Autoriks on toleleaegne kõrge aukandja Pjotr Pavlovitš Šafirov, Peeter I eriline usaldusalune, kes saatis teda mitmetel reisidel ja sõjakäikudel. 1723. a. aga, tüli tagajärjel vürst Menšikoviga, mõisteti Šafirov Siberisse asumisele. 1725. a. andis Katarina I talle kõik õigused tagasi. Šafirov juhtis paljude aastate jooksul kommertskolleegiumi ja aitas kaasa tööstuse ja kaubanduse arendamisele riigis.³⁵

Книга систима или состояние мухаммеданкия религии. Напечатана повелением его величества Петра Великаго императора и самодержца всероссийскаго. В типографии царствующаго Санктпитебурха. Лета 1722. Декабря в 22 день.

Teose algupärandi kirjutas ladina keeles Dimitri Kantemir, tõlkis vene keelde Kantemiride koduõpetaja Iljinski. Teksti ette on paigutatud ladinakeelne luuletus Kantemiri auks, kirjutatud Gedeon Višnevski poolt 22. nov. 1719. a. Teost kavatsesi välja anda mitmekõitelisena, trükist ilmus ainult esimene köide.³⁶

Книга Историография початия имене, славы, и расширения народа славянскаго, и их царей и владетелей под многими именами, и со многими царствыями, королевствами и провинциями. Собрана из многих книг исторических, чрез господина Маврурбина, архимандрита Рагужскаго. В которой описуетса початие, и дела всех народов, бывших языка славенскаго, и едианаго отечества, хотя ныне во многих царствыях розсеялися чрез многие войны, которые имели в Европе, во Азии и во Африке. Расширения их империи и древних обычаев, в разных временах, и познание веры Христа Спасителя, под многими владетелями.

³⁵ Я. Березин-Ширяев. Обозрение книг, гравюр и монет времен царствования Петра Великаго и Екатерины Первой, находящихся в библиотеке любителя отечественной старины Н. Н. СПб., 1872, с. 12.

³⁶ Я. Березин-Ширяев, с. 25.

К Н І Г А
С У С Т І М А

И Л И

С О С Т О Я Н І Е

м у х а м м е д а н к і я р е л і г і и .

н а п е ч а т а с я п о в е л ѣ н і е м ѣ е г о в е л і ч е с т в а

П Е Т Р А В Е Л І К А Г О

И М П Е Р А Т О Р А И С А М О Д Е Р Ж Ц Я В С Е Р О С С І Й С К А Г О .

в ѣ т у п о г р а ф і и ц а р с т в у ю щ а г о

С А Н К Т Ъ П І Т Е Р Б У Р Х А .

Л ѣ т а 1712 . Д е к а б р я в ѣ 22 Д е н ь .

Переведена со итальянского на русский язык, и напечатана повелением и во время счастливого владения Петра Великого, императора и самодержца всероссийского и протчая, и протчая, и протчая в Санктпетербургской типографии 1722 году, Августа в 20 день.

Teose tõlkis vene keelde Savva Vladislavitš Raguzinski.³⁷ Raamatu lõpus on 11-leheküljeline lisa: väljavõtte üldmainitud teosest püha Kyrillose ja Methodiose tegevusest koos Feofan Prokopovitši kirjutatud täiendavate elulooliste andmetega nende kohta.

Lomonossovi ja tema kaasaegsete perioodi (1726—1760) raamatutest on Neustrojevi kogus järgmised:

1727 года. Блаженные и вечнодостоинныя памяти е. и. в. Екатерины Алексиевны, состоявшися указы по кончину ея величества. Такжеде манифест о принятии россииского престола... государя, Петра Алексиевича Второго, имп. и самодержца всероссийского, и присяга в верной службе его величеству, и публичныяж указы по нынешней 728 год. Напеч. в Санктпетербурге при Сенате, 1728 году, окончано печатью июля 8 дня.

... Указы 1728 года состоявшися в Верховном тайном совете, такжеде из Сената посланныя. Некоторые публикованныя в народ, а другия разосланныя во все губернии и провинции, да бы о таких указах в надлежащих местах к решениям исправкам, скорои в одной книге прииск, или известие было. При Сенате собраны, и напечатаны 1729. (СПб., Сенатская тип., 1729).

Амвросий. Божие благословение в природных трех сокровищах ея высочества государыни принцессы Анны и светлейшаго князя и государя Антона Улриха герцога Брауншвейгскаго и Линебургскаго пребывающее в день же высочайшаго брачнаго их сочетания июля 3 1739 года. Проповедию изъясненное и в незабвенную память от усердия вернейшаго их слуги и богомольца Амвросия епископа Вологодскаго их светлостям принесенное. (СПб.), при Имп. Акад. наук, (1739).

Крафт, Г. В. Подлинное и обстоятельное описание построеннаго в Санктпетербурге в генваре месяце 1740 года Ледянаго дома и всех находившихся в нем домовых вещей и уборов с приложенными при том гридированными фигурами, также и некоторыми примечаниями о бывшей в 1740 году во всей Эвропе жестокой стуже сочиненное для охотников до натуральной науки чрез Георга Волфганга Крафта Санктпетербургския Имп. Академии наук члена и физики профессора. (СПб.), печ. при Имп. Акад. наук, 1741.

³⁷ Я.Березин-Ширяев, с. 23.

Обстоятельное описание торжественных порядков благополучного вшествия в царствующий град Москву и священнейшаго коронования ея августейшаго императорскаго величества всепресветлейшаго державнейшаго великия государыни императрицы Елисавет Петровны самодержицы всероссийской, еже бысть вшествие 28 февраля, коронование 25 апреля 1742 года. СПб., печ. при Имп. Акад. наук, 1744.

Краткой российской летописец с родословием. Сочинение Михайла Ломоносова. СПб., при Имп. Акад. наук, 1760.

Raamat «1727 года...» kujutab endast konvoluuti. Juurdekõiteks on 1729. a. ilmunud seaduste kogu «Указы 1728 года...»

«Обстоятельное описание...» väärrib tähelepanu oma kujunduse poolest, ta on rikkalikult illustreeritud gravüüridega. Vene ajaloo ja kunsti uurija D. A. Rovinski sõnade järgi on see väljaanne Jelizaveta ajastu vene graveerimiskunsti parim näide.³⁸

Ettevalmistused «Обстоятельное описание...» väljaandmiseks algasid juba 1742. aastal. Kuna tekstis, Jelizaveta portrees ja gravüürides ilmnesisid mitmesugused vead, jätkus töö väljaandega veel 1746. aastani.

Esialgu oli kavatsetud trükkida 600 eksemplari, siis, defektide puhuks, täiendavalt 50 eks. 1745. a. leiti, et on võimalik välja anda veel 900 eks. Suure tiraaži levitamiseks oli hiljem raskusi.³⁹

Lomonosovi teose «Краткой российской летописец с родословием» teise osa — vene suurvürstide ja tsaaride kronoloogilise nimestiku Rjurikust Peeter I-ni (incl.) — koostas A. I. Bogdanov.⁴⁰

Raamat on ilmunud kolmes trükis: 1760., 1766—1767. ja 1775. a. kogutiraažiga üle 4200 eksemplari, kusjuures kõik trükid kannavad ilmumisaastat 1760. Eraldada on neid võimalik mitmesuguste tunnuste põhjal (trükiladu, ornamentika). Esimese trüki üheks tundemärgiks on Peeter I eluea täpne äranäitamine lk. 47: 52. a. ja 8 kuud. Hilisemates väljaannetes on selleks 52 aastat, milline ebatäpsus sai võimalikuks ainult pärast Lomonosovi surma avaldatud väljaannetes.⁴¹

Neustrojevi kogus olev eksemplar kuulub esimese trüki hulka, mis ilmus müügile 1761. a. mais tiraažiga 2406 eksemplari.

XVIII sajandi teise poolde kuulub M. Lomonosovi teos «Древняя российская история от начала российского народа до

³⁸ Д. А. Ровинский. Подробный словарь русских гравированных портретов. Т. 4. СПб., 1889, стлб. 31.

³⁹ Сводный каталог русской книги гражданской печати XVIII века. 1725—1800. Т. 2. М., 1964, с. 330.

⁴⁰ Сводный каталог русской книги... Т. 2, с. 168.

⁴¹ Д. Д. Шамрай. О тиражах «Краткого российского летописца с родословием». — Литературное творчество М. В. Ломоносова. М.-Л., 1962, с. 283.

кончины великаго князя Ярослава Перваго или до 1054 года.» (СПб., 1766). Teos on kirjutatud 1754.—1758. a. 1759. a. alustati trükkimist, kuid katkestati Lomonossovi poolt, keda ei rahuldanud tema valitud märkuste vorm. 1763. a. andis ta teose uuesti trükki (osaliselt). Surm katkestas Lomonossovi töö järgmiste osade kalal ja lõpetamata teos ilmus 1766. a. tiraažiga 2425 eks.⁴²

XVIII sajandi teatmeteostest võiks esile tõsta N. Novikovi vene kirjanike biograafilist leksikoni «Опыт историческаго словаря о российских писателях. Из разных печатных и рукописных книг, сообщенных известий и словесных преданий собрал Николай Новиков.» (СПб., 1772). Väljaanne ilmus tiraažiga 606 eks. See on esimene omataoline leksikon vene kirjanike kohta alates Nestorist kuni Novikovini. Ta sisaldab andmeid 317 peamiselt XVIII sajandi vene kirjaniku kohta koos nende kirjandusliku tegevuse kriitilise hinnanguga. Kõrvuti tuntud nimedega, nagu Kantemir, Lomonossov, Sumarokov, on siin ära toodud ka vähemtuntud kirjanikke.⁴³

Kollektsioonis on olemas V. Trediakovski teos: «Три разсуждения о трех главнейших древностях российских. Аименно: I. О первенстве словенскаго языка пред тевтоническим, II. О первоначалии Россов. III. О варягах руссах. Славенскаго звания, рода и языка» (СПб., 1773).

V. Sopikovi Peterburi raamatukaupluse seitsmest teadaolevast raamatutenimestikust (ajavahemikust 1790—1799) on Neustrojevi kogus üks, 1798. aastast: «Роспись российским книгам, продающимся в Санктпетербурге... у купца Василя Сопикова.» (СПб., 1798).

Samuti on siin Ivan Glazunovi raamatutenimestik («Роспись российским книгам, продающимся в Санктпетербурге... у купца Ивана Глазунова») 1799. aastast, mis osutus oma 2602 nimetusega suurimaks raamatukaupluse kataloogiks XVIII sajandil.

A. N. Neustrojevi memoriaalkogul on käesoleva sajandi alguse Tartu ülikooli raamatukogus oluline koht. Esiteks vajas raamatukogu senisest palju enam venekeelset kirjandust seoses ülikooli reformiga ja üleminekuga vene õppekeelele XIX sajandi lõpul. Kuigi suund vene raamatute muretsemiseks oli olemas, takistas selle teostamist alaline rahapuudus. Seega on mõistetav, et vene raamatuproduktiooni kiire kasv, eriti XX sajandi algul, peegeldus mõnevõrra lünklikult raamatukogu fondides. Neustrojevi kogu aitas seda lünka täita.

Samal rahapuuduse põhjusel saadi ka suhteliselt vähe tähelepanu osutada teoste äärelkomplekteerimisele. Seega olid Neustrojevi kogus leiduvad XVIII ja XIX sajandi raamatud eriti väärtuslikeks lisandiks raamatukogu fondide täiendamisel.

⁴² Сводный каталог русской книги... Т. 2, с. 167.

⁴³ Сводный каталог русской книги... Т. 2, с. 311—312.

Vaadeldes inventariraamatute järgi ülikooli raamatukogu sisulist koostist sajab algul võib öelda, et esikoht oli ajalooalasel kirjandusel. Järgneb ilukirjandus ja kunst ning seejärel õigusteadus. Niisiis valdaval kohal oli humanitaarlane kirjandus, millele lisandus arstiteaduslik (kirjanduse hulga poolest viiendal kohal, usuteaduse järel). Seega profiililt oli Neustrojevi kollektsioon ülikooli raamatukogu tollaegse fondiga sarnane, järelikult sobis sisuliselt hästi.

A. N. Neustrojev ei kuulunud nende kollektsionääride hulka, kes hoiavad oma rikkust seitsme luku taga. Ta sooviks oli, et tema kogutud raamatud jõuaksid just selle lugeja kätte, kes neid kõige rohkem vajab. Seda mõtet väljendas ka poeg Aleksander Aleksandrovitš Neustrojev, kui saatis raamatud Tartusse: «Kasutan juhusit veelkord avaldada soovi, et saadetak raamatukogu oleks kasuks kodumaa ajaloo uurijaile ja et ta kutsuks ellu uusi töid sellelt alalt».⁴⁴

Seega pakub kollektsioon uurimismaterjali peale vene riigi ajaloo veel vene raamatu, selle kujunduse ja trükikunsti kohta. Bibliofiilile annab ta palju oma vanade ja keerulist teed käinud väljaannetega, bibliograafiile rohkete bibliograafiliste töödega.

Neustrojevi memoriaalkogu raamatud väärivad üksikasjalisemat uurimist. Eelkõige aga tuleks nende sisu avada süstemaatilise kataloogi abil. See muudaks kättesaadavamaks kollektsiooni kui terviku, alles siis oleks võimalik saada temast täpne ja igakülgne ülevaade.

СОБРАНИЕ КНИГ А. Н. НЕУСТРОЕВА В НАУЧНОЙ БИБЛИОТЕКЕ ТГУ

Л. Урба

Резюме

Интересы и жизненная деятельность русского библиографа, библиофила и общественного деятеля А. Н. Неустроева (1825—1902) были посвящены коллекционированию книг. Он собрал и пожертвовал библиотекам и разным учреждениям около 72000 тт.

В 1904 г. наследники А. Н. Неустроева передали Библиотеке Тартуского (Юрьевского) университета его личную сохранившуюся коллекцию, которая ныне в Научной библиотеке ТГУ одна из крупнейших личных собраний и единственная на русском языке. Коллекция состоит из 3213 тт., из которых большинство издано во второй половине XIX века, около 130 книг относятся к XVIII в.

⁴⁴ РАКА, f. 402, nim. 5, sü. 1245, l. 453.

Поскольку в целях А. Н. Неустроева было составлять полную коллекцию русских книг (и других памятников русской истории: рукописей, гравюр, монет и т. д.), пожертвованное собрание дает обзор вышедших во второй половине XIX века русских книг по разным отраслям знания.

Основная ценность собрания заключается в обширном и богатом материале по русской истории. Здесь имеются произведения общего характера, своды законов, летописи, биографии исторических деятелей, исторические обзоры деятельности разных учреждений и обществ, а также книги по этнографии, археологии и нумизматике.

Значительную часть коллекции составляет справочная литература. Здесь находятся и библиографические труды А. Н. Неустроева.

Значительно меньше собрание содержит книг по русскому языку, литературе, искусству, экономике и географии. Таким образом собрание представляет собою коллекцию гуманитарного содержания, которая отражает широкую разносторонность знаний и интересов владельца.

Среди редких изданий в собрании А. Н. Неустроева три книги времен Петра I, пять книг относятся к периоду Ломоносова и его современников.

Личное собрание А. Н. Неустроева занимало значительное место в библиотеке Тартуского университета начала XX в., так как большая часть книг из его коллекции ранее в библиотеке университета отсутствовала. В то же время, в связи с реформой университета в конце XIX в., здесь больше прежнего ощущалась нужда в русской литературе.

DIE MEMORIALSAMMLUNG VON A. N. NEUSTROJEW IN DER WISSENSCHAFTLICHEN BIBLIOTHEK DER UNIVERSITÄT TARTU

L. Urba

Zusammenfassung

Das Hauptinteressengebiet und die lebenslängliche Tätigkeit des russischen Bibliophilen, Bibliographen und aktiven Teilnehmers am gesellschaftlichen Leben A. N. Neustrojew (1825—1902) war das Kollektionieren von Büchern. Er hat an die 72 000 Bände gesammelt und Bibliotheken und verschiedenen Anstalten geschenkt.

Im Jahre 1904 haben die Erben A. N. Neustrojews der Bibliothek der Tartuer Universität seine erhaltene persönliche Kollektion geschenkt, die unter den Sammlungen der Wissenschaftlichen

Bibliothek der Universität Tartu eine der größten und die einzige in russischer Sprache ist. Die Sammlung besteht aus 3213 Bänden, von denen die meisten in der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts erschienen sind, etwa 130 Werke stammen aus dem 18. Jh.

Da das Ziel A. N. Neustrojews eine lückenlose Kollektion russischer Bücher war, die Sammlung außerdem noch Handschriften, Kupferstiche und Gegenstände enthält, so verschafft uns die Sammlung einen guten Überblick über die in der zweiten Hälfte des vorigen Jahrhunderts erschienenen Bücher verschiedener Fachgebiete.

Der größte Wert der Sammlung besteht im reichlichen und vielseitigen Material auf dem Gebiete der russischen Geschichte. Hier gibt es allgemeine Werke, Gesetzbücher, alte Chroniken, Biographien historischer Persönlichkeiten, Übersichten über die Geschichte von Anstalten und Vereinen. Dazu kommen Werke über Ethnographie, Archäologie, Numismatik.

Einen bedeutenden Teil der Kollektion bilden die Nachschlagewerke. Hier kann man auch die wichtigsten bibliographischen Werke von Neustrojew selbst finden: «Историческое розыскание о русских повременных изданиях и сборниках за 1703—1802 гг., библиографически и в хронологическом порядке описанных» (СПб., 1874), «Указатель к русским повременным изданиям и сборникам за 1703—1802 гг. и к историческому розысканию о них» (СПб., 1898).

Bedeutend weniger enthält die Sammlung Bücher auf dem Gebiete der russischen Sprache, Literatur, Kunst, Ökonomie und Geographie. Folglich hat man es mit einer humanitätswissenschaftlichen Kollektion zu tun, die die Vielseitigkeit des Eigentümers widerspiegelt.

Von den Raritäten in der Memorialsammlung A. N. Neustrojews stammen 3 Bücher aus der Zeit Peters I., fünf aus der Periode Lomonossows und seiner Zeitgenossen.

Die Memorialsammlung A. N. Neustrojews hat am Anfang unseres Jahrhunderts in der Bibliothek der Universität Tartu eine wichtige Stelle eingenommen, denn zu jener Zeit brauchte man in Verbindung mit der Universitätsreform am Ende des 19. Jh. mehr Literatur in russischer Sprache als bisher. Auch bei der inhaltlichen Ergänzung der Bestände der Bibliothek waren die Bücher Neustrojews ein wertvoller Beitrag, denn einen großen Teil von ihnen besaß die hiesige Bibliothek nicht, obgleich sie ihren Profil nach der geschenkten Kollektion glich.

W. H. F. TALBOT'S ORIGINAL EXAMPLES OF HIS DISCOVERIES IN PHOTOGRAPHY AND PHOTO-ENGRAVING IN THE SCIENTIFIC LIBRARY OF TARTU STATE UNIVERSITY

T. Ilomets

Department of Organic Chemistry

Tartu State University Scientific Library Rare Books and Manuscripts Holdings contains very interesting and unique materials concerning the history of photography. Among these there are original examples of photography and photo-engraving made by William Henry Fox Talbot (Feb. 11, 1800—Sept. 17, 1877) the famous English physicist and mathematician, who was one of the founders of photography.

W. H. F. Talbot's discoveries in photography laid the foundation for its further development. Besides J. M. Eder's classical works about W. H. F. Talbot's life and discoveries in photography^{1,2}, some new biographical data are available in recent publications^{3,4,5}. The chronology of his life and discoveries has been given by W. Baier³.

W. H. F. Talbot's unique materials are gathered in a collection, which has an inscription «Mscr. 665», and a stamp «Ex. bibl. univ. Tartu» and may be divided according to the character of the constituents into the following eight subjects.

¹ J. M. Eder, E. Kuchinka. Die Daguerreotypie und die Anfänge der Negativphotographie auf Papier und Glas (Talbotypie und Niepçotypie). 3. Aufl. Halle (Saale), 1927.

² J. M. Eder. Geschichte der Photographie. 4. umgearb. Aufl. Halle (Saale), 1932.

³ W. Baier. Quellendarstellungen zur Geschichte der Fotografie. Halle, 1965.

⁴ H. Gernsheim, A. Gernsheim. The history of photography. London—New-York—Toronto, 1955.

⁵ Н. М. Раскин. Жозеф Нисефор Ньепс. Луи Жак Манде Дагерр. Вильям Генри Фокс Талбот. Л., 1967.

I. An Address of Miss M. T. Talbot

A sheet of cream-colored paper (11.2×8.9 cm).

Written in ink in block letters:

FROM:

MISS M. T. TALBOT
LACOCK ABBEY
CHIPPENHAM,
WILTSHIRE, Südengland (in pencil)
ENGLAND

The following text in pencil:

Originals of Photographs, before 1850

Photographic Engravings, before 1866

W. H. Fox Talbot

The paper has some water marks: ...vton Jine Ne...

II. A Draft Copy in Estonian

A draft copy in Estonian, written in pencil.

Väärtuslik annetus Ülikooli raamatukogule, etc.

(A valuable grant to the University Library, etc. Without any date).

III. A Short Review of W. H. F. Talbot's Discoveries

A list of typewritten texts. Duplicated by means of some technique. There are some water marks on the paper:

SEMI-ADSORBENT

S (a special water mark) 0

SEMI-ADSORBENT

Mscr. (manuscript) 665. Stamp: Bibliotheca Universitatis
Tartuensis 1941:2801

William Henry Fox Talbot, F. R. S. (1800—1877).

Original Examples of his Discoveries in Photography
and Photo-Engraving.

The first successful photographic process on paper was produced early in 1834 by Fox Talbot, who obtained impressions of fern leaves, lace and similar flat objects upon paper sensitised with solutions of sodium chloride and silver nitrate in strengths sufficient to produce a sub-chloride of silver. This process, termed «photogenic drawing», was extended in 1835 to the production of small architectural photographs obtained by means of a camera obscura, about 2 in. square, an idea that first occurred to Talbot when attempting to draw by the camera obscura during

a visit to Italy in 1833. To prevent further action a «fixing» process was employed, using a saturated solution of sodium chloride and later, potassium iodide. Of these early photographs an enlarged reproduction is shown of the earliest still in existence, a negative of a latticed window from inside, made by Talbot at his home, Lacock Abbey.

By September 1840 Fox Talbot's researches had culminated in his most important discovery, the «Calotype» or «Talbotype» process in which an organic developer, gallo-nitrate of silver was employed to develop the «latent image» produced on paper sensitised with silver nitrate and potassium iodide (termed «iodised paper»), this paper being also washed with the gallo-nitrate solution shortly before use. Fixing was accomplished by means of potassium iodide and, later, hyposulphite of soda, the latter first suggested to Talbot by Sir J. F. W. Herschel in January, 1839. Original examples of some of the later prints made by this process are shown.

In 1852, Fox Talbot had reached the stage of producing printing plates by a process which he termed «Photoglyphic Engraving» closely resembling photogravure. Copper or steel plates, coated with gelatine and potassium bichromate, were employed, and after exposure beneath a positive photograph, or print, were etched with platinic or ferric chloride. An attempt to obtain a «grain» by means of muslin, crossed upon itself, in order to provide for variations of tone was made as early as 1853. The process was finally perfected in 1858, when a grain was produced by means of a solution of resin and camphor in chloroform. After evaporation of the chloroform, the camphor was removed by warming, leaving a resin grain. Original examples of these engravings are shown. In some may be seen the earlier line effects, while in others are representations of half-tones.

The pioneer work of Fox Talbot contributed largely to the perfection of later process of photography and photoengraving and provided the stimulus for one of the most useful inventions of mankind.

IV. W. H. F. Talbot's Photoportrait

A cardboard cover on which

William Henry Fox Talbot

(1800—1877)

1865 a.

896

is written in pencil.

Between the cream-colored cardboard covers there is a piece of thicker cardboard (30.3×20.0 cm) on which Talbot's portrait (16.3×11.7 cm) is fixed. On the ticker base cardboard a brown frame 16.4×11.3×1.2 cm) is printed.

Plate 1. This is a very popular portrait of Talbot^{6,5}, and is printed in many books and articles about the history of photography. The portrait is made in soft brown colours and is in very good state.

V. Ten Photos and Photo Post Cards with the Views of Lacock and Lacock Abbey

Plate 2. Post card 8.6×13.6 cm. Front side: High Street, Lacock. Back side: 1 Mscr. 665. Post Card. Published by C. J. Butler, Lacock.

Plate 3. Post card 8.8×13.8 cm. Front side: S. W. Front, Lacock Abbey. Back side: 2 Mscr. 665. Post Card. Published by C. J. Butler, Lacock.

Plate 4. Post card 8.8×13.8 cm. Front side: The Warming Room & Cauldron, Lacock Abbey, 7172. Back side: 3 Mscr. 665. Post Card. Published by C. J. Butler, Lacock.

Plate 5. Post card 9.0×14.0 cm. Front side: Lacock Abbey from River Avon. Back side: 4 Mscr. 665. Post Card.

Plate 6. Post card 8.2×13.6 cm. Front side: Cloisters Lacock Abbey 9. Back side: 5 Mscr. 665. Post Card. Photo by Percy Simms, Chipping Norton, Fourshire Series.

Plate 7. Post card 8.5×13.8 cm. Front side: ... Abbey. Back side: 6 Mscr. 665. Post Card. Photo by Percy Simms, Chipping Norton, Fourshire Series.

Plate 8. Post card 13.8×8.7 cm. Front side: The Chapter House, Lacock Abbey. Back side: 7 Mscr. 665. Post Card. Published by C. J. Butler.

Photo 1. 6.4×8.3 cm. Front side: Lacock Abbey, S. W. View. Back side: 1 Mscr. 665. (Almost the same as on plate 4).

Photo 2. 6.0×8.0 cm. Front side: Lacock Abbey Cloisters. Back side: 2 Mscr. 665.

Photo 3. 6.0×8.0 cm. Front side: Lacock Abbey (almost the same as on plate 4). Back side: 3 Mscr. 665.

Written with ink:

Nun's Warming House

Keskel «Pottage Pot», valmist. kella metallist Mechlimis a. 1500. Arvatavasti tarvitatud vee keetmiseks. See oli ainuke ruum kloostriis, kus nunnad said end tule juures soojendada (written in Estonian).

All photos and photo post cards are made in brown colours.

⁶ R. Skopec. Photographie im Wandel der Zeiten. Praha, 1964, S. 43.

VI. Enlargement of Earliest Paper Photograph

Envelope with the number 896. In an envelope on thick cardboard (14.6×9.7 cm) an enlargement of the earliest paper photograph in existence is fixed.

Plate 9. Enlargement of earliest paper photograph. Entire size 9.0×6.6 cm. Colour — brown.

On the envelope there is written in pencil:

Enlargement of earliest paper photograph in existence a window in Lacock Abbey taken from inside dated August 1835 by W. H. Fox Talbot.

VII. Ten Original Photos Made by W. H. F. Talbot

Plate 10. Entire size 18.6×22.5 cm. Picture size 17.1×21.0 cm. Colour — brown. The picture is surrounded by a dark brown edge. Back side: 1 Mscr. 665. The photo is in good state.

Plate 11. Entire size 19.5×24.9 cm. Picture size 16.5×20.5 cm. Colour — brown. The picture is surrounded by a dark brown edge. Back side: 2 Mscr. 665. The photo is in good state.

Plate 12. Entire size 18.7×23.2 cm. Picture size 13.2×18.0 cm. Colour — dark brown. The picture is surrounded by a dark brown edge. Back side: 3 Mscr. 665. Still life (written in pencil). The photo is in good state.

Plate 13. Entire size 18.8×22.6 cm. Picture size 18.3×22.2 cm. Colour — dark brown. The picture is surrounded by a narrow dark brown edge. Back side: 4 Mscr. 665. Lowered... (in pencil). The photo is not in good state.

Plate 14. Entire size 18.5×22.8 cm. Picture size 16.7×19.9 cm. Colour — light brown. The picture is surrounded by a dark brown edge. Back side: 5 Mscr. 665. On the paper there is a water mark: MOINIER'S. The photo is in good state.

Plate 15. Entire size 18.5×22.4 cm. Picture size. Colour — light brown, some places on the picture are faded. The picture is surrounded by a dark brown edge, except the upper side. On the lower part of the picture (in the brown edge) there is written: 67. Coliseum Roma (?). Back side: 6 Mscr. 665.

Plate 16. Entire size 22.5×18.5 cm. Picture size 17.8×15.8 cm. Colour — dark brown. The picture is surrounded by a dark brown edge. Back side: 7 Mscr. 665. The photo is in good state.

- Plate 17. Entire size 23.0×18.5 cm. Picture size 18.7×15.5 cm. Colour — light brown. The picture is surrounded by a dark brown edge. Back side: 8 Mscr. 665. Written in pencil: Photograph of Engraving. The photo is in good state.
- Plate 18. Entire size 23.4×18.7 cm. Picture size 17.3×16.7 cm. Colour — brown. The picture is surrounded by a brown edge. Back side: 9 Mscr. 665. Written in pencil: King's College, Chapel, Cambridge. The photo is in good state.
- Plate 19. Entire size 22.7×18.2 cm. Picture size 17.2×10.2 cm. The picture is surrounded by a dark brown edge. Back side: 10 Mscr. 665. Written in pencil: L. The photo is in good state.

VIII. Eleven Original Photo-Engravings, Made by W. H. F. Talbot

- Plate 20. Entire size 22.1×14.0 cm. Printing plate size 10.3×7.2 cm. White cardboard, covered with some yellow spots. Back side: 1 Mscr. 665.
- Plate 21. Entire size 21.6×14.4 cm. Printing plate size 10.2×7.2 cm. White cardboard. Back side: 2 Mscr. 665.
- Plate 22. Entire size 13.8×22.1 cm. Printing plate size 10.4×12.6 cm. White cardboard. Back side: 3 Mscr. 665.
- Plate 23. Entire size 16.1×21.3 cm. Printing plate size 7.6×10.1 cm. White cardboard. Back side: 4 Mscr. 665.
- Plate 24. Entire size 25.5×16.7 cm. Printing plate size 10.0×7.0 cm. White cardboard, some yellowish spots on it. Back side: 5 Mscr. 665.
- Plate 25. Entire size 25.6×16.5 cm. Printing plate size 10.0×7.0 cm. Back side: 6 Mscr. 665.
- Plate 26. Entire size 17.1×25.7 cm. Printing plate size 12.8×20.1 cm. White cardboard, covered with brownish spots. Back side: 7 Mscr. 665.
- Plate 27. Entire size 17.0×10.3 cm. Printing plate size 10.2×7.1 cm. White cardboard. Back side: 8 Mscr. 665.
- Plate 28. Entire size 25.7×16.9 cm. Printing plate size 10.0×7.1 cm. White cardboard, covered with brownish spots. Back side: 9 Mscr. 665.
- Plate 29. Entire size 16.9×25.5 cm. Printing plate size 12.8×20.2 cm. White cardboard, covered with brownish spots. Back side: 10 Mscr. 665.

Plate 30. Entire size 25.7×16.8 cm. Printing plate size 10.2×7.0 cm. White cardboard, covered with little brownish spots. Back side: 11 Mscr. 665.

This collection of Talbot's original photos and engravings was presented to Tartu University by Miss M. T. Talbot⁷, according to the above mentioned documents, and is dated in the library donation book as of March 1941. It is entitled «Original Photographs and Engravings of W. H. F. Talbot». But they must have arrived in Tartu in 1939 at the latest because in the journal «Nädal Pildis» (Sept. 30, 1939, No. 17) there were printed three of these photos — plate 1, plate 10 and plate 18. In this article there is a short note that these three photos are specimens from a collection which was presented to the Tartu University in connection with the 100th anniversary of photography.

Hence there is something which is not clear in the past of this collection and we suppose that there must have been some kind of personal relationship between Miss M. T. Talbot and certain persons from Estonia.

ОРИГИНАЛЬНЫЕ ФОТО И ФОТОГРАВИЮРЫ У. Г. Ф. ТАЛЬБОТА В НАУЧНОЙ БИБЛИОТЕКЕ ТАРТУСКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА

Т. Иломес

Резюме

В фондах Научной библиотеки Тартуского государственного университета находятся многие уникальные фотографические материалы, среди которых наибольшую ценность имеют десять оригинальных фотографий основателя современной фотографии, английского физика и математика Уильям Генри Фокс Тальбота (1800—1877) и одиннадцать изготовленных по его методу фотогравюр. Большой ценностью является также фотопортрет Тальбота 1865 года. Кроме этого представляют еще интерес десять открыток и фото с видами родного города Тальбота Лакок (в южной части Англии) и принадлежащего ему дворца Лакок Аббей. Эти уникальные материалы были подарены до второй мировой войны Тартускому университету одной наследницей Тальбота — М. Т. Тальбот. Материалы хранятся в отделе редких книг и рукописей Научной библиотеки Тартуского госуниверситета.

⁷ See: J. M. Eder. Geschichte der Photographie. 1. Hälfte, 5. Aufl. Halle (Saale), 1932, S. 443.

⁸ K. Hinto. Fotokunst 100 aastat vana. — Nädal Pildis, 1939, nr. 17, lk. 470.

Первым удачным методом, позволившим объективно фиксировать окружающий мир, была дагеротипия. Этот метод был открыт французскими учеными Жозеф Нисефор Ньепс (1765—1833) и Луи Жак Манде Дагер (1787—1851). Общественность познакомили с этим методом на торжественном заседании Парижской академии наук 19 августа 1839 года. Большим недостатком этого метода было то, что он позволял изготовить только один позитив фотографируемого объекта.

В другом направлении проводились фотоиспытания Тальбота. Путешествуя в 1833 году по Италии, он пытался при помощи камеры обскуры зафиксировать прекрасные виды природы, но этого ему не удавалось хорошо сделать. У Тальбота возникла мысль фиксировать изображение на светочувствительную бумагу. Первые подобные испытания он провел в 1834 году. Бумагу, пропитанную нитратом серебра и поваренной солью, позже (1839 г.) бромидом калия, он освещал в камере обскуры до возникновения изображения фотографического объекта. Первые удачные опыты известны с лета 1835 года. С этого же времени и негатив, увеличенный позитив которого — вид на решетчатое окно Лакок Аббей — сохраняется в Научной библиотеке ТГУ.

В сентябре 1840 г. Тальбот делает свое важнейшее открытие — открывает латентное изображение и вырабатывает технику негатива-позитива. Светочувствительную бумагу не нужно было освещать до возникновения изображения, а изображение получали при проявлении кратковременно экспонированной светочувствительной бумаги проявителем. Тальбот использовал светочувствительную бумагу иодистого серебра и в качестве проявителя галловую кислоту (галлонитратный раствор). Полученный бумажный негатив обрабатывал пчелиным воском и маслом, в результате чего он стал прозрачным. С этого негатива было возможно копировать нужное количество позитивов. Для фиксажа он использовал сначала раствор иодистого калия и поваренной соли, но в 1839 году для этой цели по совету английского физика Ю. Ф. В. Гершеля (сын известного астронома В. Гершеля) начал использовать тиосульфат натрия, чем пользуются до сих пор.

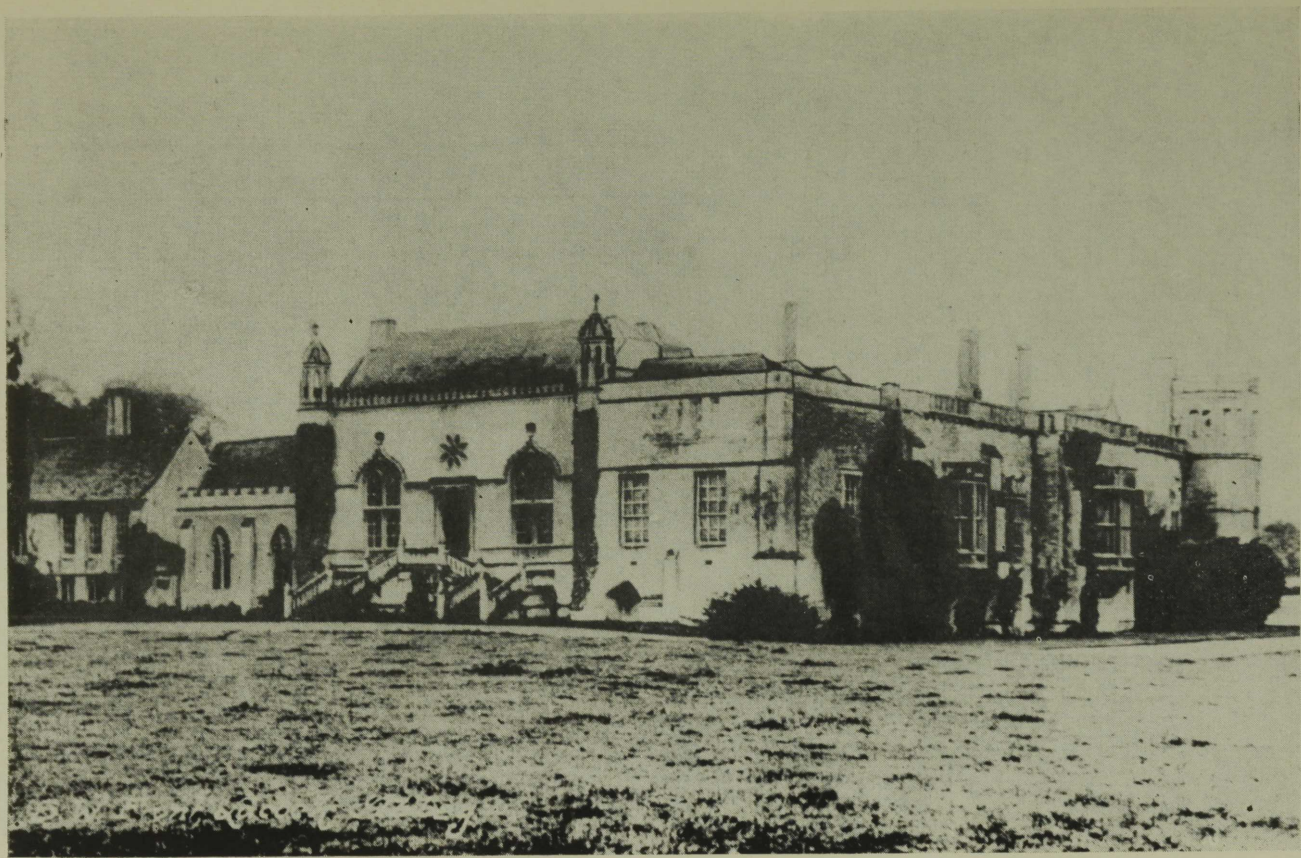
Об открытии латентного изображения и метода негатива-позитива Тальбот сообщил Парижской академии наук в январе 1841 года. В феврале этого же года он берет английский патент на этот метод и в следующем полугодии публикует в научной литературе результаты исследования. Десять фотографий, сохраняемые в Научной библиотеке ТГУ, относятся к раннему (до 1850 г.) периоду бумажного негатива.

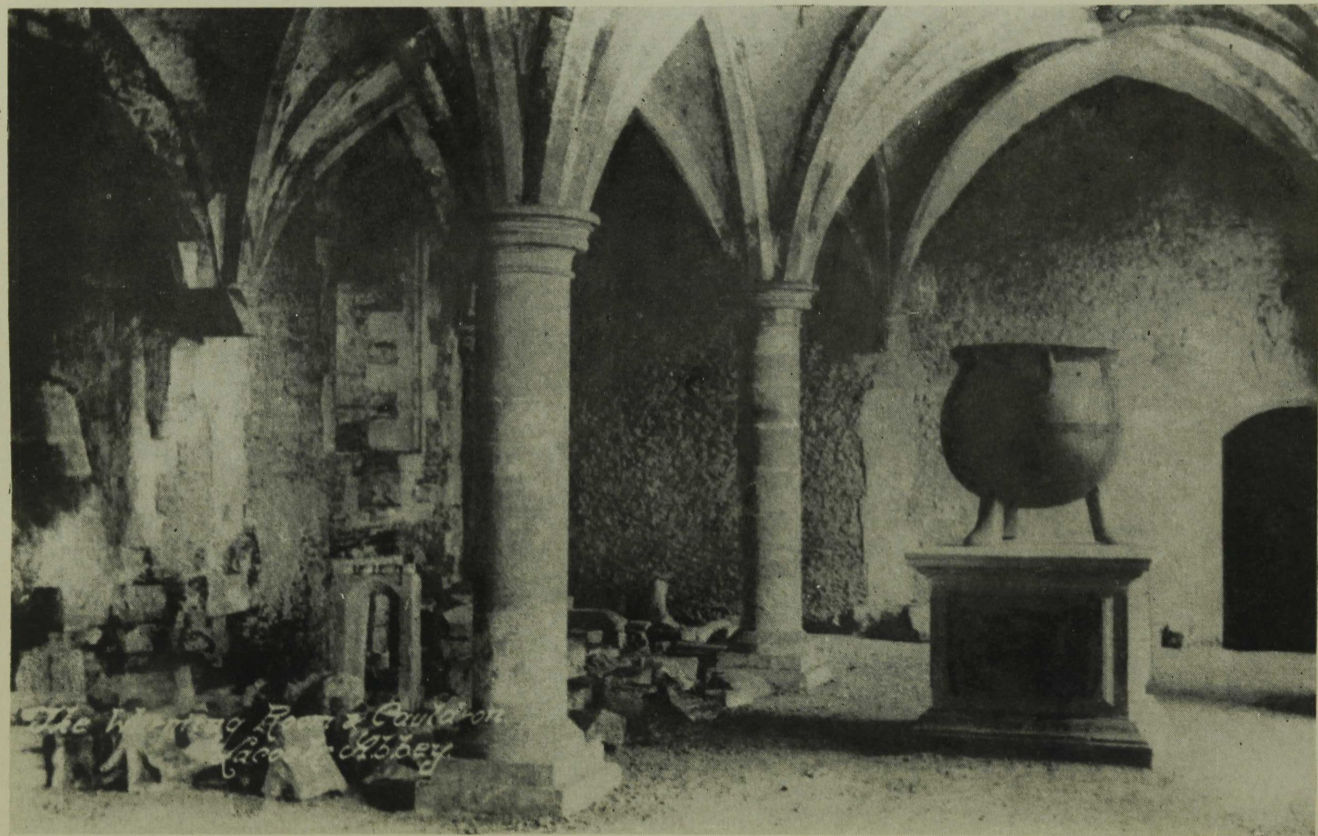
В 1843 году ввел Тальбот в фотографию увеличение. 20 июня 1844 года вышла в свет его первая иллюстрированная фотографиями книга.

Тальбот имеет большие заслуги и в репродукционной технике. В 1852 году он открыл светочувствительность хроматжелатина и

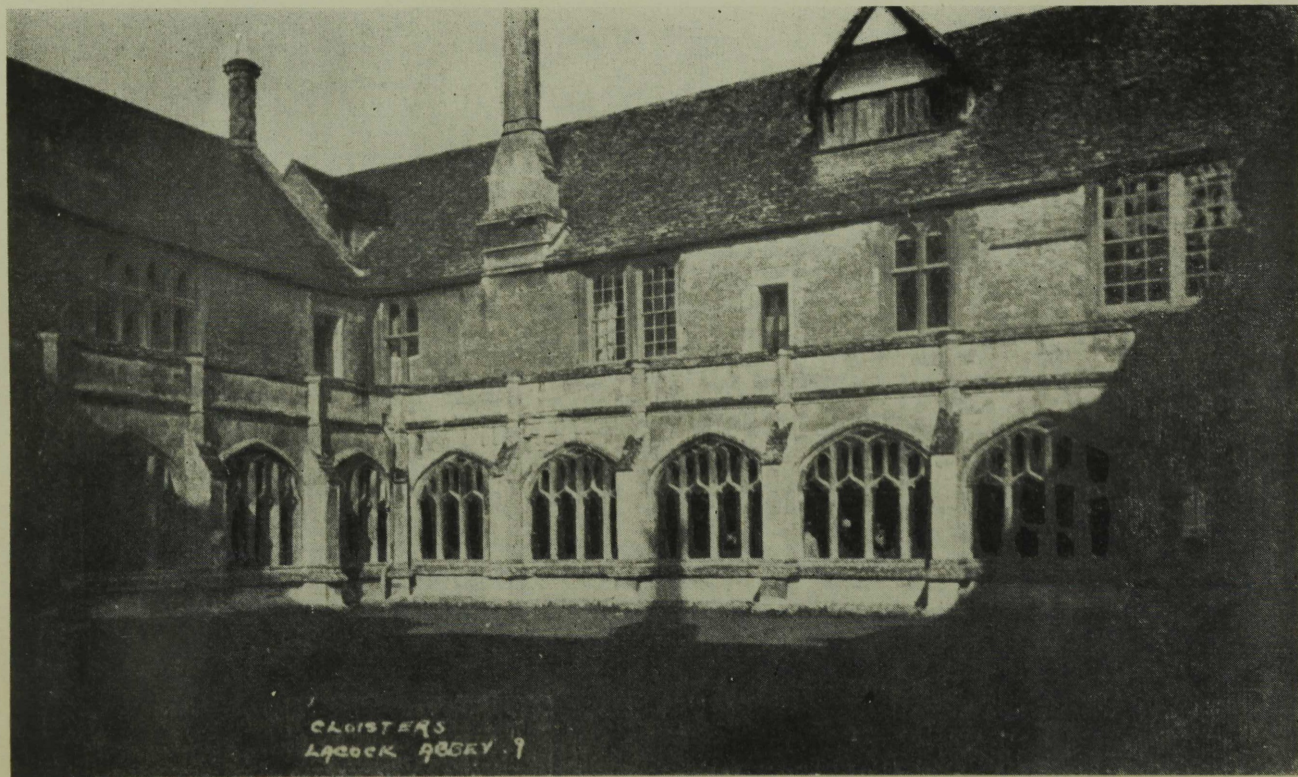

Lacock Abbey from River Avon

CLOISTERS
LACOCK ABBEY. 9

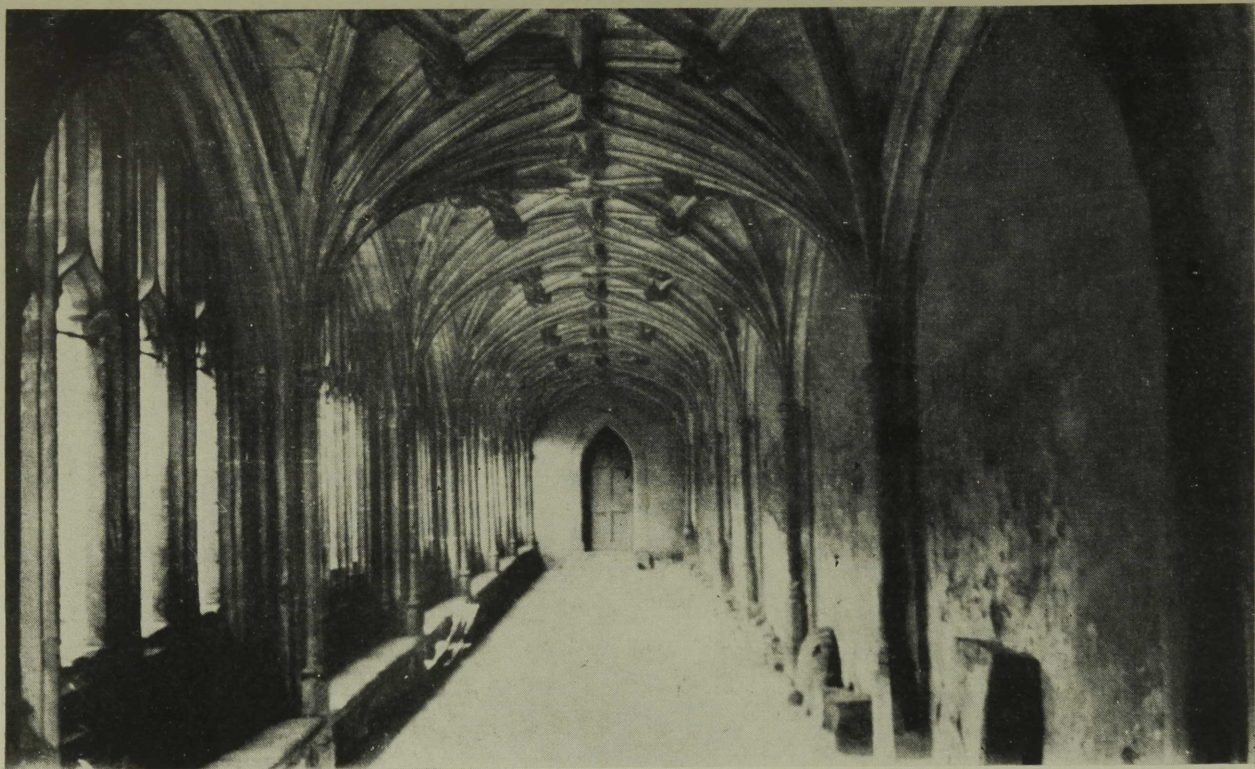

Plate 7

The Chapter House, Lacock Abbey

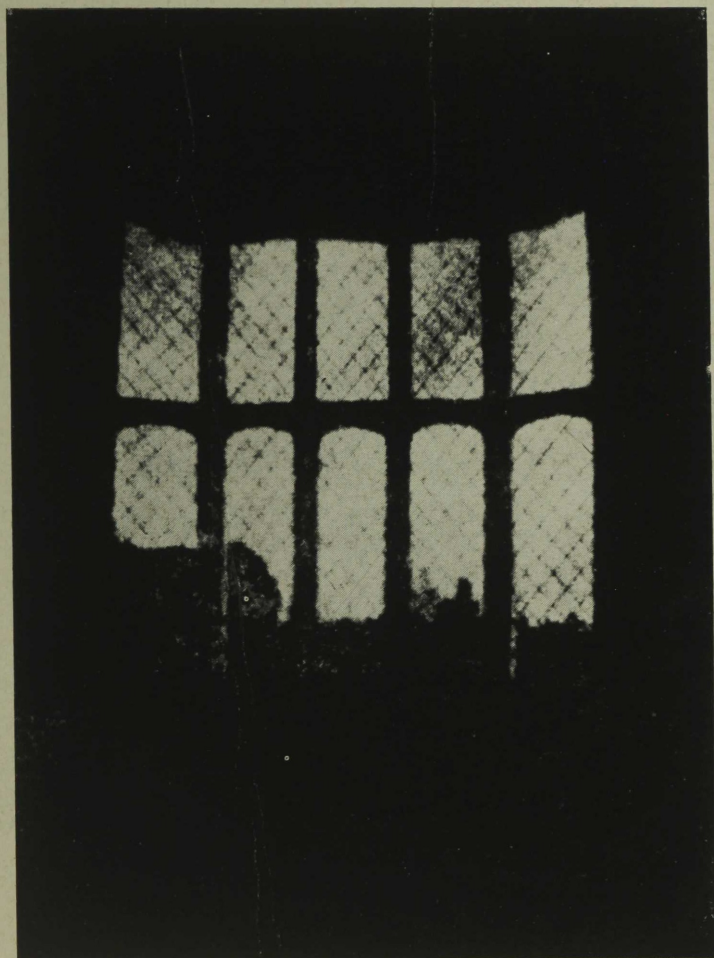
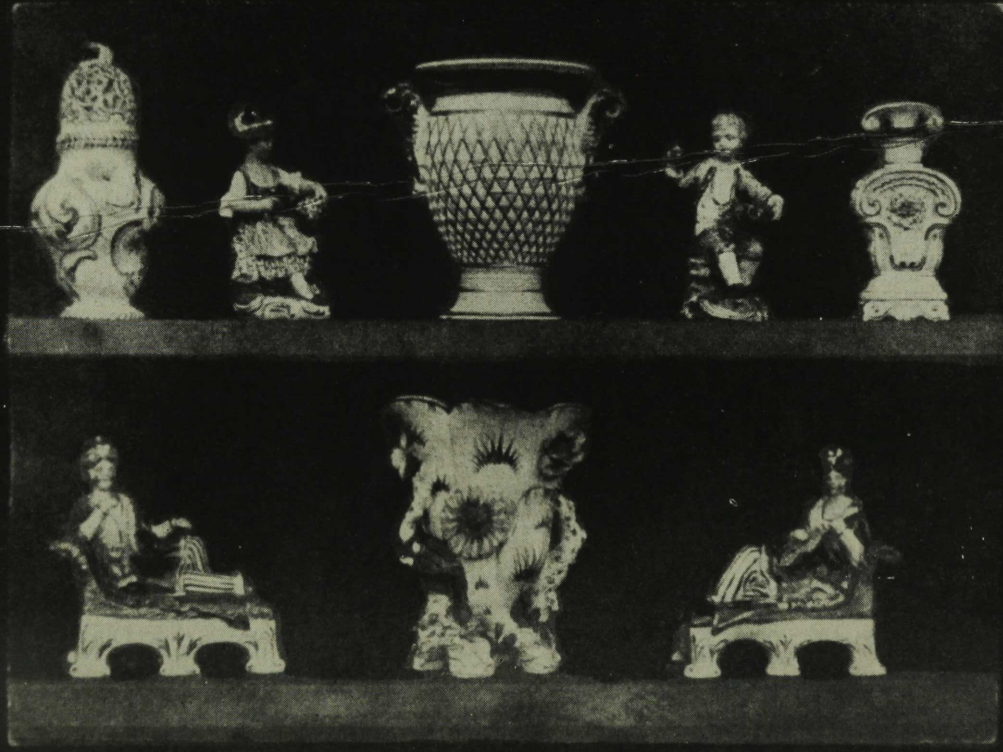

Plate 10

Plate 11

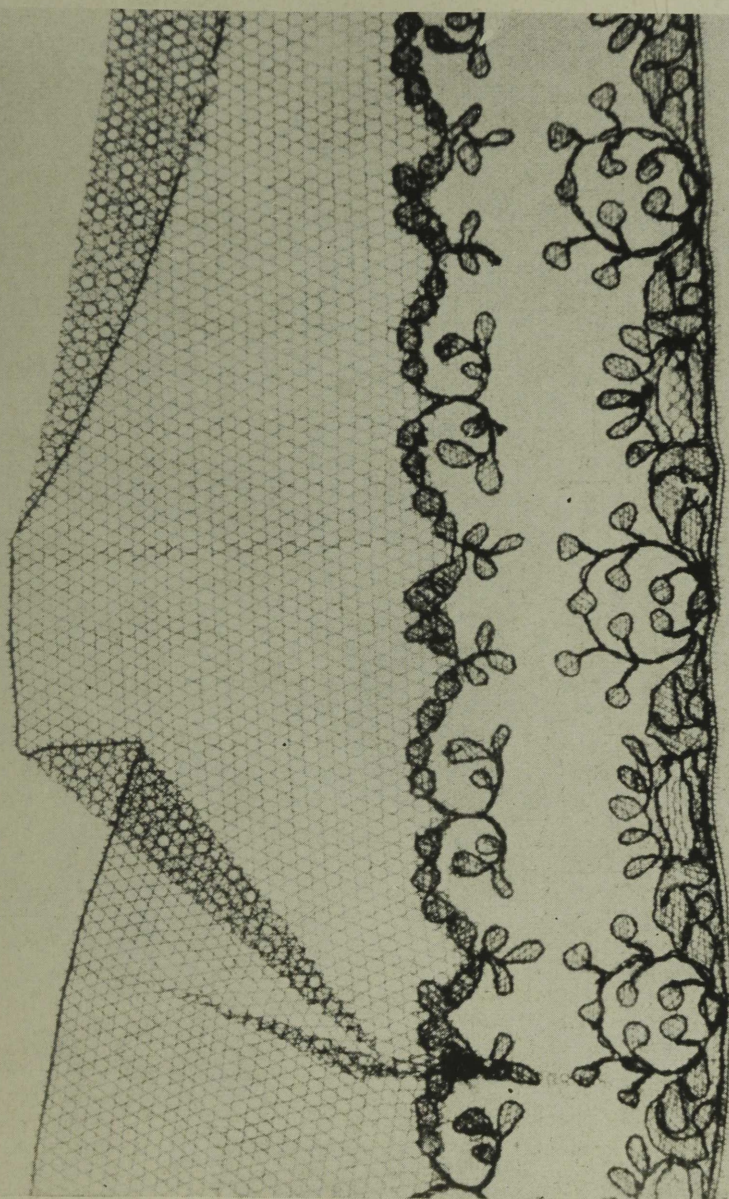

Plate 14

Plate 15

- ΟΡ. ἴδεσθε χώρας τὴν διπλὴν τυραννίδα, 960
 πατροκτόνους τε δ'ομαίων παρθήτορας.
 σεμνοὶ μὲν ἦσαν ἐν θρόνοισι τόθ' ἡμεῖοι,
 φίλοι δὲ καὶ νῦν, ὡς ἐπεικᾶσαι πάθη*
 πάρεστιν, ὄρκος τ' ἐμμένει πιστώμασι.
 ξυνώμοσιν μὲν θάνατον ἀθλίῳ πατρί, 965
 καὶ ξυνθανεῖσθαι καὶ τὰδ' εὐόρκως ἔχει.
 ἴδεσθε δ' αὖτε, τῶνδ' ἐπήκοοι κακῶν,
 τὸ μηχανήμα, δεσμὸν ἀθλίῳ πατρί,
 πέδας τε χειροῖν, καὶ ποδοῖν ξυνωρίδα.
 ἐκτίνατ' αὐτό, καὶ κύκλιω παρασταδῶν 970
 στέγαστρον ἀνδρῶν δείξαθ', ὡς ἴδῃ πατήρ,

Notes. περ' ὁμοεισῶσι Musgrav. μέ-
 τοκοὶ δόξαι Scaliger. Hermann. et
 sic legebat Scholiasta; οἱ γὰρ τοὺς
 δόμον αἰσούντες προσείπον ἐπὶ τὸ ἔμ-
 παλιμ τῆ πρώτης τύχη. ταῦτα εἰ
 ἀπο τῶν κούβη μετηρησε. Dein
 προσείπον Portus. Ceterum pene sus-
 picior hunc versum et 959. in hunc
 locum male detrusos esse, quum
 propria eorum sedes fuerit post 947.

960. Musgravius confert Liba-
 nium T. I. p. 507. C. ἄλλαι τυραν-
 νίδες Ἐχεται καὶ Φαλίριδες. Bene
 autem observavit Scholiasta; ἀνοή-
 γηται ἢ σιγή, καὶ ἐπὶ ἐγκυκλίματος
 ἰσράται τὰ σώματα ἢ λέγει διπλῆ
 τυραννίδα.

962. ποθ' Bigot. Stanl. minus

bene. Recte opponuntur τοτε—νῦν.
 olim—nunc. Vide ad Agam. 1387.

963. φίλοι τε edd. φίλοι ἢ
 Abresch. ob μὲν præcedens.

965. ἀθλίῳ Ald. Rob. Turn.
 Steph. ἀθλίῳ Port. Stanl. Porson.
 ut in 968.

966. ἐν βασείσθαι Ald. et τὰς
 ὄρκως.

967. An legendum αὐτό, sc.
 αὐτὸ τὸ μηχανήμα?

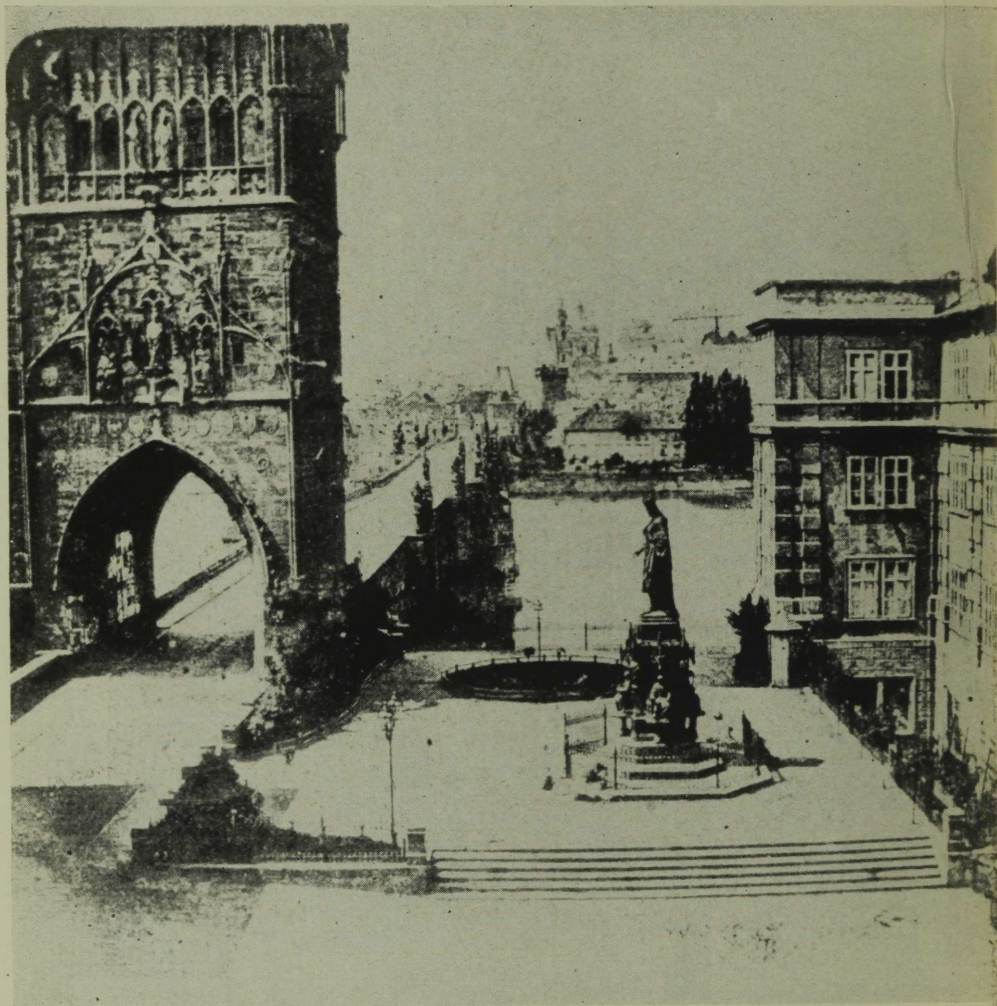
969. χερσὶ Turn.

970. αὐτῶν omnes libri. αὐτὸ
 Aorat.

971. ἀνδρῶν Ald. Turn. Steph.
 Porson. ἀνδρῶν Rob. Med. Panw.
 Heath. δείξαθ' Rob. τῶν Ald. Turn.
 Steph. τῶν Rob. Med. Porson.

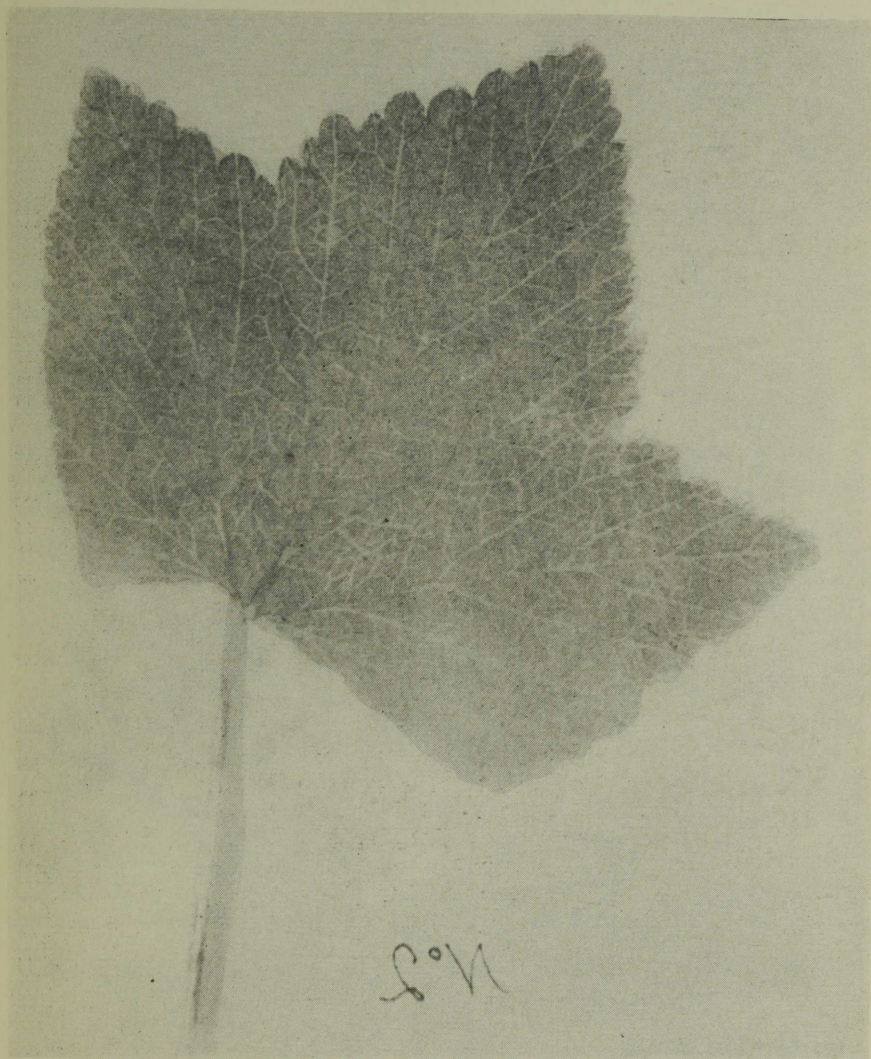

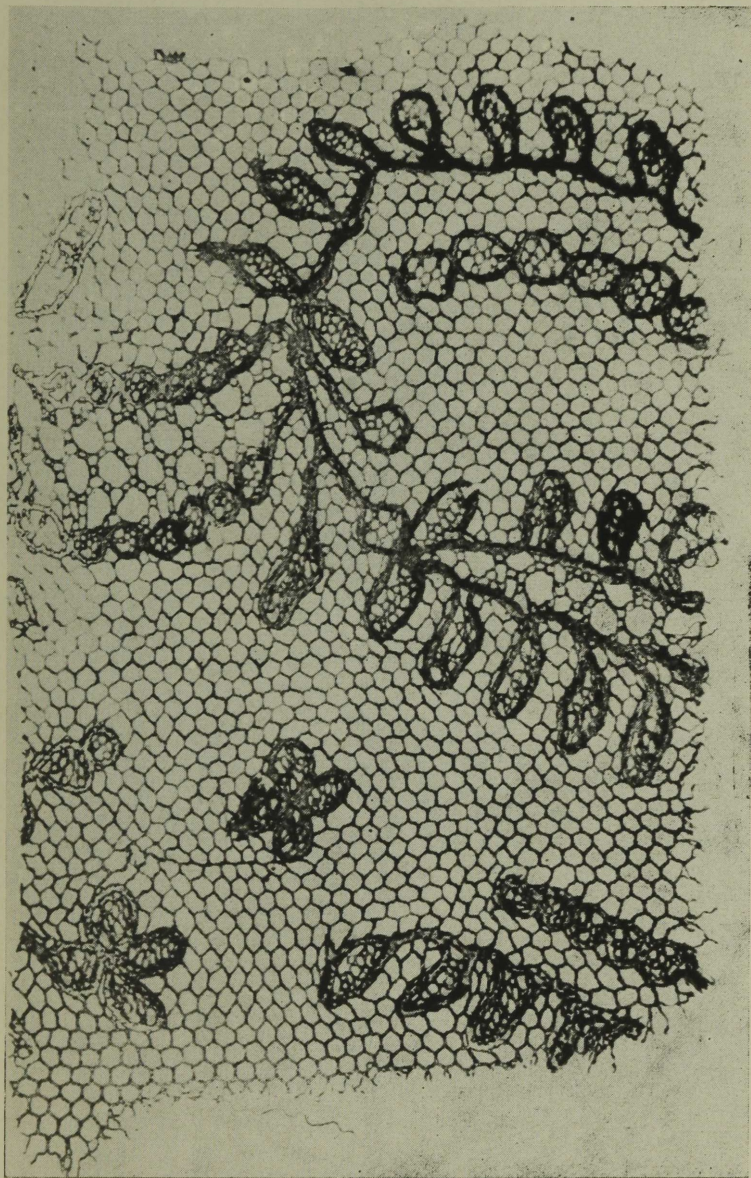

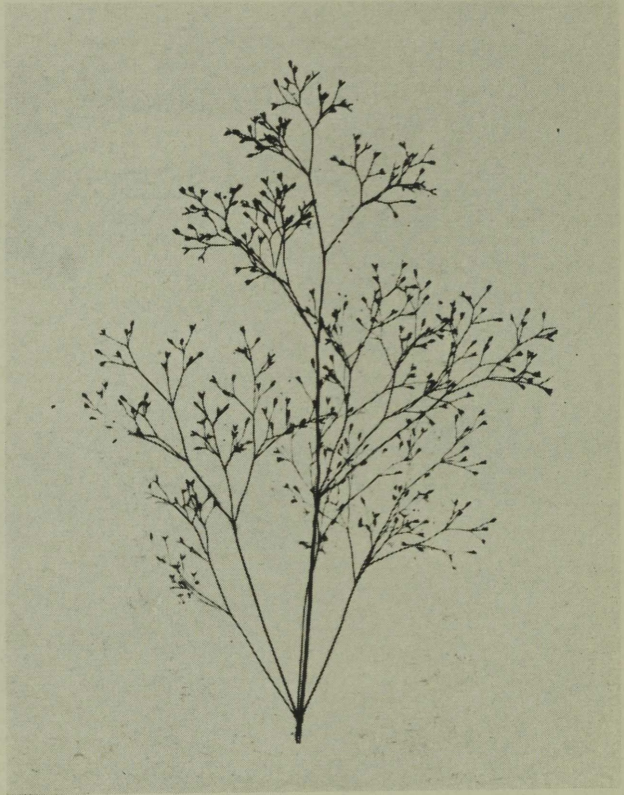

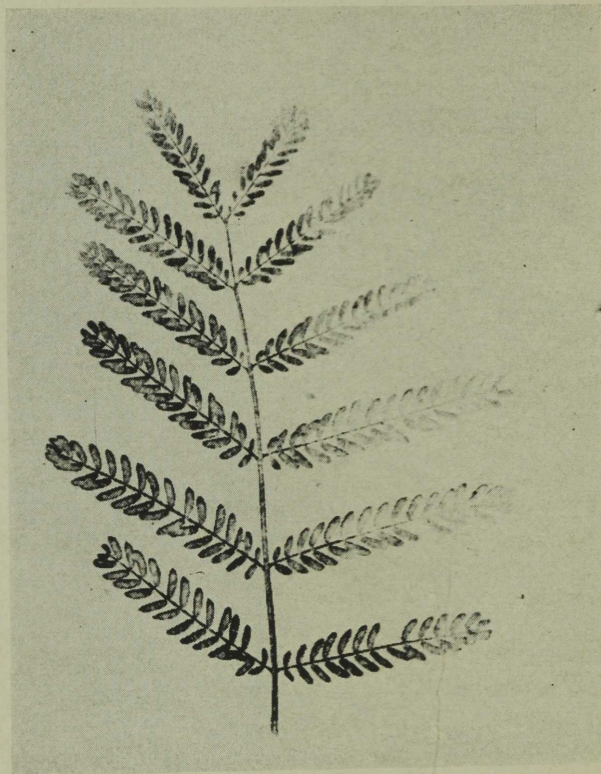

запатентовал метод изготовления фотогравюр. Сущность метода состоит в том, что полированную медную или стальную пластину покрывают раствором желатина и бихромата калия, высушивают, и на этот слой накладывают диапозитив. После освещения неосвещенный слой желатина смывается, а освещенный слой, превратившийся в нерастворимый, остается. При обработке подходящими реактивами протравливают неосвещенные места, остальная часть сохраняется. Так получается печатная пластина, с которой получают множество оттисков. Этот метод можно использовать только для черно-белых фотооригиналов. Вначале для получения полутоновых печатных пластин Тальбот поместил между светочувствительной металлической пластиной и диапозитивом тонкую черную шелковку.

Следовательно Тальбота нужно считать и открывателем принципа растрехники. Фотогравюры, сохраняемые в Научной библиотеке ТГУ, изготовлены до 1866 года. Большинство из них черно-белой техники. Можно считать, что фотогравюры с изображениями листьев и кружева относятся к периоду очень ранних опытов. В полутоновой технике сохранилось четыре фотогравюры.

Работы Тальбота были основополагающими для развития всей последующей фотографии.

W. H. F. TALBOTI ORIGINAALFOTOD JA FOTOGRAVÜÜRID TARTU RIIKLIKU ÜLIKOOLI TEADUSLIKUS RAAMATUKOGUS

T. Ilomets

Resümee

Tartu Riikliku Ülikooli Teadusliku Raamatukogu fondides leidub mitmeid fotograafiaalaseid unikaalseid materjale, mille hulgas suurima väärtusega on tänapäeva fotograafia rajaja, inglise füüsiku ja matemaatiku William Henry Fox Talboti (1800—1877) kümme originaalfotot ning üksteist tema poolt avastatud meetodil valmistatud fotogravüüri. Suure väärtusega on ka foto W. H. F. Talbotist, mis pärineb aastast 1865. Peale nende on huvipakkuvad veel kümme postkaarti ja fotot Talboti kodulinnast Lacockist (Lõuna-Inglismaal) ja temale kuuluvast lossist Lacock Abbey'st. Need unikaalsed materjalid annetas enne Teist maailmasõda Tartu ülikoolile üks Talboti järeltulijaid M. T. Talbot. Materjale säilitatakse TRÜ Teadusliku Raamatukogu haruldaste raamatute ja käsikirjade osakonnas.

Esimene õnnestunud meetod, mille abil sai ümbritsevat maailma objektiivselt fikseerida pildina, oli dagerrotüüpia. Meetodi

avastasid prantsuse teadlased Joseph Nicéphore Niépce (1765—1833) ja Jaques Louis Mandé Daguerre (1787—1851) ning seda tutvustati avalikkusele Pariisi Teaduste Akadeemia pidulikul istungil 19. augustil 1839. a. Meetodi suureks puuduseks oli see, et ta võimaldas saada ülesvõetavast objektist ainult ühe positiivi.

Teises suunas kulgesid Talboti fotograafiaalased katsetused. Reisides 1833. a. Itaalias püüdis ta *camera obscura* abil joonistada üles kauneid maastikuvaateid, kuid see tal hästi ei õnnestunud. Talbotil tekkis mõte fikseerida pilt valgustundlikule paberile. Esimesed sellelaadsed katsetused tegi ta aastal 1834. Hõbenitraadiga ja keedusoolalahusega, hiljem, 1839. a., kaaliumbromiidiga immutatud paberit valgustas ta *camera obscura*'s niikaua, kuni tekkis fotografeeritava eseme kujutis. Esimesed õnnestunud katsed pärinevad 1835. a. suvest. Sellest ajast on ka negatiiv, mille positiivi suurendatud koopiat — vaadet Lacock Abbey võretatud aknale — säilitatakse TRÜ Teaduslikus Raamatukogus.

1840. a. septembris teeb Talbot oma tähtsaima avastuse — ta avastab nn. latentse pildi ning töötab välja negatiiv-positiiv tehnika. Valgustundlikku paberit polnud vaja valgustada kujutise tekimiseni, vaid kujutis saadi lühiajaliselt eksponeeritud valgustundliku paberi ilmutamisel nn. ilmutiga. Talbot võttis kasutusele valgustundliku hõbejodiidpaberi ja ilmutina gallushappe (nn. gallo-nitraatlahus). Saadud pabernegatiiv muudeti õli või vaha abil läbipaistvaks ning sellelt negatiivilt sai kopeerida soovitava hulga positiive. Kinnitajaks oli Talbotil algul kaaliumjodiidi- ja ka keedusoolalahus, kuid 1839. aastal hakkas ta kasutama seks otstarbeks inglise füüsiku J. F. W. Herscheli (kuulsa astronoomi W. Herscheli poeg) soovitusel naatriumtiosulfaati («hüposulfit»), mida kasutatakse tänapäevani. Latentse pildi ja negatiiv-positiiv meetodi avastamisest teatas Talbot Pariisi Teaduste Akadeemiale 1841. a. jaanuaris. Sama aasta veebruaris võttis ta sellele meetodile Inglise patendi ning aasta teisel poolel avaldas uurimistulemused teaduslikus ajakirjanduses. Pabernegatiivi-ajastu varasemast perioodist (enne 1850. a.) on pärit ka TRÜ-s säilitatavad kümme fotot.

1843. a. tõi Talbot fotograafiasse suurendamise. 1844. a. 20. juunil ilmus tal maailma esimene fotograafiliselt illustreeritud raamat «The Pencil of Nature».

Talbotil on suured teened ka reproduktsioonitehnika valdkonnas. 1852. a. avastas ta kromaatželatiini valgustundlikkuse ning võttis patendi fotogravüüride valmistamise meetodile. Meetodi olemus seisneb selles, et poleeritud vask- või terasplaat kaetakse želatiiniga ja kaaliumbikromaadilahusega, kuivatatakse ning sellele kihile asetatakse diapositiiv. Pärast valgustamist pestakse valgust mittesaanud želatiinikiht ära; valgustatud alad jäävad alles, sest need on muutunud vees lahustumatuks. Sobivate reaktiividega töötlemisel valgustamata kohad söövituvad, ülejäänud

osa säilib. Saadakse trükiplaat, mille abil saab suure hulga tõmmiseid. Seda meetodit saab rakendada aga ainult must-valges tehnikas originaalide puhul. Pooltoon-trükiplaatide saamiseks asetab Talbot algul valgustundliku kihiga metallplaadi ja diapositiivi vahele õhukese musta gaassiidi. Seega tuleb pidada Talbotit ka raskertehnika põhimõtteliseks avastajaks. TRÜ Teaduslikus Raamatukogus säilitatavad fotogravüürid on pärit ajajärgust enne 1866. a. Enamik neist on must-valge tehnikas. Võib arvata, et taimelehtede ja pitsi kujutisega fotogravüürid kuuluvad õige varajaste katsetuste ajajärku. Pooltoontehnikas on neli fotogravüüri.

W. H. Talboti tööd fotograafia alal on olnud põhjapanevaiks kogu hilisemale fotograafia arengule.

ZWEI BRIEFE AUS DEM BRIEFWECHSEL AUGUST LUDWIG VON SCHLÖZERS

Vorbereitet von K. Noodla

In der umfangreichen Handschriftensammlung der Wissenschaftlichen Universitätsbibliothek Tartu befindet sich auch ein Brief von dem deutschen Historiker und Publizist August Ludwig von Schlözer (1735—1809). Der Brief ist in der Zeit geschrieben, als Schlözer als Professor der Geschichte an der Petersburger Akademie der Wissenschaften arbeitete¹. Als er im Jahre 1765 eine Reise nach Deutschland machte, erhielt er von der Akademie einen Auftrag zum Ankauf von Büchern für die Akademie².

Der Adressat Jakob Wilhelm Feuerlein (1689—1766), Theolog und Schriftsteller, war 1737—1766 Professor an der Universität Göttingen.

Schlözers Brief befindet sich in der Sammlung von Karl Morgenstern (Ep. phil. V, Nr. 157). Der Brief ist eine Antwort auf den sich in der Sammlung von Friedrich Ludwig Schardius (Nr. 888) befindenden Brief J. W. Feuerleins.

Brief Jakob Wilhelm Feuerleins an Ludwig August von Schlözer

P. P.

Euer Wolgebohrn

Meinen Hochzuehrnden Herrn *Professor*

ersuche ich hiermit nochmals gehorsamst, der Hochberühmten Kaiserl. *Academie in Petersburg* meine historische Sammlung, welche ich unzertheilt in einer so fürtreffl. *Bibliothec* vor meinem nahen Abschied aus dieser Welt placiert wünsche, bestens zu *recommen-*

¹ Schlözer war in St. Petersburg 1761—1769. Seit 1769 war er Ehrenmitglied der Petersburger Akademie.

² Chr. v. Schlözer. August Ludwig von Schlözer's öffentliches und Privatleben. Bd. 1. Leipzig, 1828, S. 91.

diren. Da *Bibliothecarii* großer *Bibliothecen* bey dem Einkauf einzel Bücher ohnmöglich auf einzele kleine *Pieçes* folgen können, und ihrer Wichtigkeit und Nuzens wegen gerne *Collectiones* derselben aus privat-*Bibliothecis pro publicis Bibliothecis* anschaffen, so kan ich von dieser meiner historischen Sammlung mit Wahrheit versichern, daß in meiner *Bibliothec*, daran mein seel. Großvatter, Vatter und ich über 100 Jahre bißher gesammelt haben, sonderlich die Historische Classe von *raren* und wichtigen kleinen Schrifften eine grosse Anzahl, manchmal in einem Band oder *Fasciculo* 50. Stücke, besonders zu der Russischen und Griechischen Kirchen-Historie, die ich mir theils zu meiner *dissertation de Religione Ruthenorum hodierna* angeschaffet, und davon ich mich darinnen bedienet habe, enthalte, wie meine *Catalogi* und mein Auszug aus denselben anzeigen, welchen Auszug ich auch aus meiner Polemisch-theologischen *Classe* einige rare die *Controversias cum Graecis* betreffende Bücher beygefüget habe, und erbitig bin, selbige nebst den Historischen Büchern zu verkaufen.

Was den Preiß meiner Historischen Bücher anbelanget so will ich selbige gerne durch Hochberühmte *Bibliothecarios* und Bücherkennner schätzen lassen, und zweifle nicht, daß Sie sonderlich in Betrachtung meiner ansehnlichen Sammlung von *Epistolis Historico-Litterariis*, die sich über 500 Bände erstrecken, solche so hoch schätzen werden, daß ich *in consideration* meines hohen Alters und anderen Umstände mit einem geringern Preiß zufrieden seyn werde, und daß diese secularische, mühsame und kostbahre Sammlung in einer Hochberühmten Kaiserl. Academischen *Bibliothec* beysammen bleiben möge: ich verbl. mit gröster *Obligation* und Hochachtung

Euer Wolgebohrn

Göttingen d 9. Oct. 1765.

von des Herrn *Prof. Schlötzers* ganz gehorsamster Diener Wolgebohrn

J W Feuerlein

Brief Ludwig August von Schlötzers an Jakob Wilhelm Feuerlein

An

dn Hen *Consistorial-Rath Feuerlein*

Hochwürden

Ich bin selbst zu sehr dabei interessiret, daß Ewr. Hochwürden Historische Bibliothek nach Petersburg komme, weil niemand mehr Vorteil daraus ziehen wird, als eben ich bei meiner künftigen Ausarbeitung einer Russischen Historie. Desto weniger können also Ewr. Hochwürden zweifeln, daß ich alles mögliche thun werde, um die Kaiserliche *Academie* zu diesem Kaufe zu bewegen.

folgende zum Reichs-Katholischen Bibl. Thecauris
in demselben immer zeigen lassen, und erwirft nicht,
daß die Fortsetzung in Betrachtung meiner aufgeführten
Stellung von Epistolis Historico-Litterariis, die seit
500 Jahre erschienen, sollte so beschaffen werden, daß
es in consideration eines sehr edlen und edleren
Runde und in einem geringen Stück zu finden sein werde,
wie daß das secularische wissenschaftliche Kopfbuch
in einer Katholischen Kaiserlichen Stadtbibliothek
bestehen bleiben möge, sie auch in größter Obliegenheit
in der Fortsetzung

Anton Wollschlaeger

Böttlingen d. 9. Oct. 1765.

an die Herrn Prof. Schöffers auch gelehrten Herr
Schöffers J. H. Schöler

Nur bitte ich mir die Erlaubniß aus, den Preis derselben stat 3000 Rthlr, auf 2000 Rubel (ungefähr 2500 Thlr in *Louisd'or*) setzen zu dürfen. Wenn gleich der erstere Preis, 3000 Rthlr, meiner eigenen Überzeugung nach dem wahre[n] Werth der *Bibliothec* gänzlich gemäß ist, so fürchte ich doch *ab* Seiten der *Academie* eine Abneigung von dem ganzen Kaufe, so bald die Summe über 2000 Rube[l] steigen würde.

Zu Ende künftigen Monats werde ich Ewr. Hochwürden den Entschluß der *Academie* melden können. Indessen verharre ich mit vollkommenster Hochachtung

Göttingen
den 11ten Octobr.
1765.

Ewr. Hochwürden
ganz gehorsamster
Diener
Schlözer.

FRIEDRICH PUKSOO

18. oktoobril 1969. a. suri tuntud raamatuteadlane Friedrich Puksoo, kes 25 aastat on juhatanud Tartu ülikooli raamatukogu ja kelle nimega on selle sajandi 20. ja 30. aastatel seotud kõik tähtsamad üritused eesti raamatu ja raamatukogunduse alal.

Friedrich Puksoo (kuni 1935. a. Puksov) sündis 23. jaanuaril 1890. a. Võrumaal Meeksi vallas Naha külas talupidaja pojana. Alustanud õppimist Naha vallakoolis, suundus haridustee Räpina kihelkonnakooli ja Tartu Aleksandri gümnaasiumi kaudu 1909. a. Tartu ülikooli, mille lõpetas 1914. a. gradueeritud üliõpilasena* klassikalise filoloogia alal. Aastatel 1914—1919 töötas ta vanade keelte õpetajana Dorogobuži (Smolenski kub.), Aleksandrovi (Vladimiri kub.) ja Tartu gümnaasiumides. 1919. a. augustis valiti Fr. Puksoo Tartu ülikooli raamatukogu juhataja kandidaadiks ja kinnitati ametisse 1. jaanuaril 1920. a. 1944. a. sügisest 1945. a. suveni töötas bibliograafia kateedri juhataja-dotsendina Tartu ülikoolis. Olles seejärel rea aastate kestel tööst eemaldatud, elas ta hiljem pensionärina Tallinnas, töötas ajutiselt ENSV TA raamatukogus, tõlkis kreeka ja rooma autoreid.

Kui XIX sajandi algul prof. Karl Morgenstern oli Tartu ülikooli raamatukogu tööle aluse pannud ja suunad näidanud, siis Friedrich Puksoo kujundas sellest raamatukogust sada aastat hiljem fondide sisult ja töömeetoditelt uusaegse, eesti kultuuri ja teadust teenidava asutuse. Loodi uus fondide süsteem, muudeti komplekteerimise sisu, laiendati vahetussidemeid, rajati uued ajakohased kataloogid. Fr. Puksoo juhtimisel koostati kateedrite raamatukogude koondkataloog ja Tartu ülikooli raamatukogudes leiduva välisperioodika kataloog (ilmus trükituna 1940. a.). Raamatukogule uue hoone taotlemise tulemuseks oli vana hoone juurde- ning ümberehitus 1927.—1929. a. Rasketel saksa fašistliku okupatsiooni aastatel organiseeris Fr. Puksoo nõukogude kirjanduse kogumist ja säilitamist ning raamatuvarade evakueerimist sõjapakku.

* Loeti kodanliku Eesti ülikoolis võrdseks kandidaadistmega.

Alustanud raamatukogutööd ilma erialase ettevalmistuseta, käis Fr. Puksoo raamatukogudega tutvumas mitmel pool välismaal ja luges rohkesti erialast kirjandust. Nii kujunes temast eesti raamatukogunduse juhtiv spetsialist ja teadlane, kes hästi tundis teooriat ja praktikat.

Bibliograafia alal võttis Fr. Puksoo osa Eesti Bibliograafia Asutise loomisest 1921. a. ja kuulus selle kolleegiumi, 1935.—1940. a. esimehena. Tema eestvõttel ja juhendamisel hakati 1924. a. Tartu ülikooli raamatukogus koostama eesti rahvusbibliograafiat «Eesti raamatute üldnimestik». Igati püüdis ta ergutada ja toetada «Eesti raamatute üldnimestiku 1535—1917» koostamist ja avaldamist, mis praeguseni on tegemata. Ta soovitas koostada Balti riikide ühiseid humanitaarteaduste bibliograafiaid ja kirjanduse valiknimestikke (1936). Kodumaa teaduslikele raamatukogudele püstitas ta juba 1937. ja 1938. a. ülesanded, mis tänapäeva informatsioonitöös on muutunud eriti aktuaalseiks — teaduslike raamatukogude ühine koondkataloog, raamatukogude ühendamine Tallinnas ja Tartus, mikrofilmide laialdane kasutamine. Esimesena tutvustas ta eesti lugejale teadusliku informatsiooni termineid (1938).

Fr. Puksoo püüdis kaasa aidata ka rahvaraamatukogude tööle. 1922. a. kuulus ta rahvaraamatukogude korralduskomisjoni ja võttis osa liigitussüsteemi väljatöötamisest. 1924. a. kritiseeris teravalt avalike raamatukogude seaduseelnõu. 1934. aastast kuulus haridus-sotsiaalministeeriumi raamatukogude komisjoni. Tema oli Eesti Raamatukoguhoidjate Ühingu organiseerimise mõtte algatajaid 1923. a. ja töötas ühingu abiesimehena (1923—1929, 1932—1934) ning esimehena (1929—1931). Ta kuulus ajakirja «Raamatukogu» asutajate hulka. Eesti delegatsiooni liikmena ja juhina võttis ta osa Balti raamatukoguhoidjate kongressidest ja esines seal ettekannetega Eesti raamatukogudest ja bibliograafiast. Fr. Puksoo oli raamatuaasta (1935/36) ja hilisemate raamatunädalate (1938, 1939) üks agaramaid organisaatoreid ja raamatu ning raamatukogude populariseerijaid esinemistel ja trükisõnas.

Palju energiat pühendas Fr. Puksoo raamatukoguhoidjate kaadri ettevalmistamisele. 1924. a. alates oli ta paarikümne aasta jooksul lektoriks enamikul raamatukoguhoidjate kursustel ja kuulus kutseksamikomisjonidesse. Tema väljendas juba 1923. a. soovi, et Eestis rajataks raamatukoguhoidjate kool. (Sai teoks alles 1952. a.). Tema alustas raamatukogunduse ja bibliograafia õpetamist Tartu ülikoolis 1927. a. ja luges kõiki kursusi kuni 1945. aastani.

Kõige kõrval leidis Fr. Puksoo aega veel ulatuslikuks teaduslikuks tööks eesti raamatuteaduse seni uurimata tööpõllul. Alustanud 1926. a. lühikese loengukonspektiga raamatust, bibliograafiast ja raamatukogudest, koostas ta sinna juurde huvitava valguspiltide seeria. Edasi järgnes süvendatud uurimine Eesti, Läti, Rootsi ja Soome arhiivides ning raaamtukogudes. Tulemuseks oli rida sisukaid ja faktitihedaid töid Eesti vanemate trükikodade ja raa-

matulevitamise ajaloost. Tartu ülikooli 300. aasta juubeliks (1932) valmisid uurimused rootsiaegse ülikooli trükikoja, raamatukauplemise ja raamatukogu kohta. Koostamisel oli ka ülikooli trükiste bibliograafia, kuid see jäi lõpetamata.

1933. a. ilmus monograafia «Eesti raamatu arengulugu», mis hõlmab lühiülevaate kirja- ja trükikunsti üldisest arengust, eesti raamatu statistikast ja kirjastamisest. Põhiosa teosest on pühendatud eesti trükikunsti arengule ja raamatute levitamisele. Lõpul tuuakse ülevaade üldisest ja eesti bibliograafiast. See teos on tänapäevani jäänud kõige olulisemaks käsiraamatuks eesti raamatu ajaloo alal ja teda tsiteerivad paljud kultuuriloo käsitlused. (1940. aastate alguseks valmis autoril põhjalikult ümber töötatud ja täiendatud variant, mis on säilinud käsikirjas.) Uurimused jätkusid Tallinna trükilolude ja raamatukaubanduse alal. Eesti teaduslike raamatukogude ajaloo koostamine jäi pooleli 1945. a.

Fr. Puksoo on aktiivselt osa võtnud eestikeelse raamatukogundusliku terminoloogia väljatöötamisest, kirjutanud hulga populaarteaduslikke artikleid, avaldanud sisukaid retsensioone eriala kirjanduse kohta. Ta toimetab «Eesti entsüklopeedia» raamatukogunduse osakonda ja kirjutab ise suurema osa artikleist, koostab trükikalite ja teiste raamatutegelaste biograafiaid «Eesti biograafilisele leksikonile» ja eriti selle täienduskõitele.

1960. aastatel on Fr. Puksoo oma viletsale tervisele vaatamata avaldanud ülevaateid ja memuaare. Uurimuslik on aga 1686. a. «Vastse testamendi» esinduseksemplari käsitus.

Bibliofiilse kallakuga populaarteaduslik teos «Raamat ja tema sõbrad», mis ilmus 1934. a., toob huvitavaid seiku raamatust ja raamatukogudest nende algusaegadest kuni kaasajani. Viimastel aastatel koostas Fr. Puksoo uue mitmekordselt mahukama käsikirja samal teemal. Ta jõudis selle trükivalmis seada ja see jäi tema viimaseks tööks.

Väljaspool oma eriala on Fr. Puksool sisukaid uurimusi ka rootsiaegse eesti kooli ajaloo ja Tartu üliõpilaskonna ajaloo kohta.

Mitmekülgsel ja väsimatu tegevusega sai Fr. Puksoo eesti raamatukogunduses ja raamatu uurimises mitmeti teerajajaks. Oma õpilastele ja kolleegidele jättis ta suure pärandi, mida uurida ja millest õppida. Teda mälestavad tänutundes raamatukogutöötajad ja raamatusõbrad.

K. Noodla

Fr. Puksoo tähtsamad tööd

1. Trükikodade areng Eestis. — Eesti Graafika, 1931, nr. 1/2, lk. 4—10.
2. Tartu ja Tartu-Pärnu rootsiaegse ülikooli trükikoda. Trt., 1932. 100 lk. (Akad. Kirjandusühingu Toimetised. 9.)
3. Raamatukauplemisest rootsi ajal Tartus ja Pärnus, eriti akadeemia raamatukauplejaist. — Ajalooline Ajakiri, 1932, nr. 2, lk. 88—98.
4. Die Bibliothek der Universität Tartu und Tartu-Pärnu in der Schwedenzeit. — Sitzungsberichte der Gelehrten Estnischen Gesellschaft 1931. Tartu, 1932, S. 252—282.
5. Eesti üliõpilaskonna keskorganisatsiooni loomiskatsed enne iseseisvust ja eesti üliõpilaste ühisettevõtet E. Vabariigi loomispäevil. — Tartu üliõpilaskonna ajalugu seoses eesti üliõpilaskonna ajalooga. Trt., 1932, lk. 206—254, ill.
6. Eesti raamatu arengulugu seoses kirja ja raamatu üldise arenemisega. Tln., Eesti Raamatukoguhoidjate Ühing, 1933. 187 lk., ill.
7. Eesti raamatute levitamisest XIX sajandi keskel. — Eesti Kirjandus, 1933, nr. 3, lk. 105—117.
8. Die Buchdrucker Brendeken in Estland. — Gutenberg-Jahrbuch 1934, S. 199—207, Ill.
9. Episoder ur skolväsendets historia i Tartu under den svenska tiden. — Svio-Estonica, 1934, p. 20—28.
10. Raamat ja tema sõbrad. Pilte raamatu ja kirja ajaloost, raamatu tehnikast ning raamatuharrastusest. Trt., Eesti Kirjanduse Selts, 1934. 116 lk., ill. (Elav Teadus. Nr. 30.)
11. Raamatukauplemise oludest Tallinnas XVII sajandi keskel. — Ajalooline Ajakiri, 1937, nr. 1, lk. 1—11.
12. P. Tielmann Hube, Buchhändler in Tallinn und Narva um die Mitte des XVII. Jahrhunderts. — Verhandlungen der Gelehrten Estnischen Gesellschaft XXX. Tartu, 1938, S. 510—528.
13. Tallinna esimesed eratrukikojad XVIII sajandi lõpul ja XIX sajandi esimesel poolel. — Vana Tallinn. 3. Tln., 1938, lk. 5—23, ill.
14. Jacob Johann Köhler. Esimene eesti piibli trükkal. — Vana Tallinn. 4. Tln., 1939, lk. 5—34, ill.
15. Raamatuharrastusest ja Jaan Roosist kui bibliofiilist. — Eesti Kirjandus, 1939, nr. 1, lk. 1—13.
16. Книгопечатание в Эстонии XVI—XVII вв., [XVIII в., первой половины XIX в., 60—90-х годов, конца XIX — начала XX в.] — 400 лет русского книгопечатания 1564—1964. I. М., 1964, с. 118—121, 234—237, 320—324, 446—450, 572—576, илл.
17. Haruldane 1686. aasta «Vastse testamendi» eksemplar. — Keel ja Kirjandus, 1965, nr. 10, lk. 619—621.
18. Tartu ülikooli raamatukogu 1920. aastail. — TRÜ Toimetised, vihik 224, 1968, lk. 26—50.

SISUKORD — ОГЛАВЛЕНИЕ — CONTENTS

K. Noodla. Raamatukogunduse õpetamine Tartu ülikoolis 1927—1967	3
K. Ноодла. О преподавании библиотековедения в Тартуском университете (1927—1967). <i>Резюме</i>	24
K. Noodla. Der Unterricht der Bibliothekswissenschaft an der Universität Tartu 1927—1967. <i>Zusammenfassung</i>	25
R. Parmas. Publikatsioonide vahetamine Tartu ülikoolis XIX sajandi teisel poolel ja XX sajandi algul	27
P. Пармас. Обмен изданиями в Тартуском университете во второй половине XIX и начале XX века. <i>Резюме</i>	90
R. Parmas. Austausch der Publikationen an der Universität Tartu in der zweiten Hälfte des 19. Jh. und Anfang des 20. Jh. <i>Zusammenfassung</i>	93
K. Noodla. Tartu Riikliku Ülikooli õppejõudude informatsioonivajadus ja selle rahuldamine	96
K. Ноодла. Информационные потребности преподавательского состава Тартуского государственного университета и их удовлетворение. <i>Резюме</i>	127
K. Noodla. The Information Needs of the Teaching Staff of Tartu State University and the Means of Satisfying Them. <i>Summary</i>	129
L. Urba. A. N. Neustrojevi memoriaalkogu TRÜ Teaduslikus Raamatukogus	132
Л. Урба. Собрание книг А. Н. Неустроева в Научной библиотеке ТГУ. <i>Резюме</i>	150
L. Urba. Die Memorialsammlung von A. N. Neustrojew in der Wissenschaftlichen Bibliothek der Universität Tartu. <i>Zusammenfassung</i>	151
T. Ilomets. W. H. F. Talbot's Original Examples of His Discoveries in Photography and Photo-Engraving in the Scientific Library of Tartu State University	153
T. Илометс. Оригинальные фото и фотогравюры У. Г. Ф. Тальбота в Научной библиотеке Тартуского государственного университета. <i>Резюме</i>	159
T. Ilomets. W. H. F. Talboti originaalfotod ja fotogravüürid Tartu Riikliku Ülikooli Teaduslikus Raamatukogus. <i>Resümee</i>	161
Zwei Briefe aus dem Briefwechsel August Ludwig von Schlözers. Vorbereitet von K. Noodla	165
K. Noodla. Friedrich Puksoo	170

ТРУДЫ НАУЧНОЙ БИБЛИОТЕКИ

На эстонском, русском, немецком
и английском языках

Тартуский государственный университет
ЭССР, г. Тарту, ул. Юликооли, 18

Vastutav toimetaja L. Trikkant

Korrektorid A. Norberg, L. Aboldujeva, F. Kib-
bermann ja G. Liiv

Ladumisele antud 24. IX 1969. Trükkimisele antud
24. XII 1969. Trükipoognaid 11,0+2,0 pg. tahvleid.
Arvutuspoognaid 15,9. Trükiarv 500. Kohila Pabe-
rivabriku trükipaber nr. 2. 60×90, 1/16. MB 08050.
Tell. nr. 5591. Hans Heidemanni nim. trükikoda,
Tartu, Ülikooli tn. 17/19. III

Hind 1 rbl. 10 kop.

Rbl. 1.10